

THE FREE INDOLOGICAL COLLECTION

WWW.SANSKRITDOCUMENTS.ORG/TFIC

FAIR USE DECLARATION

This book is sourced from another online repository and provided to you at this site under the TFIC collection. It is provided under commonly held Fair Use guidelines for individual educational or research use. We believe that the book is in the public domain and public dissemination was the intent of the original repository. We applaud and support their work wholeheartedly and only provide this version of this book at this site to make it available to even more readers. We believe that cataloging plays a big part in finding valuable books and try to facilitate that, through our TFIC group efforts. In some cases, the original sources are no longer online or are very hard to access, or marked up in or provided in Indian languages, rather than the more widely used English language. TFIC tries to address these needs too. Our intent is to aid all these repositories and digitization projects and is in no way to undercut them. For more information about our mission and our fair use guidelines, please visit our website.

Note that we provide this book and others because, to the best of our knowledge, they are in the public domain, in our jurisdiction. However, before downloading and using it, you must verify that it is legal for you, in your jurisdiction, to access and use this copy of the book. Please do not download this book in error. We may not be held responsible for any copyright or other legal violations. Placing this notice in the front of every book, serves to both alert you, and to relieve us of any responsibility.

If you are the intellectual property owner of this or any other book in our collection, please email us, if you have any objections to how we present or provide this book here, or to our providing this book at all. We shall work with you immediately.

-The TFIC Team.

THE LIGHT OF MAHAVIRA.

PART I

શ્રી

મહાવીર પ્રકાશ.

(પ્રથમ ભાગ.)

(મહાવીર પરમાત્માનું આધ્યાત્મિક અને
સિદ્ધાંતિક જીવન.)

પ્રગટ કર્તા,
શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ,
પાલીતાણા.

વીર સંવત્ ૨૪૩૬.

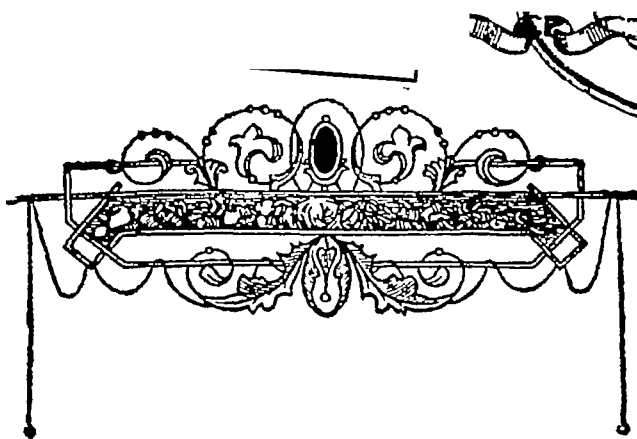
વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૬.

(પ્રગટ કર્તાએ સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

શ્રી આનંદ મુદ્રાલયમાં મુદ્રિત કર્યું છે.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

અર્પણ પત્રિકા.

સદ્ગુણ સુશોભિત, સ્વધર્મનિષ્ઠ,

સ્વર્ગવાસી શેઠ રતનશી વસનજી પુનશી.

વર્તમાન કાળે આપ આ જગતમાં અદૃશ્ય થયા છો, છતાં આપની યશોમૂર્તિ દૃશ્યમાન છે. આપનું જીવન અપૂર્ણ રહ્યું છે, તોપણ તેટલે અંશે પ્રકાશિત થયું છે, તો આ મહાવીર પ્રકાશ ગ્રંથ કે જેમાં તે મહાત્મા જગદ્ગુરૂના સિદ્ધાંતિક અને આધ્યાત્મિક જીવનનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે, તે ગ્રંથ આપને અર્પણ કરી અમે અમારા કર્તવ્યને પ્રકાશિત કરીએ છીએ. અને તેને આપના એક યશઃ શરીરનું અંગભૂત ગણી તે રૂપે આપનું દર્શન અને સ્મરણ ચિરકાલ રહેવાની અમારી ભાવના સફળ કરીએ છીએ.

અમે છીએ,

આપના સ્નેહાધીન, ધર્મ ખંધુઓ,

શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગના
અવસ્થાપકો.

પરતાવના.

આર્હત-સાહિત્યમાં ચરિતાનુયોગનો વિષય વિશ્વ વ્યવહારમાં વિશેષ ઉપયોગી છે, તેની અંદર ધર્મ, નીતિ અને વર્તનના એવા ઉત્તમ તત્ત્વો રહેલા છે કે જે તત્ત્વો મનુષ્ય જીવનની ઉચ્ચતાને આપનારા છે. તેમાં પ્રાચીન વીર પુરૂષોના ઐતિહાસિક જીવનની અને સિદ્ધાંતિક કે આધ્યાત્મિક જીવનની દિશાઓ કેવળ જુદી જુદી હોય છે. જે ઐતિહાસિક જીવન છે, તે પ્રયોગ શીલ પૂરાવાની અપેક્ષા નાખતું નથી અને કદિ રાખે તો તે મળી આવવું કઠિન છે. જ્યારે સિદ્ધાંતિક કે આધ્યાત્મિક જીવન જગતમાં જેટલા જેટલા આત્માને સત્ય પ્રતીત થઈ શકે છે, તેના ચોક્કસ પૂરાવા અને દાખલા-દલીલથી પ્રતીત કરાવી શકાય છે. ઐતિહાસિક જીવનમાં વ્યવહારિક તેમજ બાહ્ય જીવન મોટી જગ્યા રોકે છે. જ્યારે સિદ્ધાંતિક કે આધ્યાત્મિક જીવન અંતર્ગત દશા પ્રતીતિ કરાવવાને અને જે દૃશ્ય નથી તેનો યોગ્યતા પ્રમાણે અનુભવ કરાવવાને ઘણુંજ વિસ્તીર્ણ જ્ઞાનના વાતાવરણમાં આત્માને ઐતિહાસિક કરી શકે છે.

આર્હિ પ્રસ્તુતમાં મહાવીર પરમાત્માનું ઐતિહાસિક જીવન પ્રસિદ્ધ છે. દરેક જન વર્ષમાં એકવાર તેનું શ્રવણ કરે છે અને 'માત્ર અપૂર્વ શ્રદ્ધાથી અને પૂજ્ય ભુદ્ધિ તથા ભક્તિ ભાવથી તેની ઉચ્ચતાને ગ્રહણ કરે છે, છતાં તેમના જીવનનું અનુકરણ ઘણું થોડા મનુષ્યો કરી શકે છે, એમ આપણે કહીએ તો તેમાં ઘણી સત્યતા છે, તે છતાં ઐતિહાસિક જીવન શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યોને અતિ ઘણા ઉપકારને કરનાર થઈ પડે છે, એ નિશ્ચય છે.

ઐતિહાસિક જીવન અને સિદ્ધાંતિક જીવનની દિશાઓ જુદી જુદી હોવાથી અને પ્રકારના જીવનને સાથે શુદ્ધ ન્યાય આપી શકવો અશક્ય છે. વળી ઐતિહાસિક જીવનના ઘણાં સાધનો હોવાથી સિદ્ધાંતિક કે આધ્યાત્મિક જીવનની અગત્યતા જોઈ શકાય છે. જે કે પરમાત્મ પદને પ્રાપ્ત થયેલા શ્રી વીર પરમાત્માનું અંતરંગ સિદ્ધાંતિક જીવન લખવાને પ્રવૃત્ત થવું, એ એક જાતનું જોખમવાળું સાહસ કહી શકાય. કારણકે, જે સ્થિતિ વર્ણવતાં તે સ્થિતિના પ્રસક્ત અનુભવ વગર તે તાદ્રશ્યપણે વર્ણવી શકાય નહીં તોપણ મનુષ્યમાં જે પરમાત્મ અવસ્થા આવજીવમાં પ્રચ્છન્ન રહેલી છે, તે અવસ્થાને પ્રગટ કરવાનો જે અનુક્રમ માર્ગ વીર પરમાત્મા જેવા મહા પુરૂષના જીવન ચરિત્રમાંથી મળી શકે છે તેના આધારે

અને મનુષ્યની સામાન્ય શક્તિ પ્રકૃતિ થઇ શકે તેને આધારે આવા ભ્રમ-કારક સાદસને થોડો ઘણો ન્યાય મળવા સંભવ છે.

અપેક્ષિત વિચારો અને વચનોની અપેક્ષા સમજવાની યોગ્યતા આવા ગ્રંથોના વાંચન વિચારમાં પ્રથમ દરજ્જે અગત્યતા ધરાવે છે. કારણકે, કોઇ સ્થળે મહાવીરની વ્યક્તિને પૃથગ્ માનીને લખાએલું હોય છે, ત્યારે બીજે સ્થળે મહાવીરને ઉદ્દેશીને લખાયું હોય છે, તે આત્માની પરમાત્મ સ્થિતિ પરત્વે આત્મા અને મહાવીર પરમાત્માને ઐક્ય લાવથી ઉદ્દેશીને લખાએલું હોય છે. આત્માની અંતરંગ દિશા કે જે કેવળ પરોક્ષ છે, તેને વિશેષ સૂક્ષ્મ રીતે જાણવાને માટે એકેદ્રિયના જ્ઞાનવાળા જેઓ કહેવાય છે અથવા જેઓને શાસ્ત્રના અમુક વચનને વળગી-ગહેવાની ટેવ હોય છે, તેઓને યોગ્યતા વાળા ગણી શકાય નહીં. જે વિચારો બાહ્ય અને અંતરંગ જગતના સિદ્ધાંતોને સાદા સરલ પરંતુ યથાર્થ રીતે ખાત્રી આપે. તેવા ઉદાહરણો અને પૂરાવાને સિદ્ધ કરી આપે છે, તેના તાદશ અનુભવ શાસ્ત્રના અમુક પાઠોથી કે કોઇ પ્રસંગના અમુક વચનને પકડી રાખવાથી જાણી શકાતો નથી પરંતુ તે જાણવાને માટે વિવેકની તીક્ષ્ણતા વિશેષ ઉપયોગી સાધન થઇ પડે છે.

આત્માને પરમાત્મ અવસ્થા સુધી લઇ જવાને આ ગ્રંથમાં જે સિદ્ધાંતોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, તે કોઇ પણ શાસ્ત્રના સીધા આધાર વાળુ જણાશે નહીં- પણ આડકતરી રીતે તે તત્ત્વ વિચારમાં વિરામ પામી પ્રમાણુ ભૂત દેખાશે. તેમ તેમાં જે અનુક્રમ અને ધોરણ અખત્યાર કહેલ છે, તે એવા પ્રકારના છે કે, જે આજ-સુધી કોઇ પણ જૈન ગ્રંથો લખવામાં આ પ્રકારે લેવામાં આવ્યા નથી. આ ગ્રંથની શૈલી કાંઇક પાશ્ચાત્ય તત્ત્વ જ્ઞાનીઓના ધોરણને મળતી આવે છે ખરી તોપણ તેમાં એવા મિશ્રિત ભાવ થઇ ગયેલો જણાય છે કે તેને કોઇ નવીન વિચિત્ર શૈલી કહે તો તે કેવળ ભુલ ભરેલું છે, એમ કહી શકાશે નહીં આ પ્રમાણુની સ્થિતિ હોવાથી લેખક અને વાચક વર્ગને બંનેને પોતાની ભ્રમમદારી સમજવી જરૂરની છે. તેના અભાવે ઘણી વખતે અનર્થ થવાનો સંભવ રહે છે.

સાંપ્રતકાળે જે જાગૃતિનો અને શોધ ખોળ કરવાનો જમાનો ચાલે છે અને વિદ્વાનો-તથા-તર્ક શાસ્ત્રીઓ જે પદ્ધતિ સ્વીકારતા જાય છે, તે પદ્ધતિ જૈન સાંપ્રત દ્વિયની ખીલવણીને માટે ઘણીજ અગત્યની છે; પરંતુ જૈન લેખકો જુની શૈલીને અદુજ ચુસ્ત રીતે વળગી ગહેલા હોવાથી તેઓ વિરતીર્ણુ જૈન સાહિત્યને સકુવિત કરતા જાય છે. અને પોતાની શક્તિને ઘણીજ તીવ્ર રીતે જાગૃત કરી શકે તેવા

વિદ્વાનોથી જૈન ફામ મોટે ભાગે ઉપરના કારણથીજ બેનશીબ રહે છે. જુની શૈલીના સખળ પક્ષ તરફથી નવીન શૈલીને ત્વરિત સારો આવકાર મળશે એમ કહી શકાતુ નથી; તેના પર ઘણી ટીકાઓ થશે પરંતુ જમાનો જે માગે છે; તેની કીંમત અવશ્ય થયા વગર રહેશે નહીં.

આ નવીન શૈલીના ગ્રંથમાં મહાવીરનું જે સિદ્ધાંતિક ઇવન છે; તે મોટે ભાગે આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેનો ભેદ, તેઓ વચ્ચેનો છુપો સંવાદ, અને તેઓ વચ્ચેના નજીકના સંબંધની પ્રતીતિ કરાવવાના ધોરણને વધારે મળતું છે, મતલબ કે આ ગ્રંથમાં મહાવીર પ્રભુને અમુક મહાન વ્યક્તિ તરીકે ગણવાને બદલે પરમાત્મા (આત્માની શ્રેષ્ઠ સ્થિતિ) તરીકે ચિતરવામાં વિશેષ મુખ્યતા રાખવામાં આવી છે. અને તેથી કોઈ કોઈ બાબતમાં મહાવીર પ્રભુના ઐતિહાસિક ઇવનની સાથે આ સિદ્ધાંતિક ઇવનનો વિરોધા ભાસ જણાય તો તે સંભવિત છે.

જે બાબતનું જ્ઞાન શબ્દગોચર નથી અને તેને શબ્દગોચર કરવા જતાં જેનો સાધારણ ખ્યાલ આપવાને ભાષાકોપ પણ પૂરતો નથી. તેવા અદૃશ્ય સ્વરૂપ વાળા પરમાત્માનું આત્માને જ્ઞાન થાય અને અરૂપી આત્મા કર્મથી મુક્ત થઈ અરૂપી પરમાત્મા થાય તે વિષેની સઘળી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિ જે માત્ર અનુભવ ગોચર છે, તે સંસારના ક્ષણિક ઉદાહરણોથી સિદ્ધ કરવા જતાં તેમાં મૂળ વાત વિષે ન્યૂનતા રહે એમાં કશો શક નથી. તે છતાં આ ગ્રંથમાં જે અનુક્રમથી આત્માને જાગૃત કરી શ્રેણીએ ચડાવેલો છે, તેનો જે ઉડો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો મનુષ્યને અંતરંગ જગતનું ઘણું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન થાય, એવી માન્યતા છે.

આ ગ્રંથમાં સરલ રીતે કોઈ પણ શાસ્ત્રોનો આધાર રાખવામાં આવ્યો નથી, તોપણ પરપગએ શાસ્ત્રીય વિચારોની છાયા તેમાં પડેલી દેખાશે. તેમ છતાં હૃદયના અને આત્માના બળપર તેની જોખમદારી રાખવામાં આવી છે અને તેમાં ટીકા કરી શકાય એવો ઘણો ભાગ મળી આવવા સંભવ છે, કારણકે, લેખક અને વાચક બંને અપૂર્ણ આત્મા હોવાથી પૂર્ણ આત્મા વિષેના ગહન વિષયના રહસ્યમાં એક મત થઈ શકે એ વાત કાંઈક અસંભવિત જણાય છે, તેથી જેઓ આ ગ્રંથના કોઈ પણ પગ સિદ્ધાંતને અનુસરીને યોગ્ય ટીકા કરી અમારી ભુલ બતાવશે તો તે મહદુપકાર સાથે સ્વીકારી સુધારવા-લક્ષ રાખવામાં આવશે.

આ લેખમાં વીરા પ્રભુના વચનથી વિરૂધ્ધ કાંઈ પણ લખાયું હોય તો તે મિત્યાદુષ્ટ તબ્બે.

આ પ્રસંગે જણાવવાને વિશેષ આનંદ થાય છે કે, તાત્વિક વિચારોથી ભરપૂર અને શ્રી વીર ભગવાનના સિધ્ધાંતિક અને આધ્યાત્મિક જીવનનો આદર્શ રૂપ આ ગ્રંથ એક સ્વર્ગવાસી પવિત્ર આત્માને અર્પણ કરવામાં આવ્યો છે. જેમના સ્થૂલ દેહની પ્રતિમા આ ગ્રંથના અગ્રભાગ ઉપર આપવામાં આવેલી છે. તે પ્રતિમાની સાથે ખીજી બે પ્રતિમાઓ છે, જેઓમાં એક પ્રતિમા તે સ્વર્ગવાસીના પિતાની છે, અને ખીજી તેમના પુત્રની છે. સ્વર્ગવાસી શેઠ રતનશી વસનજી પુનશી સદ્ગૃહસ્થપણના સર્વ સદ્ગુણોથી અલંકૃત હતા અને તેમની પવિત્ર મનોવૃત્તિમાં આર્હત ધર્મની પૂર્ણ આસ્તા ગહેલી હતી, તે ગૃહસ્થના નિર્મળ નામનું સ્મરણ રાખવાને શેઠ હંસરાજભાઈ મેઘજીભાઈએ મહુમની મીલકતમાંથી ત્રણસો રૂપીઆની રકમ આ ગ્રંથના ઉત્તેજનને અર્થે આપેલી છે, તેમનો આ પ્રસંગે આભાર માનવામાં આવે છે. પવિત્ર જ્ઞાન ખાતાને ઉત્તેજન આપવામાં. અપાવવામાં અને અનુમોદવામાં પ્રયત્ન કરનારા ગૃહસ્થો સરખા પુણ્યના સંપાદક થાય છે અને તેમનું જીવન ખરેખર પારમાર્થિક જીવન ગણાય છે.

સંવત્ ૧૯૬૬. વૈશાખ,

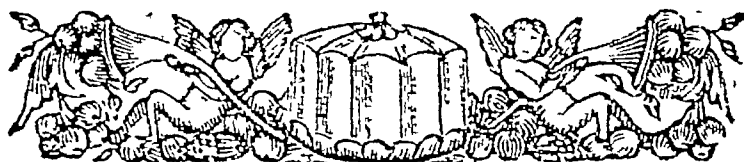
કૃષ્ણ દશમી.

પાલીતાણા.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ.

શ્રી

મહાવીર પ્રકાશ. (પ્રથમ ભાગ.)

પ્રકરણ ૧ લું.

મનુષ્ય અને મહાવીર.

મનુષ્યમાં મહાવીરપણાની પ્રતીતિ—ખીજના મુખથી આપણે જે સત્ય શ્રવણ કરીએ છીએ, તેની સત્યતા યોલનાર વિષેના વિશ્વાસથી કે પોતાના અંતઃકરણપર તેનું સ્વચ્છ પ્રતિબિંબ પડતું હોય તેથી પુરવાર થાય છે. પૈસાને ગ્રહણ કરનારા મનુષ્યને જેમ ખાત્રી થાય છે, કે પ્રમાણિક માણસ પૈસા આપનાર હોવાથી તે પૈસા સારા છે, અથવા તે તે માણસ પ્રમાણિક છે તેથી સારા પૈસા આપે છે, તેવીજ રીતે સત્યની પ્રતીતિ માટે તેવીજ રીતે નિશ્ચય થઈ શકે કે કાંતો તે સત્યનો શીખવનાર વિશ્વાસપાત્ર છે, માટે તેના સિદ્ધાંત સત્ય અને વિશ્વાસપાત્ર છે અથવા શીખવનાર માણસ વિશ્વાસપાત્ર છે, કારણકે તેના સિદ્ધાંતમાંજ સત્યની પ્રતીતિ થાય છે. મહાવીરનો સત્ય સિદ્ધાંત તેના જીવનપરથી સંપૂર્ણ ખાત્રીના પુરાવા આપનાર હતો. મનુષ્યની વિવેક બુદ્ધિ અને હૃદયનાં ગુપ્ત વિચારો જાગૃત કરવાને તેમનાં વર્ચનો એટલાં બધાં બંધબેસતાં હતાં, મનુષ્યની સામાન્ય વિચારણા પર સત્ય સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ પાડવાને એવા તો મેજબૂત પુરાવા તેમના જીવનમાંથી મળી આવતા અને મનુષ્ય અંતઃક-

રણુની ઉંડી ઇચ્છાઓનો જેના જીવનમાંથી એવો તો સ્વચ્છ પડ્યો પડતો હતો કે તે પરમાત્માનું જીવન દરેક મનુષ્યને મહાવીર સ્વરૂપે સહજ પ્રતિબિંબિત થતું. તેમના સિદ્ધાંતની સ્વર્ગીય સુગંધથી જેમના શારીરિક વસ્ત્રો સુગંધમય થતાં અને તેથી આકર્ષાઈને જેઓ સ્વાભાવિક રીતે એમ કહેતા કે અનાદિ જીવનમાંથી મુક્ત કરનાર એક તુંજ છે, તેવા મનુષ્યો મહાવીરપણાને કેવી રીતે પામતા એ વિચારવું તે તત્ત્વવેત્તાને પણ ઘણું મુશ્કેલી ભરેલું જણાશે. સત્યનો દીપક માત્ર પોતાના પ્રકાશથી દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, તેને જે ગ્રહણ કરનાર છે તેની મુખમુદ્રાપર પણ તેનો પ્રકાશ પાછળથી આપોઆપ પડે છે. સત્યનો સામાન્ય પ્રતિઘોષ પરમાત્મ દૃષ્ટિવડે તે મહાત્મા દરેક મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ધ્વનિત કરે છે.

મનુષ્યને સત્યની પ્રતીતિ કેવી રીતે થાય છે ?—સત્યના જે નિયમ મહાત્મા દર્શાવે છે, તેથી દરેક વિચારશીલ મનુષ્ય જાણીતો હોય છે. કેટલાક સત્ય એવા હોય છે કે તે લાંબા વખત સુધીની કે થોડા વખતની અમુક ક્રિયાથી, ચર્ચાથી અને વારંવાર નવી નવી કલ્પના કરવાથી આપણને પ્રતીતિ થાય છે. તેવીજ રીતે કેટલાંક એવાં પણ સત્ય છે કે જ્યારે મનમાં પણ તેનો સંકલ્પ થાય કે તરતજ તેની પ્રતીતિ થાય છે. સઘળું વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર સત્યના ધોરણથી રચાયેલું છે કે જે સત્ય પોતાની મેળે ખાત્રી કરાવવાને શક્તિવાન રહે છે. સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનના ગૃહ રહસ્યના મૂળમાં સૌથી પ્રથમના નિયમો એવા હોય છે કે તેના પુરાવાની અપેક્ષા રહેતી નથી. તમારી વિવેક બુદ્ધિની સંકલ્પનાની પાછળ ચાલતા જ્યારે તમે તેના મૂળ સુધી પહોંચશો ત્યારે તમોને છેવટ એવું કારણ મળશે કે, જે પોતાનાજ આધારે ઉભું રહેલું હોય છે. તે પોતેજ પોતાની સાબીતી આપે છે. તમારા જ્ઞાનનો અનુક્રમ તપાસી જોશો તો તમોને છેવટે એવો નિર્ણય થશે કે તે જ્ઞાનનો અધિષ્ઠાયક કોઈના પણ આધારે નહિ રહેતાં ખીજાને આધાર આપનાર છે. અસંખ્ય વિચારવા યોગ્ય બાબતો સત્ય, વ્યાજબી અને સુંદર હોવાની ખાત્રી કરાવવાને કદાચ તમે શક્તિવાન થશો પણ કેટલીક બાબતો એવી પણ હોય છે કે જેને માટે તમે કોઈ પણ કારણ નહિ આપતાં તમે માત્ર એટલુંજ કહેશો કે ‘હું’ તે બાબતો સત્ય, સારી કે વ્યાજબી માનું છું અને

તેથી હું તેને સત્ય અને સારી કહું છું. મારા મનમાં તે વિષે જરા પણ શંકા રહેતી નથી અને પરમાત્માની સાક્ષીએ માફ અંતઃકરણ કંઈ પણ કારણ વગર તે બાબત કબુલ કરી લે છે.

હવે પરમાત્માના વચનો તે આવા પ્રકારના ઘણા સત્ય રૂપે છે. જે વચનો શાસ્ત્રમાં લખાએલાં છે તેમાંના ઘણા વિષે મનુષ્યનું મન એટલું ખાત્રીવાળું હોય છે કે જેવા તે મનપર આવે છે કે તરતજ તેની સત્યતાની પ્રતીતિ થાય છે. જેમ મનોહર દેખાવોની સુંદરતા સાબીત કરવાને શોખીન આંખને કોઈ પણ પુરાવાની જરૂર રહેતી નથી, ચંચળ કાનને મધુર સ્વરની ખાત્રીને માટે કોઈ પણ પ્રમાણની જેમ જરૂર રહેતી નથી, તેવીજ રીતે મનુષ્યના આત્માનો જગતની નૈતિક સુંદરતા અને ઐક્યતા જે પરમાત્માના વચનથી જણાય છે, તેમાં એટલો બધો ગૂઢ અને સત્ય વ્યવહાર રહેલો છે કે આંતર ચક્ષુઓ જે દૂષિત ન હોય તો સ્વાભાવિક ખાત્રી અને પ્રમાણથી એકદમ દૈવિક સત્ય પદાર્થના સ્વરૂપને અનુભવી શકે છે. આત્માના મૂળ બંધારણમાં વગર લખેલા એવા સત્ય સિદ્ધાંતો છે કે જે બહારના લખેલા શાસ્ત્રરૂપે પરિણામને પામે છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતોનું મૂળ આત્મામાં છે. અંતઃકરણના ઉડાણમાં એવું જ્ઞાન રહેલું છે કે મહાવીર પરમાત્માના જ્ઞાનનો પ્રતિબિંબિત અવાજ છેક ત્યાં જઈ અથડાય છે અને બધી જાતના આડા આવતા અજ્ઞાન શબ્દોને તે દૂર કરી શકે છે. હુંકામાં સરળ અંતઃકરણવાળા મનુષ્યમાં મહાવીરપણાનું તાત્કાલિક, દૃઢ અને સીધું પ્રતિબિંબ પડે છે ઉપરના સિદ્ધાંતને સ્ફુટ કરવાની હજી અગત્ય છે. જે કે તેમાં ગુચ્ચવાઈ જવાનો ઘણો ભય રહે છે તોપણ સત્યતાનું ખરું સ્વરૂપ બની શકે તેટલું સ્ફુટ કરવાને પ્રયત્ન કરીશું.

જે સત્ય વિષે મનુષ્યને સ્વાભાવિક પ્રતીતિ થાય છે તે સત્ય પોતાના અંતઃકરણને કેળવ્યા વગર તે શોધી કાઢે છે તેવું નથી. મહાવીરના સત્ય વચનો પ્રતિઘોષિત થવાથી કે હૃદયમાં ઊંડા ઉતરવાથી તે વચનોના સિદ્ધાંતોનું મૂળ શોધવાની મનુષ્યમાં યોગ્યતા હોય છે એમ કહી શકાય નહિ. જે તેમ હોય તો વિવેક બુદ્ધિના અને અંતઃકરણના નિયમથી કોઈની પણ મદદ વગર શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતો

મનુષ્ય આપોઆપ શોધી શકત; પરંતુ તેજ સ્થળે મહાવીર અને મનુષ્ય વચ્ચેના તફાવત વ્યક્ત થાય છે. મનુષ્યમાં જ્યારે મહાવીરપણું આવે ત્યારેજ તેમાં તેવી શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. મહાવીર પ્રભુમાં તેવી સ્વાભાવિક શક્તિ હતી અને તેથી તે બીજાની ગુપ્ત રહેલી શક્તિઓને પણ બહુત કરી શકવાને સમર્થ થતા.

સત્યને ઓળખવાની શક્તિ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેની સાથેજ તેજ સત્યના મૂળને શોધી કાઢવાની શક્તિ હોતી નથી. ધારણા શક્તિનો અનુક્રમ જે વિચારો બહુવાને અને નક્કી કરવાને મનુષ્યને શક્તિમાન કરે છે, તે અનુક્રમ જે શક્તિથી વિચાર ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, તેના કરતાં ઘણોજ હલકા પ્રકારનો હોય છે. આપણે જે શોધી શકીએ નહિ તે સમજી શકીએ, જેમકે કુદરતનો કોઈ પણ મહાન કાનુન શોધી કાઢવાને અને તે વિજ્ઞાન શાસ્ત્રના નિયમને લાગુ કરવાને શોધ કરનારની માનસિક શક્તિઓ ઘણીજ તીક્ષ્ણ અને અસાધારણ હોય છે; પરંતુ જ્યારે તે નિયમની શોધ કરી એક વખત બહારમાં મુકવામાં આવે છે ત્યારે એકઠો બુદ્ધિશાળી મનુષ્યો તેને સહેજવારમાં સમજી લે છે કે જેની જાહેરી સુધી શોધ કરવાથી પણ તેઓ ફતેહ મેળવી શકત નહિ. દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના જે ભેદ મહાવીરના સિદ્ધાંતમાં મૂળી આવે છે, અને દરેક પદાર્થને લાગુ કરી શકાય છે, તેવીજ રીતે સમજાવી અને સ્વાધ્યાયના પણ જે જે નિયમો પદાર્થને બંધબેસતા થઈ જાય છે અને વસ્તુ સ્થિતિ સમજાય છે, તે શોધ ગમે તેવા તીક્ષ્ણ બુદ્ધિના મનુષ્યથી પણ થઈ શકે તેવું કહી શકાશે નહિ. મહાવીરપણું ખરા સ્વરૂપમાં તો ફક્ત મહાવીરમાંજ મૂળી આવે છે, અને મહાવીરની મદદથીજ મનુષ્ય મહાવીરપણાને પહોંચી શકે છે. દરેક મનુષ્યમાં મહાવીરપણું રહેલું છે, અને તે શક્તિને વિકારથી, જોવાથી અને ભેદજ્ઞાનથી અંતઃકરણના ઊંડા ભાગમાં ઉચ્છ્વિત થાય કરીને સત્ય સમજવાને શક્તિવાળા થવાય છે પછી-તે છતાં સત્યના મૂળ શોધક થવાનું અને જગતનાં મનુષ્યના હૃદયમાંથી સત્યની પ્રતીતિ કરાવવાનું મહાવીર જેવું ભાગ્ય કોઈ વિરલાનેજ માટે નિર્માણ થયેલું હોય છે. એક મહાનુકવિ માણસના મનને પ્રકુલ્લિત કરવાને અને ધૂનવવાને શક્તિવાન હોય છે, તેમાં ગમે તે ગુપ્ત ભેદ હોય પણ એટલું તો નક્કી છે કે તે માત્ર પો

તોના વિચારો અને પોતાની લાગણીઓને શબ્દદ્વારા બહાર લાવે છે કે જે વિચારો અને લાગણીઓ ઘણા થોડાજ માણસો દર્શાવી શકે તે છતાં સામાન્ય સમજવાળા મનુષ્યો તે વિચારોને પોતાના વિચાર તરીકે ગ્રહણ કરી લે છે, કેમકે તેજ લાગણી અને વિચારો ગુપ્તપણે દરેક મનુષ્યમાં રહેલા હોય છે તે અમુક કારણ પામીને બહાર આવે છે. મહાન ગ્રંથકારોના લેખની સત્યતા સમજવાની શક્તિ ધરાવનારા મનુષ્ય લાખો ગમે હોય છે, પણ તેઓ પોતાથી તેવા લેખો ઉત્પન્ન કરવાનું કદિ બની શકતું નથી. સુંદરતાના અને સત્યતાના આંખા, અસ્વચ્છ અને આચ્છાદનવાળા વિચારો ઘણા માણસોના મનમાં ઉદ્ભવે છે, પણ જેનામાં વિચાર ઉત્પન્ન કરવાનું શુદ્ધજ્ઞાન હોય તેજ સત્યને ખરા સ્વરૂપમાં અને ખરી સુંદરતામાં પ્રગટ કરી શકે છે, અને સત્ય તે પોતે પોતાને સમજાવવાથી અનુક્રમે મનુષ્યનું અંતઃકરણ મહાવીરની દૃષ્ટિમાં મહાવીરપણું અનુભવે છે.

હવે આં સિદ્ધાંતમાં હજી જરા આગળ વધીશું તો એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતો જે મનુષ્યની વિવેક બુદ્ધિ અને અંતઃકરણ સમજી શકે છે તે સિદ્ધાંતો મનુષ્યની વિવેક બુદ્ધિમાં કોઈની પણ સહાયતા વગર દૈવિક શત્ય શોધી કાઢવાની યોગ્યતા લાવી શકતા નથી. શાસ્ત્રોથી જે બાળતો માણસ શોધી ન શકે તે સારીરીતે સમજવાને તે શક્તિવાન થાય છે જો કે આત્મામાં ગુપ્ત શ્રદ્ધા, આંખી લાગણીઓ, ન સમજાય તેવી આશાઓ, અને ઊંડી ઇચ્છાઓ રહેલી છે તોપણ જ્યાં સુધી દૈવિક સત્યનો બહારનો પ્રકાશ તેને અજવાળામાં લાવતો નથી ત્યાં સુધી તે મનુષ્યને પોતાને જણતો નથી તેમ તેનાથી તેનો અનુભવ થઈ શકતો નથી. વળી મનુષ્યના હૃદય અને મનપર એક અબજો ભાષાના એવા અક્ષરો લખાયેલા છે કે જે ને સ્ફુટ કરવાની ચાવી ફક્ત કુદરતના સર્વ માન્ય સત્યમાં રહેલી છે એક અશ્રદ્ધાળુ અથવા એક અજ્ઞાન માણસને દૈવિક સત્ય સમજાવનારની સામે ઉભો રાખો અને જેવો તે લક્ષપૂર્વક સાંભળશે કે તરતજ તેના અંતઃકરણમાંથી કોઈ એવી વીજળી બહાર આવશે કે તેને સત્યની પ્રતીતિ થયા વગર રહેશે નહિ. તેને સઘળા વિષે ખાત્રી થશે. તે સઘળી બાળતની તુલના કરી શકશે, તેના અંતઃકરણના ગુપ્ત રહસ્યો

ખુદલાં થશે, અને તેથી તે મહાવીર પરમાત્માની ભક્તિ કરશે, આરાધના કરશે અને વીરપ્રભુને પોતાની નજદીકમાં જોઈ શકશે. અનાદિ અને અદશ્ય સત્યતાની દુનીઆમાં જ્યાં આપણે શ્રેષ્ઠપ્રાણી તરીકે રહીએ છીએ, ત્યાં મનુષ્યને ઉડવાને ઘણી ઉંચી જગ્યાઓ છે, અવનત મનુષ્યત્વમાં થી ઉન્નત થવાને ઘણા છુપા માર્ગ છે કે જે વિચારવંત પ્રાણીઓ મેળવી શકે છે. જોકે ગમે તેવી શોધથી આપણે પરમાત્માને શોધી શકીએ નહિ, વળી જોકે પવિત્ર નૈતિક કાયદાની ખાત્રી છે કે અમર-પદ્મનું સ્વાગ્ન ગમે તેવા પ્રયત્નથી અને માનુષિક વિવેક બુદ્ધિથી અપ્રાપ્ત્ય છે તોપણ મનુષ્યના સ્વભાવના બંધારણમાં એટલું બધું દૈવિક તત્ત્વ રહેલું છે, તેના અંતઃકરણ પર એવા સ્વચ્છ નૈતિક ધોરણની છાપ પડેલી છે, જગતના અંતઃકરણમાં અમરપણા પાછળ એટલી બધી મજબુત અને ઉંડી લાગણી તથા ઈચ્છા શાંતપણે રહે-લી છે કે મહાવીર પરમાત્મા જગૃત થએલા આત્મામાં પોતાના સર્વ માન્ય ઉપદેશનો તાત્કાલિક બદલો અને પ્રમાણ જોઈ શકતા તેથી કરીને દૈવિક સત્ય જોકે મનુષ્યની વિવેક બુદ્ધિ શોધી શકતી નથી તોપણ તેની સાથે તેને ઘણા નિકટનો સંબંધ છે, જોકે તે માનવ હૃદય સુધી પહોંચી શકતું નથી તોપણ તેના નિયમો અને ધોરણો ઘણી ખાત્રી આપે છે, મનુષ્ય સુખથી તેને બોલી શકતો નથી તોપણ મહાવીર જે રૂપે મનુષ્યને સત્ય સમજાવે છે, તે રીતે તેઓ તેને તાદૃશ ગ્રહણ કરી શકે છે.

વળી મનુષ્ય અંતઃકરણને સર્વ માન્ય સિદ્ધાંતની આપોઆપ પ્રતીતિ થાય છે એમ નક્કી કરવામાં આપણે તે સત્ય શોધવાની શક્તિ મનુષ્યમાં નથી એમ કબુલ કરીએ છીએ એટલુંજ નહિ પણ અંતઃકરણ તેની અપૂર્ણ અને અશાંત સ્થિતિમાં તે સત્યની શોધ થયા પછી પણ તેને સંપૂર્ણપણે ઓળખવાને અને વિસ્તારવાને યોગ્યતાવાળું હોય છે એમ પણ કહી શકાય નહિ. એટલું તો કબુલ કરી શકાય કે માણસનું હૃદય જો પવિત્ર અને પૂર્ણ સ્થિતિવાળું હોયતો મહાવીરના અંતઃકરણની સાથે તે જોડાઈ શકે છે અને તેના પવિત્ર વચનનો પડથો પવિત્ર અંતઃકરણમાં પડી શકે છે. પરંતુ મનુષ્યનું અંતઃકરણ પવિત્ર અને પૂર્ણ હોતું નથી, તેમની વિવેક બુદ્ધિ ઝાંખી અને રમુ ન થઈ શકે તેવી થઈ ગઈ હોય

છે, તેથી સંપૂર્ણ અને સ્વચ્છ પ્રતિબિંબ પડવાને બદલે તેમાંથી સેં-
કડો જૂઠી કલ્પનાઓ અને અસત્ય પ્રમાણો કૂટી નીકળે છે. અંતરિક
ચક્ષુઓ અને કણુજે દઢ અને તંદુરસ્ત વિચાર વાતાવરણવાળા હોય
તો દૈવિક પદાર્થની સુંદરતા અને ઐક્યતા ત્વરિત ગ્રહણ કરી શકે છે,
પણ માનવ આત્માની દૃષ્ટિ દૂષિત થએલી હોય છે, તેથી તેનામાં
સત્યની તુલના કરવાનું વ્યાજબી ધોરણ ક્યાંથી હોઈ શકે? એમ
કેમ ખાત્રીથી કહી શકાય કે સત્યને દરેક મનુષ્યનું અંતઃકરણ ગ્રહ-
ણ કરી શકે છે. શાસ્ત્રના બીજા સિદ્ધાંતોની સાથે એવો પણ સિદ્ધાંત
નથી કે મહાવીર પરમાત્માના રહસ્યવાળા ગૂઢ વિચારો માણસ ગ્રહ-
ણ કરી શકે નહિ કે જાણી શકે નહીં, કારણકે તે તાત્ત્વિક સ્વરૂપે
જુદા પડે છે. જો એવું કહેવામાં આવે કે જેઓ સત્યને ગ્રહણ કરે
છે, તેમના અંતઃકરણ પર મહાવીર પરમાત્મા જગૃતિની ક્રિયા કરે છે
તે છતાં પણ તેની સાથે એટલું હોવું જોઈએ કે, સત્યને માન્ય રાખ
વાથી અને સમજવાથી મહાવીર પરમાત્મા અંતઃકરણને જગૃત કર-
વાને અને પવિત્ર કરવાને કુદરતી રીતે કામ કરે છે, અને તેથી કરીને
સત્યની પ્રતીતિ કેટલેક અંશે પવિત્રતા અને ભલાઈવાળા અંતઃકર-
ણમાં પ્રથમ દરજ્જાવાળી હોય છે. વિચારો કે અપૂર્ણ અને અસ્વ-
ચ્છ અંતઃકરણને સત્ય સમજાય છે, એમ કહી શકાશે કે? આંધળી
આંખોવડે પ્રકાશ કેવી રીતે જોઈ શકાય? બહેરાં કાનથી સુંદર સ્વર
કેમ સાંભળી શકાય?

આ મુશ્કેલી ભરેલા પ્રશ્નનું નિરાકરણ કદાચ એવી રીતે કરી
શકાય કે દૈવિક સત્ય મનુષ્યના અંતઃકરણ પર પ્રતિબિંબ પાડવાને
અને તેને જગૃત કરવાને એકદમ પ્રયત્ન કરે છે કે તે સત્ય મ-
નમાં એવી યોગ્યતા ઉત્પન્ન કરે છે કે જેથી તે ભેદને પામી શકે છે.
જેવી રીતે સૂર્યનું કીરણ રમતું રમતું સૂતેલા માણસની મુખમુદ્રા
પર પડે છે અને પોતાનો પ્રકાશ જોવાને માટે તેની ચક્ષુઓ ઉઘાડે
છે તેવીજ રીતે મહાવીર પરમાત્માનું સત્ય આત્મા પર પ્રકાશનું તે-
ની શક્તિ ચંચળ અને જગૃત કરે છે કે જેથી કરીને તેજ સત્યને તે
જોઈ શકે છે જ્ઞાસા માનસિક શક્તિને જગૃત કરે છે તે છતાં મ-
નસિક શક્તિ જ્ઞાસામાં આતપ્રાત થયેલી છે તેથી બેમાંથી પ્રથમ
ક્રિયા કોની છે તે ચોક્કસ કહેવાતું નથી પણ તેઓ એક સાથેજ કામ

કરે છે એમ સામાન્ય રીતે કહેવાય છે. સત્ય મનને જાગૃત કરે છે, તોપણ મન ચંચળતામાં હોવાનું જ નેહએ, નહિતર સત્ય તેને પહોંચી શકે નહિ. આવીજ ખેવડી ક્રિયા આત્માના અનુક્રમવાળા અભ્યાસમાં ચાલી આવે છે પ્રકાશ અને કલ્પના, જ્ઞાન અને સમજણ, દૈવિક સત્ય અને વિવેક બુદ્ધિ સાથેજ ઉત્પન્ન થાય છે અને વિસ્તારને પામે છે તેમાં વારંવાર પરાવર્તન થયા કરે છે, તેઓ અનુક્રમે કારણરૂપ થાય છે. અને અસર કરનારા થાય છે. સાંસારિક અભ્યાસના ધોરણ અને વિચાર નીપેટે આ બાબતમાં પણ જેમજેમ દરેક માણસ જ્ઞાનમાં આગળ વધે છે તેમ તેમ તેની જાણવાની શક્તિ વધારે ખીલે છે અને તે શક્તિના નિયમથી જ્ઞાનમાં વિશેષ ને વિશેષ વૃદ્ધિ થાય છે. નવી નવી શંકાનું સમાધાન થયા પછી સાહિત્યમાં કે વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં દરેક મુશ્કેલી દૂર થઈ શકે છે. જોવાની, સુકાળલો કરવાની, જુદા પાડવાની વિગેરે શક્તિઓ દૃઢ થાય છે, ધ્યાન આપવાની માનસીક પ્રકૃતિ મજબુત થાય છે અને એવી રીતે જ્ઞાનનો વિસ્મૃત અનુક્રમ, સત્યનો વિસ્તારવાળો, પવિત્ર અને જાણી શકાય તેવો દેખાવ, મનને પ્રતીત થાય છે. વળી કુદરતના નિરીક્ષણથી સુંદરતાનું વિવેક બુદ્ધિ પ્રથમ અનુમાન કરતા શીખે છે અને પછી કેળવાય છે. વિચાર કરવાના કામમાં વિચાર કરવાની સક્તિ વિસ્તારને પામે છે, જીજ્ઞાસા ત્વરિત થાય છે, વિચાર અને લાગણીના તત્ત્વો પવિત્ર અને પ્રકુલ્લિત કરાય છે અને તેથી કરીને કુદરતની નિરીક્ષા કરનારનું આખું મન અને ઉત્સાહ સંપૂર્ણ સમજવાળું અને કેળવાયેલું થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે આંતરિક ભેદ જાણવાની શક્તિ પ્રથમ દૈવિક સત્યનું માહાત્મ્ય અને સુંદરતા ઓળખવાને યોગ્ય હોતી નથી તે હુમેશના અભ્યાસ અને પરિચયથી તેને જાણવાને વિશેષ ને વિશેષ કેળવાતી જાય છે. મહાવીર પરમાત્માના વચનના આતુર અભ્યાસના દરેક કાર્યમાં સુધારણાની લેખી ક્રિયા ચાલુ રહે છે, મનની જડતા અને શૂન્યતા દૂર ફેંકી દેવામાં આવે છે, અને આંતરિક તીક્ષ્ણતાના નવા સ્પર્શનો અનુભવ થાય છે, ધાર્મિક અભિરુચિ તેને યોગ્ય જોરાક મળવાથી વધારે ને, વધારે દૈવિક પોષણ મેળવવાને યોગ્ય થતી જાય છે. અંતર્યશ્ચ જીજ્ઞાસાને અભ્યાસથી વધારે ને વધારે સૂક્ષ્મ કરે છે, કે જેના પરિણામે લાંબા વખતના સત્યના અનુભવથી આત્મા લગભગ સ્વચ્છ બાત્રીની

પવિત્ર પ્રકૃતિ હોય તો પણ સત્યના પ્રભાવથી છુપાઈ રહેલી શક્તિ-ઓ જાગૃત થાય છે અને મહાવીર પરમાત્માના જીવનમાં અને તેના સત્યવચનમાં પવિત્ર દૃષ્ટિ હોય ત્યાં સુધી ઉચ્ચ સ્થિતિનું રક્ષણ થાય છે.

મનુષ્યે ગુમાવેલું મહાવીરપણું ફરી કેમ પ્રાપ્ત થાય ?

સત્યના સિદ્ધાંતની મનુષ્યમાં મહાવીરપણાથી કેમ પ્રતીતિ થાય છે તેના કાંઈક ખ્યાલ આપી હવે તેનું ખરું રહસ્ય શું છે તે સમજવાને પ્રયત્ન કરીશું. પ્રથમ દરેક મનુષ્યે પોતામાં છુપાઈ રહેલું મહાવીરપણું પ્રગટ કરવાને પ્રયત્નવાન થવું જોઈએ.

મહાવીર પરમાત્મા એક રીતે મનુષ્યત્વનું ખરું તત્ત્વ પ્રગટ કરનાર છે, પાપકર્મથી આપણા આત્માએ પોતાના સ્વરૂપને જે અધારામાં રાખી દીધું છે તે ફરી અજવાળામાં લાવવાને મહાવીર સમર્થ છે. જ્યારે મનુષ્ય પોતાની કર્મપ્રકૃતિથી અવનતિના ખાડામાં પડી જાય છે અને પોતે બહાર આવવાને કોઈ પણ રીતે શક્તિવાન થતો નથી. ત્યારે મહાવીરના વચનો જે શાસ્ત્રમાં છે તે તેને પોતાની ઉન્નતિનો માર્ગ બતાવે છે. ગુમાવેલા સત્ય વિચારો મેળવવાને માનસિક પરાવર્તન થવું જોઈએ કે જેનો સંભવ નીતિવાન અને ધાર્મિક મનુષ્યને ખાત્રી આપવાને મુશ્કેલ નથી એક કોહી જતા છોડવાને પોતાની પડતીનું ભાન હોતું નથી તેમજ તેમાંથી નકાસું જંગલી પુષ્પ થાય તો પણ બીજા સુંદર અને સુગંધિ છોડવામાં તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપને ઓળખી શકતું નથી એક પાળેલું અને ઘરમાં રાખેલું પ્રાણી કે જેને કદમાં ડીંગણું કરેલું હોય અને તેની સઘળી શક્તિને કાબુમાં લીધી હોય તે પ્રાણી જ્યારે પોતાના જંગલી સાથી જનાવરને ડૂર, જોરાવર અને સ્વતંત્ર જુએ છે અને જે સ્થિતિમાંથી પોતે નકાસું થઈ ગયું હોય છે તે પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે ત્યારે પણ તેને પોતાની જાતનું ભાન આવતું નથી આ પ્રમાણે છે તો પણ જેમને શુદ્ધ અને નૈતિક અંતઃકરણની બક્ષીસ છે તેવા મનુષ્યને તેના સંઘર્ષમાં એથી ઉલટોજ પ્રકાર છે. મનુષ્ય ગમે તેટલા અજ્ઞાન અધકારમાં ગુંગળાઈ ગયો હોય તો પણ તેના આંતરિક આત્મામાં તેના મૂળ સ્વરૂપને તેણે ગુમાવ્યું નથી. તેના મનમાંથી પોતાની ઉત્તમતાની ગુપ્ત

યાદદાસ્ત કરી ભુંશી શકાશે નહિ કે જેને ગુમાવવાને માટે તે પોતાનો દોષ અને કંગાળીયત માને છે તેથી કરીને અજ્ઞાનથી અને કર્મથી પતિત થયેલા મનુષ્યને બાહ્યસ્વરૂપે કે આંતરિકસ્વરૂપે જો કદાચ મહાવીરપણાનો યોગ થાય તો તેના સંપૂર્ણ પ્રભાવથી નૈતિક સુદરતાનું સત્ય પ્રતિગિંબ પડતાંજ ઢંઢાઈ રહેલી ગુપ્ત શક્તિઓ મૂળસ્વરૂપે જાગૃત થાય અને તેને તે જાતે ઓળખીને અનુભવી શકે. એ પ્રમાણે કરવાને પતિત થઈ ગયેલી વિવેકબુદ્ધિની સામે થઈને પોતાનું મૂળસ્વરૂપ શોધવું અને એમ કરતાં અંતરમાં સત્યસ્વરૂપ જાગૃત થશે અને જે કારણથી પતિત અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ હતી તે દૂર થશે ત્યારે સત્ય સ્વરૂપની શુદ્ધ પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ સ્વયમેવ બહાર આવશે.

હવે પશ્ચાતાપના સમયમાં મનુષ્યનો જાગૃત થએલો આત્મા મહાવીર પરમાત્માએ બતાવેલા માર્ગના અવલંબનથી ઉપર પ્રમાણે પોતાની સંપૂર્ણ સ્થિતિને પહોંચે છે, કારણ કે એમ વિચારવું જોઈએ કે પશ્ચાતાપ અને સ્વાત્મ લઘુતા જે સત્યની પ્રતીતિ થયા પછી જાગૃત થએલા અને પશ્ચાતાપવાળા હૃદયમાં પ્રગટ થાય છે તે ખરી બાળતમાંથી ચોક્કસ સૂક્ષ્મતા શોધી કાઢે છે એટલે કે આત્મસ્વરૂપની શોધનો તે પશ્ચાતાપ નથી પરંતુ મૂળ સ્થિતિનું ફરી લાન થવાનોજ તે પશ્ચાતાપ છે. મહાવીરના પવિત્ર વચનોનો વિચાર કરવામાં અને મુખ્યરૂપે કરીને મહાવીરની જાત અને જીવનમાં પરમ સ્વરૂપનું જે પ્રતિગિંબ પડે છે તે પરથી પશ્ચાતાપવાળા જાગૃત આત્માનું કર્તવ્ય માત્ર નિરીક્ષણ કરવાનું નથી પણ પોતાના બુદ્ધી જવાએલા સ્વરૂપને નવરૂપથી ઓળખવાનું છે. જે મહાવીરનો આપણને પરિચય છે તેને મળતી આપણી માનસિક ક્રિયાનો અનુક્રમ હોવો જોઈએ. જ્યારે કોઈ એક શબ્દ, નામ કે વિચાર જે આપણે તરત યાદ લાવી શકતા નથી તોપણ તે શબ્દ કે વિચાર આપણે એક વખત જાણતા હતા એવી આપણને ખાત્રી હોય છે તેથી કરીને એક વખત જાણતા હતા એવી આપણને ખાત્રી હોય છે તેથી કરીને આપણી યાદદાસ્તમાંથી અમકી ઉઠે છે ત્યારે આપણે તે શબ્દ કે વિચારને તદ્દન નવીન તરીકે ઓળખતા નથી પણ એક જાણીતી પરિચિત બાળત કે જે પોતાના હૃદયમાં લાંબા વખત સુધી રહેલી હતી તેજ તે છે એમ આપણને ખાત્રી થાય છે અથવા મહાવીર, પરમા

તમાના સત્યની પ્રતીતિ જાગૃત થએલા આત્માને જે રીતે થાય છે, તેની સરખામણીનું વધારે સાડું ઉદાહરણ એવું આપી શકાય કે એક માણસને જેમ પોતાના ભવિષ્યના ઉલટ પાલટ થવા પછી ઘણા વરસો વીતી ગયા બાદ જે જગ્યાએ પોતે સુખો દીવસો કાઢેલા હતા અને જેનો તે પરિચિત છે તે જગ્યાની ફરી મુલાકાત લેવાથી તે જગ્યા વિષે તેને નવીન સંસ્કાર નહિ થતા જુના સંસ્કાર તાજા થાય છે તેમ જાગૃત થએલા આત્માને ઘણા જુના વખતનું પરિચિત મહાવીરપણું પ્રગટ થવાની સાથે તેને તેની પ્રતીતિ થાય છે. જુના દેખાવા અને જુના પદાર્થોમાં તેની સાથેનો પોતાના અંતઃકરણનો સંબંધ જાણ્યા વગર કોઈ મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ વખત સુધી લપટાઈ રહે પરંતુ તે સંબંધમાં આખરે કાંઈક એવો આભાસ થાય છે કે જેથી તરતજ યાદદાસ્તીના જુરસામાં જુની લાગણી-ઓ, જુના વિચારો અને જુના બનાવો જાગૃતીની સાથેજ હૃદયમાં ઉભરાઈ આવે છે અને બહારનો દેખાવ નવી ચળવળથી ઢંકાઈ જાય છે તથા સઘળું મૂળ સ્વરૂપે નવા રૂપમાં દૃશ્ય થાય છે. વિચાર છે તે દેખાવ નથી પણ અંતઃકરણની કબુલત છે અને જેમ જેમ જે દરેક પદાર્થ આખરે જુએ છે તે જોનારને પોતાના ઝળકતા અને વધારે સારા ભૂતકાળનું ભાન કરાવે છે; પોતે હાલ જે નિશ્ચિતિમાં છે તેની સાથે તે સરખામણી કરે છે અને જુએ છે કે એક વખત હું કેવો આનંદી, તંદુરસ્ત અને સુખી હતો તે યાદ આવતાં તેને હાલ ઘણું તીણું અને ઉંડું દુઃખ થાય છે, પોતાની મૂળ સ્થિતિ યાદ આવતા ઘણાજ તીવ્ર પશ્ચાતાપ થાય છે કે જે વર્તમાન કાળે તેના આત્માને આરપાર વેદના ઉત્પન્ન કરે છે. હવે આ પ્રકારને બરાબર મળતીજ ક્રિયા જાગૃત થએલા આત્માને સત્યની પ્રતીતિ થવામાં છે. પવિત્રતાના શાસ્ત્રીય ધોરણમાં અને મહાવીર પરમાત્માના જીવન ક્રમમાં જે ઉચ્ચતા પ્રત્યક્ષ થાય છે તેમાં જ્યારે આત્માને સન્મુખ લાવવામાં આવે છે ત્યારે તેના આંતરિક હૃદયમાં પોતે ગુમાવેલા શુદ્ધ મૂળ સ્વરૂપને માટે તેને કાંઈક ભાન થાય છે અને તેને ખરેખરી રીતે ઘણું તીણું દુઃખ થાય છે. જો મહાવીર પરમાત્માનું જીવન આપણને તદ્દન ન જણાય તેવું હોય તો દોષિત અંતઃકરણને અર્ધું દુઃખ ઓછું થાય, તેમા જો આપણે ઘણો ભ્રમકે છે એમ જોઈએ અને જેને આ-

પણા અંતઃકરણના પરીધથી આપણે અર્ધુ પણ ન સમજી શકીએ તો જેમ એક ક્રીડા ગીધની સામે ન થઈ શકે અથવા બોળડું બાળક જેમ કોઈ વિદ્વાનના ડહાપણ અને વાક્યાતુર્યની તુલના ન કરી શકે તેમ આપણા સ્વરૂપને ભુલી જવા માટે આપણને વિશેષ શરમ કે દિલગીરી થાય નહીં. પણ 'ગુપ્ત રહેલું' તત્ત્વ કે જે જાગૃત થએલા મનપર આત્મઘાતીપણાના તીણા ડંખ મારે છે અને મહાવીરપણાની પ્રતીત કરાવે છે જે સ્વરૂપ 'ગુમાવી દીધું' છે તે યાદ આવે છે, મનુષ્યનો આત્મા પૂર્ણતાને પહોંચેલો છે એમ મહાવીર જણાવે છે પરંતુ તે કર્મના આવરણથી પરવશપણને પામેલો છે એવો નિશ્ચય જે મહાવીરના જીવનમાંથી થાય છે તે જાણીને જાગૃત આત્માને પોતાની સ્થિતિને માટે કેમ જેવડો પશ્ચાતાપ અને શરમ ઉત્પન્ન થયા વગર રહે ? પશ્ચાતાપ એ મહાવીરપણામાંથી માણસપણામાં પતિત થવા માટેની યાદદાસ્તી છે. જેમ અસરકારક અને દુઃખી હૃદય આશ્ચર્યકારક જીવનની વાત ધ્યાન પુર્વક શ્રવણ કરે છે, જેમ મહા પુરૂષને મનુષ્યાકારમાં સંપૂર્ણ નિર્દોષપણાની દૃષ્ટિ હોય છે, માનસિક અને નૈતિક ઉચ્ચતા કે જેમાં સ્વાભિમાનપણું રહેલું નથી, માણસ સાથે નિરંતર મહેનત અને વાતચીત કરતાં છતાં પરમાત્મા સાથે પવિત્ર પ્રેમ રાખનારા મહાત્માના જીવનની જેમ આપણે માનસિક તુલના કરીએ છીએ. સ્વાત્મભોગી, પોતાના સુખના એક પણ વિચાર વગરનું, સ્વાર્થ સાધુપણાના એક પણ કાર્ય વગરનું જીવન, માતાના જેવા નિર્મળ પ્રેમવાળા પરોપકારથી વધારે પુષ્ટ થએલા, ગમે તે પ્રસંગે નિર્દોષ આજ અને અપમાન થયા હોય તેવા અને દુઃકામાં સંપૂર્ણ પવિત્ર જીવન હોય તેવા આત્માને પોતાના ગુપ્ત થએલા સ્વરૂપને શોધવાનું આપો આપ ભાન થાય છે. શ્રેષ્ઠતાનું ધોરણ કે જેને માટે માણસને લાગણી થાય છે. તેની તેને ઘણા લાભે કાળે પ્રતીતિ થાય છે. આત્માની, ગુન્હાની નાખુશી ભરેલી કબુલત પ્રત્યક્ષ છે, તે વિચારે છે કે મારા પાપીપણાની આ તરતની ખાત્રી છે તે છતાં મેં તેના તરફ કદી તિરસ્કાર જતાવ્યો નથી, જે પ્રકાશ જોવાને માફ મલિન અંતઃકરણ તરફડીઆ મારતું હતું, જે પવિત્ર ધોરણને હું ધિક્કારતો હતો, જે પવિત્રતાને હું અપવિત્ર ગણતો હતો, મારા આત્માની શાંતિ અને નિર્દોષતાનું સ્થળ જે હું તજી દેતો હતો, હ-

મેશાં અંતઃકરણથી ઉલટી રીતે ચાલતો હતો તે હું આજે માફ ગુપ્ત મહાવીરપણું જાગૃત થવાથી મને જુદાજ રૂપે જોઈ છું. મારા ભટકતા અને અંધારાવાળા વિચારો હવે ખરાપણને જોઈ શકે છે, મારી નબળી અને વલતલા થઈ ગયેલી કલ્પના શક્તિ ખરા માર્ગો અને શાંતિપણે જાગૃત રહે છે, મહાવીર પરમાત્માના જીવનની આ સત્યતાથી મારા અંતઃકરણમાં માફ મહાવીરપણું જે દબાઈ રહેલું તે આજ પ્રત્યક્ષ થાય છે.

મહાવીરપણું મેળવવાની રીતિની શોધ.

મહાવીરના સત્ય સ્વરૂપથી મનુષ્યના અંતઃકરણમાં પોતાના ગુમાવેલા સ્વરૂપનું ભાન થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ મહાવીરનું સત્ય મનુષ્યને પોતાનું સ્વરૂપ પાછું મેળવવાની રીતિની શોધ કરવાનો માર્ગ દર્શાવે છે. મનુષ્યને પોતાની જુદી જુદી સ્થિતિ બતાવવામાં શાસ્ત્રો ફક્ત તેનો વાસ અને અવનતિનો માર્ગ દૂર બતાવે છે, એટલુંજ નથી પણ તેમાંથી કેમ બચાવ કરવો અને કેમ ઉન્નત થવું તેની રીતિ પણ બતાવે છે. માણસના હૃદયમાંથી તેનો શો રોગ છે. તેનો જવાબ. માગવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પણ જે ઉપાય બતાવવામાં આવે તે માફ આવે તેવા અને પુરતા છે કે નહિ તેનો પાછો જવાબ માગે છે. મહાવીર પરમાત્મા પોતાના લેપદેશથી માણસના હૃદયમાં પડેલા પાડી જાગૃત કરે છે, અને પહેલા દિલગીરી ભરેલી કબુલતથી મનુષ્ય કહે છે કે “આવા પ્રકારની પવિત્રતા અને શાંતિ મેં ગુમાવી દીધી.” અને પછી આનંદિત રીતે યાદ લાવીને કહે છે. “આ રીતિ સિવાય બીજી કોઈ પણ રીતી તેને પાછી મેળવવાની નથી.”

ધન્યજ્ઞાતિ કે વગર ધન્યજ્ઞાથી માણસ મનુષ્યત્વથી પતિત થતો હોય તેના જેવી દુઃખકારક મનની સ્થિતિ બીજી કોઈ પણ હોઈ શકે નહિ. મારામાં ઉચું અને ઉમદા પ્રકારનું ધોરણ હોય છતાં તેથી મારી સઘળી ક્રિયા ભયંકર રીતે નાશ કરનારી હોય, શ્રેષ્ઠતા અને સુંદરતાનો દેખાવ જે હું ઘણાજ વખણતો હોઉં પણ હું જે કંઈ તેમાં તેનો અંશ પણ ન હોય, આવા પ્રકારની જે સ્થિતિ છે તેનું દુઃખ કોઈ પણ માણસ સહન કરી શકે નહિ. માણસના પોતાના

ભુખને માટે કાંતો તેણે પોતાની સ્થિતિ ભુલી જવી અથવા તેને ફરી પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કરવો. કાંતો મનમાંથી પોતાની અધમ થઈ ગએલી સ્થિતિ વિષે અને શુભાવેલાં સુખ અને પવિત્રતા માટેનો વિચાર કાઢી નાખો અથવા તો તેને મેળવવાને દૃઢતા પૂર્વક તૈયાર થાઓ.

એક બાળક કે જેનું નરીબ ઘણાજ હલકી જાતના જીવનવાળું છે તેને લઈને કોઈ પૈસાવાળા સુંદર બંગલામાં રાખવું અને બધી જાતના ઉંચા પ્રકારના સ્વાદ, ટેવ અને લાગણીથી પરિચિત કરવું કે જેથી તેના મનમાં અસંતોષવાળી ધગ્ધગાઓ જાગૃત થાય, અને તે પોતાની હલકી સ્થિતિમાં તેના સાધનના માર્ગ દુનંદા હોવાથી ઘણા કંગાળ અને દુઃખી થાય, એવી રીતે કરવું તે બાળક પર ઘણી ભુલ લાગેલી દયા બતાવેલી ગણાશે. અથવા કોઈ જંગલી અને મૂર્ખ જાતનો કોઈ માણસ લ્યો, અને જ્યાં સુધી તેનું મન સુધારાવાળા વિચારથી અને આરામના રહેઠાણથી પરિચિત થાય અને ટેવાઈ જાય ત્યાં સુધી રાખીને પાછો તેને તેનાં જંગલી જીવનમાં અને જંગલી માણસોમાં મોકલી આપો, હવે આવી જાતના ઉપકારનું પરિણામ બંને સ્થિતિમાંથી તે માણસને પાચમાલ કયાં બરાબર નહિ આવે ? તે સુધારેલામાં પણ રહી શકશે નહિ, અને જંગલીમાં પણ તેનાથી રહેવાશે નહિ. આ ઉપરથી કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે માણસને પોતાની સ્થિતિનું જાન થાય તેની સાથેજ તે સ્થિતિ સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત થાય તેવા પ્રયત્નમાં ઉતરવું જોઈએ. જે માણસને મનુષ્ય જીવનની ઉચ્ચતાની છાપ પડેલી છે, અને માણસની જીવંતી સ્વાર્થીપણાથી અને પાપથી ભરપૂર હોય તો પણ જો મહાવીર પરમાત્માના ઉચ્ચ મનોભાવ અને નૈતિક મહત્વતા તેને પ્રત્યક્ષ થએલ હોય તો તેના કમનશીબમાં ઉપર કહેલા ઉદાહરણો લાગુ થતા નથી. આવી જાતના માણસને માટે બે માર્ગ છે કે જેમાં પ્રયત્ન કરવાથી તે પોતાની શુભાવેલી હમેશની શાંતિ પાછી મેળવી શકે એક તો પોતાની સ્થિતિને કંગાલીયત ભરી અને અને અસર વગરની રીતિથી ભુલી જવી અને બીજી રીતિ પોતાની મૂળ સ્થિતિ સમજીને તેને મેળવવાને પ્રયત્ન કરી હમેશની શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાની છે.

મહાવીર પરમાત્મા જિજ્ઞાસુ માણસની સન્મુખ તેણે શુભાવેલા

મહાવીરપણાને પ્રત્યક્ષ દેખાડે છે એટલુંજ નહિ પણ તે પોતે પોતાના જીવનથી તેના આત્માને એવી રીતે મળે છે અને અસર કરે છે કે જેથી મનુષ્યને અંતઃકરણની પ્રકૃતિ બદલીને તેને તેની જરૂરીઆત ભરી માગણીઓનો જવાબ આપોઆપ મળે છે. આત્માને પોતાની સ્થિતિ પાછી પ્રાપ્ત કરવાને એ મોટી મુશ્કેલીઓ નડે છે (૧) દોષનું જ્ઞાન અને (૨) કર્મ દોષદૂર કરવામાં મનની નૈતિક નબળાઈ આથી જાગૃત થએલા આત્માને એ ખાસ જરૂરીઆત રહે છે જેમાંથી એક ક્ષમા કરવાની (સહન કરવાની) જરૂર અને બીજી નૈતિક પરિમિતની જરૂર આ બંને જરૂરીઆતો પુરી પાડવાને મહાવીર પરમાત્માનું સત્ય સ્વરૂપ ઘણીજ મજબુત રીતે માણસના અંતઃકરણને અસર કરે છે.

૧ પાપકર્મની મુક્તિ.

સંપૂર્ણ શાંતિ અને પવિત્રતાને ચાહનાર આત્મા પ્રથમ પાપ કર્મની મુક્તિને ચાહે છે. અને તેને માટે જે ઉંડી લાગણી રહે છે તેનો જવાબ મહાવીર પરમાત્મા પોતાના જીવનમાંથી આપે છે. તે શીખવે છે કે હે મનુષ્ય પ્રાણી ? તું વિચાર કર કે પાપકર્મના જ્ઞાનથી તારું જાગૃત થયેલું મન અને તારી શક્તિ કેવી રીતે દબાઈ જાય છે ? અને તે પાપકર્મને દૂર કરવાને તને કયો માર્ગ અનુકૂળ છે ? મહાવીરનું જીવન તેનો શુદ્ધ માર્ગ તાત્કાલિક બતાવે છે. એક કરજદાર માણસની ગુંચવાડા ભરેલી સ્થિતિને મળતી આવે તેવીજ સ્થિતિ એક કુલીન આત્માની હોય છે, જ્યારે એક માણસ ન છુટી શકાય તેટલો દેવાદાર થઈ જાય છે ત્યારે આપણે બેઠવે છીએ કે તેની સ્થિતિ તદ્દન નાલાયક અને નબળાઈથી ભરેલી હોય છે. માણસની શક્તિઓ પર કરજ એ મરણતોલ બોજરૂપે રહે છે જે માણસ દિન પ્રતિદિન ઉપકારના બોજ નીચે દબાતો જાય છે અને થોડી મુશ્કેલી પણ દૂર કરવાને જેને કશો સંભવ જણાતો નથી તે પોતાના મનની ફરી જાગૃત થવાની શક્તિ ગુમાવે છે એટલુંજ નહિ પણ તે ઉત્સાહ વગરનો શૂન્ય અને નબળો થઈ જાય છે. જ્યાંસુધી ભૂતકાળની વળગેલા ભૂત જેવી સ્થિતિ તેની સન્મુખ હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ નવા કામમાં કે નવા સાહસમાં ઉતરવાની તેની હિંમત હોતી નથી. તે એવું વિચારે

છે કે હું ગમે તેટલું કરીશ તોપણ જે બોલથી હું કચરાઈ ગયેલો છું તેનો અમુક અંશ દૂર થવા શિવાય બીજું કંઈ થવાનું નથી અને એ વિચારથી તેની મુખ્ય શક્તિ અને મહેનત કરવાની ખંત રહેતી નથી ભૂતકાળના ભૂતને દૂર કરવાને બદલે તે તદ્દન નિરાશામાં પોતાની જીંદગીને નશીબપર પડતી મુકે છે અથવા તો પોતે કંઈ સાડું નહીં કરી શકે એવી લાગણીમાં પોતે જે વધારે ખરાબ કરતો હોય તે પણ બાળવાને તે બેદરકાર થઈ જાય છે. આવા માણસને પ્રયત્નમાં લાગુ કરી જાગૃત કરવાને જે પ્રથમ કરવાનું છે તે એ છે કે તેનો ભૂતકાળ સાથેનો સંબંધ તદ્દન દૂર કરવો અને જીંદગીની ફરી શરૂઆત કરવાને તેને ઉત્સાહિત કરવો. આખરૂં અને આચારના નુકશાનકારક દુરદ્વારથી જો તેને વારંવાર અસર થાય તો તેના દોષની યાદ આપીને તેના આત્માની જરૂરીઆતો વિષે ખાત્રી કરાવવામાં મદદ કરવી. સમાજમાં જે માણસ ન્યાત બહાર ધૂંથ્યો હોય છે તે તેની સાથે પ્રયત્ન કરવાની ઘણીજ પ્રબળ હિંમત પણ ગુમાવે છે. ગેરવિશ્વાસ અને શકનું વાતાવરણ કે જે ઘણી ભુલો કરાવે છે તેનાથી આશા અને ઉત્સાહનો નાશ થઈ જાય છે. દયા, માન અને બહિર રીતની લાગણી તેનામાં રહેતી નથી. સમાજમાં માન અને યોગ્યતા પ્રમાણેની પોતાની ગુમાવેલી જગ્યા નહિ મળવાના સંભવને લીધે તેના હૃદયમાં આશા અને લોભ મરી જાય છે, અને પોતે કેટલી ખરાબ સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે, તે બાજુતા છતાં કદાચ તેને માટે તદ્દન બેદરકાર થઈ રહે છે. જો તે નવીન જીંદગી શરૂ કરી શકે, તેનો ધિક્કારવા લાયક ભૂતકાળ ન ભુલી શકાય તેવી યાદદાસ્તમાંથી હુમેશને માટે ભુલી જવાય તો તેને માટે કાંઈક જીંદગી સ્થિતિ થઈ શકે, પણ તે ભયંકર ભૂતકાળ તેના વિચારોમાં વારંવાર દેખાય છે, તેના સોળતી અને સંબંધીઓના મુખથી તેને ઘણું સાંભળવું પડે છે, અને જ્યાં જાય છે ત્યાં તે તેને હેરાન કરે છે અને દરેક રીતે દેખાવે છે. આવી સ્થિતિમાં માણસ ગમે તે કરે તોપણ તેને પોતાના વિષે સારા વિચાર નહિ આવે અને તે નિરાશાના કંગાળ સંતોષપર પોતાને હુમેશને માટે તજ દે છે.

હવે જે આત્મા પોતાનું નૈતિક માહાત્મ્ય પાછું મેળવવાને

લાંબા વખતથી ઈચ્છા રાખે છે, પરંતુ તેના પાપકર્મથી તેને જે જે સુરક્ષેલીઓ જણાય છે, તેને ઉપરના ઉદાહરણો સહાયરૂપ થશે. કરજની પેઠે અંતઃકરણનું પાપ જાગૃત થએલા આત્માને શલ્યરૂપે તાણું દુઃખ આપે છે, અને તે શક્તિઓને પાછી હઠાવે છે. જ્યાં-સુધી નહિ બળવેલી ફરજ અને જવાબદારીની નોંધ તેની સામે થાય ત્યાંસુધી સારું કરવાના નવા પ્રયત્નથી શું લાભ? હમેશની ફરજ બજાવવાને ગમે તેવો પ્રયત્ન હોય તો પણ તે પુરતો નથી, પાપકર્મના પૂર્વના સમૂહને દૂર કરવાને તે ઘણુંજ થોડો ઉપયોગનો થઈ શકે. દરેક દિવસે હમેશના વધતા જતા અને નહિ ભરાતા કરજમાં કાંઈક વૃદ્ધિ થાય છે, અને હૃદયપરનો બોલો માણસ ગમે તે કરે તો પણ વધારે ને વધારે ભારે થતો જાય છે. જે તે નવીન જીવંતી શરૂ કરે, ભૂતકાળના પાપને ભૂલી જાય, દુઃખી આત્માને એમ લાગણી થાય કે ભૂતકાળમાં કાંઈ થયુંજ નથી, જો અંતઃકરણને નિર્દોષતાના ભેરથી પોતાના કર્તવ્યની નવીન સૃષ્ટિમાં પ્રવેશ કરવાને છુટું કરવામાં આવે તો ભવિષ્યને માટે કાંઈક સારી આશા રાખી શકાય. પરંતુ પ્રવાહની સાથેજ એક તણબલાની પેઠે ઘસડાઈજનારા મનુષ્યમાં એવી કોઈ પણ શક્તિ અસર કરી શકે નહિ. પાપકર્મના કરજની ભયંકર જવાબદારીમાંથી આત્માને કોઈ પણ દૂર કરી શકે નહીં સામાજિક શિક્ષાની જાહેરાતની પેઠે પાપ અંતઃકરણમાં દૈવિક શિક્ષાની જાહેરાત સાંભળે છે, અને પ્રયત્ન કરવાને પોતાને અયોગ્ય માને છે. વિશેષ ભયંકર એ લાગે છે કે આ સઘળા ઉદાહરણો પાપના નૈતિક પાછા પાડવામાં સંપૂર્ણ રીતે મળતા આવે તેવા નથી, કારણ કે કરજ ગમે તેવું ભારે હોય તો પણ તે તદ્દન દૂર ન કરી શકાય અને કાઢી ન શકાય તેવું નથી, પરંતુ પાપકર્મને માટે તેવું છે. કરજદાર માણસ લા લઈને Insolvent બેવડા પ્રયત્નથી અથવા નશી બના કોઈ અણુધારેલા લાભથી અથવા કોઈ મિત્રના વચ્ચે પડવાથી ભૂતકાળની ન ભૂંસી શકાય તેવી જવાબદારીમાંથી કદાચ મુક્ત થઈ શકે, પરંતુ પાપ એક વખત કર્યા પછી તેને નહિ કરેલું થઈ શકશે નહિ. પાપી કાર્યથી જે કરજ થએલું હોય છે, તે આ જગતના કોઈ પણ ખાત્રીવાળા સાધનથી ભરી શકાતું નથી, અને એકતું પાપ બીજાને પણ આપી શકાય તેવો પણ કોઈ સંભવ નથી. વળી જે માણ-

સ સમાજથી દૂર થએલો હોય તે વખતના જવા પછી અથવા પોતાના ખરાબ કામને તજી દેવાથી સામાજિક ધિક્કાર અને ગેરવિશ્વાસની અસરથી છુટો થઈ શકે છે, અને સમાજ તેને પોતાના સમુદાયમાં કરી લે છે, પરંતુ પાપની જાહેરાતવાળાને માટે તેવા કાંઈ પણ ખચાવ નથી. તેના પાપકર્મને 'ન્યાયસ્વતંત્ર' અને અદલ છે. તે તેનું રહેઠાણ જોતો નથી, તેમજ હુજારા અને લાખો વરસ જાય તો પણ તેના પાપનું પ્રાયશ્ચિત મળવામાં જરા પણ ખામી આવતી નથી. અનેક ભવ વીતિ ગયા પછી ઘણાં પાપ ઉદયે આવે છે, અને તેના માઠા ફળ ત્યારે ભોગવવા પડે છે, જનગૃત થએલા પાપી માણસનું પાપ તો તેને પોતાનેજ સન્મુખ રહીને દુઃખ આપે છે, તે તેનાથી ભૂલાતું નથી. જનગૃતીવાળું મન પોતાને માફી મળે એવી ઈચ્છા રાખતું નથી, પરંતુ તેમાંથી મુક્ત થવાની ઈચ્છાના ભારે દુઃખમાં તે પાપની શિક્ષા ભોગવવાને તત્પર રહે છે. જે પાપના ઉદયથી પોતાને દુઃખ ભોગવવું પડે છે તે શિક્ષાના નિયમને તે વખાણે છે. ગમે તેવી સારી દયા, જરા પણ ક્ષમા કે કાંઈ પણ તેને સંતોષ આપશે નહિં, પરંતુ પાપના ફળના નિયમથી જે દુઃખના નિશાની પોતાના પર થાય, તેજ તેની શાંતિનું કારણ થાય છે. મારા પાપ હું શાંતિથી ભોગવું તોજ હું પવિત્ર થાઉં એવો તેનો નિશ્ચય હોય છે, અને તેથી જ્યાંસુધી પાપ તદ્દન નષ્ટ થઈ અને તેના ચુરેચુરા થઈ જાય ત્યાંસુધી તે ધીરજથી તેની સામે ઉભો રહે છે.

હવે મહાવીર પરમાત્માના જીવનમાં જે મહાવીરપણું પ્રત્યક્ષ થાય છે. અને જેમાં પાપની સંપૂર્ણ શિક્ષા આવી જાય છે. તે જાણવાની ઉંડી જરૂર જનગૃત થએલા આત્માને છે. કારણકે એક રીતે મહાવીર પરમાત્માના જીવનમાં જે અસાધારણ પવિત્રતા છે. તેને પાપના સમૂહ સાથે કેવી રીતે ટકાવી રાખવામાં આવી છે તે આપણે અનુભવવાનું છે. ઘોર પાપ કર્મના ઉદય વખતે. પણ તે પવિત્રતા તો શેષમાત્ર ગઈ નથી. અને ખરેખર દુઃખી અંતઃકરણને માટે તે કાંઈ એછા દિલાસારૂપ નથી. જે કોઈ ભલો અને પવિત્ર માણસ કોઈ ગરીબ ન્યાત બહાર થએલા માણસને માટે તેની સઘળી જુડી વર્તણૂક ભૂલી જઈને પોતે લોકોની અપકીર્તિ સહન કરે અને તે ન્યાત બહાર થએલા પાપી માણસને પોતાનો પ્રેમ અને મિત્રતા બતાવે

તો તે કાંઈ ઓછી વાત નથી. ન્યાતનો તિરસ્કાર પોતાનું અને બીજાનું અપમાન એ સહન કરતાં જો તેને દિલાસાનું એક કારણ આશા અને સુખનું એક સ્થાન મળે તો તે દુઃખી માણસને કેટલી ખુશાલી કેટલી આશા અને કેવું નવું જીવન આવશે તે કલ્પના શક્તિથી જ જાણી શકાય તેવું છે એક ઘણો ભલો અને આબરૂદાર માણસ તેની સાથે મળેલો છે એ તે તેને કાંઈ ઓછી ઉમેદનું કારણ નથી. તેવી જ રીતે એક પાપી માણસને જો એમ જણાય કે મહાવીર પરમાત્મા મને પાપીને સહાયક છે, તેની હાજરીમાં મેં મારી પવિત્રતા જાળી જાણી છે તે તેની સન્મુખ પોતાના પાપને કબુલ કરું છે અને છુપી રીતે તે તેનું દુઃખ સહન કરવાને તૈયાર રહે છે. જ્યારે વીર પરમાત્મા કે જેના મધ્યમાં સઘળા કુદરતના નિયમ અને ધોરણનું મધ્ય બિંદુ દેખાય છે, જે પોતે પવિત્રતાની ભૂતિ છે અને જે પાપી માણસને પણ મહાવીરપણાને પ્રતીતિ કરાવે છે. તેને પોતાની સન્મુખ બુદ્ધિ છે ત્યારે ખરેખર ધ્રુજતું અંતઃકરણ નિરાશ થતું અટકે છે અને ભૂતકાળને નિરાશાવાળો ગણી ભૂલી જવાય છે એથી પણ વિશેષ મહાવીર પરમાત્મા પોતાનો અપૂર્વ શક્તિથી પાપી માણસને તેની પ્રકૃતિ બદલી નાખવાને વાળે છે એટલું જ નહિ પણ તેના પાપ અને પરમાત્મા પ્રત્યેની શત્રુતા અને ધિક્કાર જે તેનામાં હોય છે તેને પ્રત્યક્ષ બતાવીને તેમાંથી તેને બહાર ખેંચી લાવે છે. ઘણું જ ધાસ્તીવાળા અને નિરાશ અંતઃકરણને સાબીત કરી આપવાને જ જાણે ન હોય તેમ માણસના મહાન દોષની કબુલતમાંથી તેના તરફ વિશાળા દયા બતાવવામાં આવેલી છે જોકે કુદરતનો કાયદો ધિક્કારવા લાયક સ્વરૂપમાં પાપ સાથેના લાંબા વખતના ગ્રાહ્ય સંબંધથી પાપનું જે દુઃખદાયક ફળ આપી શકાય તે ભયંકર દુઃખ આપવાને રજા આપે છે. તીક્ષ્ણ જેરી તીરથી પાપીને શિક્ષા કરી નિર્દોષપણાનું ભાન કરાવવાનું તે કહે છે, જગતના અને નર્કના દુઃખો પાપના ધિક્કાર તરીકે બતાવીને ઘણા જ પવિત્ર અને નમ્ર આત્મા થતા શીખવે છે. અને આખરે પાપના ભોગ તરીકે તેને મોતના હાથમાં પણ તે મુકે છે. આ પ્રમાણે છે તે છતાં પહેલેથી છેલ્લે સુધી માણસના દોષને જાણીને રાખીને પોતાનું મહાસાગર જેવું દયાથી ભરેલું અંતઃકરણ બતાવીને ઘણા પાપી જી-

વેાને પણ મહાવીર પરમાત્માં દયાથી ખરો માર્ગ બતાવીને તેમને પાપથી મુક્ત કરે છે તેના દરેક વચનમાં, દૃષ્ટિમાં અને કાર્યમાં તે પાપી તરફ દયા અને પ્રેમની લાગણીથી ભુજે છે, અને છેવટે તે વીર પરમાત્મા આપણા મહાવીરપણાને બતાવીને કુદરતના નિયમ-થી પાપનું જે પ્રાયશ્ચિત આપણે ભોગવી પાપમાલ થાત તેનાથી બચાવે છે * અને ભવી જીવેને મહાવીર પણ મેળવી મહાવીર થવાને દરેક સરલતા કરી આપે છે. તેથી કરીને આપણે માનવું જોઈએ કે તે વીરપરમાત્મા પાસેજ પાપી આત્માની જરૂરીઆતો પુરી પાડવાને પુરતો બળનો છે. જે કે પાપ ખરી રીતે પુણ્ય થઈ જતું નથી, જે કે ભૂતકાળ પાછો આપો શકતો નથી, જે કે કોઈપણ કાર્ય કરેલું હોય તે કદી નહિ કર્યું થતું નથી તો પણ માણસના ધ્રુજતા અંતઃકરણમાં ખરેખર મહાવીરપણાનું ભાન થવા પછી ઘણા પ્રકારે શાંતિ થાય છે, ભૂતકાળ ભૂલીજવાય તેવી ખાત્રી રહે છે, પાપની શિક્ષા ભોગવીને પાપને દૂર કરેલું જાણી શકાય છે અને જ્યારે મહાવીર પરમાત્મા માણસમાં મહાવીરપણું લાવે છે ત્યારે કુદરતના નિયમને, ન્યાયને, સર્વ માન્ય ધોરણને, સસને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જાણી શકે છે અને પોતે પોતાના પાપકર્મથી મુક્ત થવાને શક્તિમાન થાય છે.

૨. આત્મિક નબળાઈ.

આપણા મૂળ સ્વરૂપને પાછું મેળવવાની બીજ મોટી મુશ્કેલી આત્મિક નબળાઈ એટલે પવિત્રતા પાછળના આત્માના પ્રયત્નમાં હૃદયિક જડતા અને હૃદયની નિર્બળતા મુખ્ય છે. અને માણસના ઉત્સાહની આ જરૂરીઆત પુરી પાડવાને મહાવીર પરમાત્મા પોતે હૃદયમાં સ્થિતિ કરે છે અને મહાવીરપણું ઉપસ્થિત કરે છે. ગુમાવેલા સત્ય સ્વરૂપને પહોંચવાના પ્રયત્નમાં આત્મા પોતાની નૈતિક નબળાઈથી જાણીતો થાય છે. જ્યારે આબરો માણસ રોગથી પટકાર્ય પડે છે અને બીજાનામાં પડી રહે છે ત્યારે તેને પોતાની નબળાઈનું ભાન થતું નથી. પરંતુ જ્યારે તે સાબે થઈને ઊઠવા જાય છે. અને

જો નહિ દેશા નિશ્ચયિત એવા સદ્ગિત એટલે ભોગવ્યા વિના છુટી શકે એવા દેશકાક કર્મની હદીન આવે છે તેના આધારે આ આત્મલક્ષણ છે. લેખક

ચાલવાનો પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેના ધ્રુજતા પગલા અને લથડતા શરીરને જોઈને તેને જણાય છે કે તેની શક્તિ કેટલી બધી ઓછી થઈ છે. જ્યારે સ્વતંત્ર સત્તા એ દેશની પ્રબળ બળી, ઉશ્કેરી મુકી હોય અને તેની ગુલામગીરી જરાપણ દૂર કરવાની દરકાર કરવામાં ન આવે ત્યારે તેને તેના બંધનની નિરાશા શોધવાની સ્થિતિ નથી. પરંતુ જ્યારે બંડ કરવાનો જુસ્સો ફાટી નીકળે છે, રાજ્યની ધિક્કારવા લાયક ધુસરી ફેંકી દેવાનો પ્રયત્ન થઈ ચુકે છે ત્યારે તે બંડ શાંત કરવાને દરેક પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય છે અને ત્યારેજ કડવો અનુભવ થાય છે કે સત્તાની અંધાધુંધમાં કેટલી ખરાબી થઈ છે. તેવીજ રીતે જ્યાં સુધી પાપ આત્મામાં કંઈપણ હરકત કર્યા વગર પડી રહે છે, ત્યાં સુધી પાપને અટકાવવાની દરકાર થતી નથી. પરંતુ જ્યારે તેની દૃષ્ટિ પર પવિત્રતાનું નવું ધોરણ પ્રકાશે છે, જ્યારે કર્તવ્યનો પહેલો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, ત્યારેજ તેના નિશ્ચયની નબળાઈમાં અને સારા થવાના પ્રયત્નનો અંખી અસરથી તેને દુઃખ ભરેલી ખાત્રીમાં પોતાની નૈતિક અને આત્મિક નબળાઈનું ભાન થાય છે. અને ત્યારે વળી આંતરિક સહાયતાની ઉંડી ઇચ્છા જાગૃત થાય છે અને તે વિચારે છે કે નિરાશા અને ઉંડી ઇચ્છાનું હૃદય વગરનું ખોલવું શા કામનું છે? મહાવીર પરમાત્માની મહાન આત્મિક શક્તિનું જ્ઞાન હોવાથી શું લાભ છે? મનુષ્યત્વના ઉમદા પદાર્થ જોવાની શક્તિ શું ઉપયોગની છે? કે જ્યારે આ સઘળું ન મેળવી શકાય તેવું શ્રેય કરવાને બદલે માત્ર માણસની કમનશીબીની મશ્કરી કરવામાં કામ લાગતું હોય. શ્રેષ્ઠતા કે સુદરતા, પાપનો પ્રતિકાર, અને પવિત્ર જીવંતીની ઉચ્ચતાની નકામી વાત કરશો નહીં. તે સર્વ ખરૂં છે અને સર્વ કોઈ જાણે છે પરંતુ તે મેળવવાને જે ખરો માર્ગ હોય તેજ જોઈએ છીએ. એક ગરીબ ગુલામ જે છુટકારાના નિઃશાસના નાળે છે તેને છુટકારાનો માર્ગ બતાવવો અને તેની નબળાઈ દૂર કરવાની છે. જે ખરૂં સત્વ છે તેને પહોંચવાનો કયો માર્ગ છે તે બતાવો અને હે મહાવીર! મારી નબળી થઈ ગયેલી શક્તિઓ અને હાથમાં દૈવિક શક્તિ આપો, મારી આત્મિક શક્તિની પાછી બક્ષીસ કરો, અને છેલ્લી જે સૂક્તિની નેમ છે તે પાર પાડવાને દરેક અંચળતા અને નિશ્ચયિક દ્રઢતા આપો. મહાવીર પરમાત્મા આત્માની આવી ઉંડી લાગણીને તેના પોતામાંથી જવાબ

આપે છે. તે આંતરિક સ્વરૂપ બાહ્યથી આત્મામાં બતાવે છે. એટલું-
જ નહીં પણ અંતરથી મનુષ્યત્વની શક્તિ અને આશા બગૃત કરે
છે. આત્માની ઉંચી ઈચ્છાઓ અને થોડા લાલોને માર્ગ તેમાંથી
મળશે નહિ પરંતુ તેના એકાંતમાં અને નબળાઈમાં તેની સાથે કોઈ
દૈવિક મહાત્માની હમેશાંની હાજરી અને રક્ષણ તેને મળશે. તારી
દરેક હૃદયિક નબળાઈની વચ્ચે કોઈ સ્વર્ગીય દેવતા તારું રક્ષણ કરવાનું
ધ્યાનપર લે તો તે તારાં માટે કેટલું લાભ કારક છે તેની તું કલ્પના કરી
જે, તારી નબળાઈ અને ગુંચવાડાવાળી જીંદગીમાં કોઈ મહાત્મા કે
જેનામાં સ્વર્ગીય શક્તિઓ હોય, અને તારામાં કદી નહિ આ-
વેલી તેવી શ્રેષ્ઠ પવિત્રતા હોય તે તારા અંગરક્ષક તરીકે રહેતો તેથી
તને કેટલી સહાયતા મળશે, તેનો તું વિચાર કર. તારો સુંદર સ્વ-
ભાવ કેવી રીતે બદલી જાય છે, તારા પાપ કેવી રીતે દાખી દેવામાં
આવે છે, તારો ઉત્સાહ કેવી રીતે ઉન્નત કરવામાં આવે છે, તું જ્યાં
જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં મધુર, પ્રકાશિત અને પ્રેમી આત્માઓ તારી આ-
સપાસ ફરતાં તું જુએ છે. લાલચના સઘળા દેખાવો જે તને છોડ-
તા ન હતા, અને નિશ્ચય વગર તારા કાનમાં લાલચ ઉત્પન્ન કરતા
હતા, તેમાં તને શિખામણનો અને ચેતવણીનો શબ્દ તે મહાત્મા
સંભળાવે છે, અને તું તારું હિત જોઈ શકે છે. તારા સઘળા ગુંચ-
વાડાની મુશ્કેલીઓ દૂર કરનાર તરીકે તારા હૃદયનો મિત્ર જે
મહાવીર તારી પાસે હાજર રહે છે, અને તને તારા કર્તવ્યનો માર્ગ
બતાવે છે. આ જગતમાં જેની હાજરી મનુષ્ય જીવનની ઉમદી ઈ-
ચ્છાઓ પૂર્ણ કરે છે, જે મહાવીર પરમાત્મા તારા એકાંત અને
વિચારના વખતમાં તારી બાજુએ સ્થિર થાય છે, અને જેવી વાત-
ચીતથી વિચારની ઉચ્ચતા, ભક્તિની પ્રાધાન્યતા, અને શ્રેષ્ઠ નિશ્ચ-
યિક શ્રદ્ધા આત્મ પ્રદેશોમાં ઉભરાઈ રહે છે તે પરમાત્માની નબળા
અને ધૂજળા માણસને આ કેવી ઉત્તમ બક્ષીસ છે. સ્વાત્મ વિશ્વા-
સઘાતી દરેક ગરીબ મનુષ્ય આવી સોળતનો કેટલા આવકારથી
સ્વીકાર કરશે? દૈવિક મહાત્માના સમાગમથીજ જ્યારે આટલો આ-
નંદ થાય છે ત્યારે ખુદ વીર પરમાત્મા જ્યારે પ્રત્યક્ષ રીતે મનુષ્યની
વચ્ચમાં રહે અને ખરો માર્ગ બતાવે તો તે કેટલું હિતકારક છે!
કોઈ શોક ઘસ્ટ આત્મા, જે સ્થિતિ પાતે ચાહે છે, તેને માટે ઈચ્છા

કરતો હોય અને હુઃખથી ઘેરાએલો હોય જો એમ વિચારે કે મહા-
વીર પરમાત્મા તેના સોખતી અને સ્નેહી તરીકે એક વરસ સુધી
તેની સાથે રહે છે, ત્યારે એ વિચારથી તેને કેટલી જાગૃતિ થશે ?
જ્યારે તમારું અંતઃકરણ માનસિક નળનાઈવાળું હોય મદદની ત-
મારી ખુબ પરમાત્માને પહોંચતી હોય, તે ખુબ સાંભળીનેજ જાણે
મહાવીર પરમાત્મા તમારી પાસે આવી તમારા હુઃખમાં લાગીદાર
હોય અને તમારી નળનાઈ દુર કરી તમારા સલાહકારક અને ભો-
મીઆ તરીકે તમારી સાથે રહેતો તમો શું કલ્પના કરશો ? જ્યાં તે
મહાત્મા આરામ લેતા હશે તે સ્થળમાં કેવી શાંતિ હશે ? તે જગ્યાનું
વાતાવરણ કેટલું પવિત્ર થતું હશે ? તેના સુખી રહીશો બધી મુશ્કે-
લી અને ગુંચવાડામાં કેવી સહેલાઈથી માર્ગ શોધી કાઢતા હશે ?
કેવી પવિત્ર સુગંધ, કર્તવ્યમાં કેવું પરિખળ દરેક અંતઃકરણમાં ઉ-
ભરાતું હશે ? જો શ્રી વીર પરમાત્માની સુખકારક હાજરી અને સર-
દારી આપણા લાગ્યમાં હોય તો દરેક સ્વાત્મ વિશ્વાસઘાતી આત્મા
તેને એક કુદરતી બક્ષીસ માની ઉચ્ચપદને પ્રાપ્ત ન કરે ? તેઓ શું
એમ ન કહે કે હે મહાવીર ? તારી શીતળ છાયામાં અમોને સમાવી
દે અમારા વિચારો ગુંચવાઈ ગયા છે, અમારો પ્રેમ દોષિત છે, અ-
મારા હેતુ નળનાઈ અને ધ્રુજતા છે, એ તરણતારણ ? તું અમારી
પાસે આવ અને તારા દર્શનથીજ અમારા આત્મા પ્રકાશિત અને
દૃઢ થઈ જશે.

જેમ વીર પરમાત્માની બાહ્ય હાજરી અને રક્ષણથી આત્માની
જરૂરીઆતો પુરી પડે છે, તેમ તેના શસ્ત્રોથી પણ ઘણું અંશે જરૂરી-
આતો પુરી પડી શકે છે, કારણ કે જો શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતો આત્મામાં
પ્રત્યક્ષ થાય, જો જાગૃત આત્માનું ધ્યાન, વિચાર, બળ વિગેરે માન-
સિક જીવનમાં મદદરૂપ થાય, તો પણ તે માણસમાં મહાવીરપણું
લાવવાને કાંઈ ઓછું સહાયરૂપ નથી. મહાવીર પરમાત્માનીજ જો
બરાબર ઓળખાણ થાય તો તેની હાજરી આપણા દરેક પવિત્ર વિ-
ચારને ઉન્નત કરવાને અને દરેક શકા દૂર કરવાને આશીર્વાદ સમાન
છે. બાહ્ય મેળાપથીજ જો મહાવીર પરમાત્માને અંતઃકરણમાં આ-
તુરતાથી આદર થાય, જો તે પરમાત્મા આપણુંજ રહેકાણુંમાં સ્થિ-
તિ કરતા હોય તો આપણને જે મોટો ઉપકાર થાય તે તેના

ઘરમાં રહેવાથી નહીં પરંતુ આપણા હૃદયમાં-અંતઃકરણમાં તેનો નિવાસ થવાથી આપણી ચુક્તિ થઈ શકે, દરેક જગત આત્મા કે જેઓએ વીર પરમાત્માને બાહ્ય સ્વરૂપે આ જગત પર જોયા છે તેઓ સર્વેના હૃદય અને અંતઃકરણમાં તે શાશ્વતના સુખના ઊંજ રોપી શક્યા છે. જેઓએ ઘણાજ ધ્યાન પૂર્વક તેની સુખમુદ્રા જોઈ છે, અને તેના વચનો શ્રવણ કરેલા છે, તેમનામાં તેઓ જ્યાં હશે ત્યાં મહાવીરપણાની શક્તિ હજી પણ જગત હશે. તમારી મુશ્કેલી અને મુંઝવણ વખતે પોતે તમારી બાબતમાં છે, એમ જાણવાને તમને જો તે શક્તિમાન કરે, તેના વચન સાંભળવાને તમને પ્રેરણા કરે, તેનો મજબુત હાથ પકડવાને તમને ઉત્સાહવાળા કરે તો તમારે સમજવું કે તે મહાવીરની કૃપાથી તમો જરૂર મહાવીર થશો. એવી રીતે તેમણે ઘણા માણસોને મહાવીર કીધા છે, અને આજ પણ કરે છે. તમારે એમ માનવું જોઈએ કે દરેક પવિત્ર વિચાર જે તમારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે મહાવીર પણાની સૂચના છે. ભક્તિ ભાવનામાં આત્માને જે લીન ભાવ થાય છે તે મહાવીરપણું પ્રગટ થવા પછીજ થાય છે. તમારા હૃદયપાટ તે મહાવીર પાસે ખુલા કરો અને તેનું મહાવીરપણું તમારા આત્મામાં પ્રવેશ કરશે. તમારો આત્મા તેની સાથે એકમેક થશે અને મહાવીર-પણાથી તમારું હૃદય ધડકશે, તમારું માહાત્મ્ય મહાવીર જેવું જ થશે. અરે ! નબળા અને ધ્રુજતા મનુષ્ય ? તને પવિત્ર, શાંત અને સખળ થવાને જે કાંઈ જોઈએ છીએ તે આ સઘળું નથી ? મૂર્છા પામતા શરીરને ભાનવાળા કરવાની પેઠે તે મહાવીર પરમાત્મા તારી હૃદ-શામાંથી તને મહાવીર બનાવવાને પરમ પ્રયત્નવાન છે કે નહિ તેનો તું વિચાર કર અને તારી આત્મિક નબળાઈ દૂર કરીને મહાવીર-પણાનો અનુભવ કર.

ઉપસંહાર,

જે વિષયની આપણે લંબાણથી નિરીક્ષા કરી છીએ તે અંતમાં એમ બતાવે છે કે મહાવીરના સત્યની પ્રતીતિનો એટ પાઠ તેમાંથી કરેક મનુષ્ય શીખી શકશે અને તેની જવાબદારી તેના પર રહેશે. દૈનિક સત્યના જે પુરાવાથી આપણે તેના સ્વીકારનો હક્ક રાખી શકીએ

તે સર્વ માન્ય અને સર્વ શિક્ષિત છે. તે મનુષ્યને એક ઘણા કેળવા-
એલા અને સંપૂર્ણ બુદ્ધિશાળી બનાવે છે. એમ નહિ તોપણ તે મા-
ણસને માણસ બનાવી મહાવીર થવાનો માર્ગ બતાવે છે
તેની ફરી યાદગીરી યાદ લાવવાને પછી જરૂરીઆત રહેતી
નથી. જે મહાન શક્તિ ઘણા થોડા માણસોમાં પ્રકૃષ્ટિત
થઈ હોય છે તેને માટે તેને આપોઆપ લક્ષ જાય છે અને
ઉંચા પ્રકારની વિવેકબુદ્ધિ, નૈતિક શ્રેષ્ઠ પ્રકૃતિ જે સહેલાઈથી પ્રાપ્ત
થઈ શકે છે તેનું કુદરતી શિક્ષણ મળે છે. મુખ્યત્વે કરીને મહાવી-
રના સત્વ સિદ્ધાંત મગજને અસર કરે છે તેના કરતાં તે હૃદયના
ઉંડા ભાગમાં વધારે અસર કારક નિવડે છે. મહાવીરના દૈવિક સત્વ
તરફ જે લક્ષ આપે છે તેમાંનો કોઈ એવી રીતે નાકબુલ નહિ થાય
કે ઐતિહાસિક સાળીતી વગર, સૂક્ષ્મ દલીલો વગર અને વિવેક બુ-
દ્ધિની ગુચવાડા ભરેલી ચર્ચા વગર તે સત્ય ગ્રહણ કરવાને તૈયાર
નથી. મહાવીરનું સત્ય એ જો સાહિત્ય હોત તો આવા બચાવનો અંત
આવી જાય, ઉદાહરણ તરીકે એમ માની લઈએ કે ઉંચા પ્રકારના
ગણિત શાસ્ત્ર અથવા વિજ્ઞાન શાસ્ત્રના અભ્યાસને માટે જે શક્તિઓ
કેળવવામાં આવે તે છતાં તેના પુરાવા ઘણાં માણસની શક્તિથી
ન સમજાય તેવા હોવાથી અને અજ્ઞાન તથા અભણ માણસો
તેના અભણ પણાને લીધે બધી જવાબદારીથી દૂર રહે તો
ગણિત શાસ્ત્ર કે વિજ્ઞાન શાસ્ત્રથી ઘણાં લોકો અજાત
રહે છે કારણકે તે સાહિત્ય છે અને તેમાં પુરાવાની જરૂર
પડે છે પરંતુ મહાવીર એ કાંઈ સાહિત્ય નથી. મહાવીરનું
સત્ય આપો આપ વિસ્તારને પામે છે, તેમાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિની જરૂર
રહેતી નથી પણ મનુષ્યત્વપણાનું સામાન્ય અંતઃકરણ અને સામા-
ન્ય હૃદય તેને ગ્રહણ કરી શકે છે. આપણી પ્રકૃતિના સામાન્ય જ્ઞા-
નથી જે અંતઃકરણ જાગૃત છે, જે આત્મા પ્રેમ, દયા, કેમળતા અને
સત્યતાની યોગ્યતા ધરાવે છે, તેઓ સર્વે મહાવીરના સિદ્ધાંતો શ્રવ-
ણ કરવાને અને ગ્રહણ કરવાને દરેક રીતે યોગ્ય છે. એક નાનું બા-
ળક કે જે મહાવીર પરમાત્માને પહેલીવાર ઓળખે છે, અને માર્થ-
ના કરે છે, એક ગરીબ રોળદો મજૂર કે જેની બુદ્ધિ પોતાના કામ

સિવાય કાંઈ પણ વધારે હોતી નથી, એક નખળો કંટાળી ગએલો દરદિ'કે જે દુઃખી બિછાનાપર પડેલો હોય અને કાંઈ પણ વિચાર કે વિવેકબુદ્ધિ જેથી નષ્ટ થઈ ગઈ હોય પરંતુ માત્ર પ્રેમ અને પ્રાર્થના ની શક્તિ હોય તે સર્વે મોટી મોટી ધાર્મિક સંસ્થા અને ઉંચા તાત્ત્વિક સિદ્ધાંતિક મનવાળા મનુષ્યો કરતાં મહાવીરને કોઈ પણ રીતે ઓછા જ્ઞાનથી ઓળખે છે એમ નથી. મહાવીરપણાની છાપ તેમની અજ્ઞાનતામાં પણ તેવીજ સજ્જડ રીતે પડે છે.

એટલું ખરૂં છે કે ઉંચા વિચારવાળા મનુષ્યો યોગ્ય રીતે સત્યની સાખીતી શોધી કાઢવાને અને પદ્ધતિસર અભ્યાસ અને ખીલવણી કરવાને તેમની શક્તિઓ યોગ્ય રીતે કામે લગાડી શકે, પરંતુ જે કુદરતી બક્ષીસ અને પ્રાપ્તિ એક શ્રદ્ધાળુ માણસને મળેલી છે, તેને એક દૈવિક શાસના પ્રોફેસરની સાથે મિશ્રિત કરી શકાય નહિ, જાણવાની, સમજવાની, જોવાની અને માનવાની શક્તિઓને જે શક્તિઓની વ્યાખ્યા કરવામાં જરૂર પડે છે, તેમાંથી જુદીજ ગણવી જોઈએ. સંગીત શાસ્ત્રના નિયમો શોધી કાઢવાને અને લાગુ કરવાને ઘણાને શક્તિ હોય છે, તે છતાં તેવા પ્રકારની શક્તિ જેનામાં નથી હોતી, તેઓ ઘણી સરસ રીતે ગાળી રોકે છે, અને વિશેષ આનંદ પણ આપી શકે છે. સંગીત મનુષ્યને પાવરધવ કરવાને માટે હજારો પદ્ધતિસરના શિક્ષણ કરતાં સૂર ગ્રહણ કરી શકે તેના તીક્ષ્ણ કાન વધારે સારી રીતે કામ કરી સ કે છે સુંદરતાના નિયમો અને વ્યાખ્યા જુદીજુદી રીતે ચર્ચવાને અને નક્કી કરવાને ઘણી સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ જોઈએ પરંતુ ઘાસના સૌહર્યનું માહાત્મ્ય અને પુષ્પની કુદરતી મનોહરતા લક્ષ્યપૂર્વક નિરખવાને તેથી કોઈપણ શક્તિની જરૂર પડતી નથી. સુંદર આંખોમાંથીજ સઘળું પ્રત્યક્ષ થાય છે. નીતિના નિયમો અને સિદ્ધાંતો શોધી કાઢવાને અને નક્કી કરવાને ઘણીજ સૂક્ષ્મબુદ્ધિ મનુષ્યો સેંકડો વર્ષ સુધી શોધ ચલાવે છે પરંતુ એક નિઃસ્વાર્થ અને ઉમદા કાર્યને માન આપવાને નીચતા અને સ્વાર્થીપણાને ઓળખીને ધિક્કાર બતાવવાને જે પવિત્ર અને પ્રેમમય છે તેની પ્રશંસા કરવાને એવા ગુણો જોઈએ છીએ કે જે કોઈપણ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિના આતુર્યથી મળી શકે નહિ તે છતાં તે

એક ઝુંપડામાં કે શિખરપર જ્યાં અલણ અને અજ્ઞાન માણસ રહે છે. ત્યાંથી પણ મળી આવે છે તેથી કરીને મહાવીરનું સત્ય એક વિદ્વાન કે પ્રોફેસરનેજ મળી શકે છે અને બીજા તેને મેળવવાને શક્તિમાન થતા નથી એવું નથી. સત્યની કેળવણી અને લેદ કરવાને માટે ગમે તે શક્તિ જરૂરની હોય તેને માટે વાંધો નથી પણ માનસિક જરૂરી-આત જાણે તેવું અંતઃકરણ, મહાવીર પરમાત્મા પ્રત્યે ક્ષમા, શાંતિ અને કબુલતવાળી નમ્ર પ્રાર્થના, જેમ માળાપ વગરનો છોકરો પોતાના ગુમાવેલા બાપથી નિરાશ થાય છે તેમ જાગૃત અને આતુર આત્માની ભાવના, ઉંડો વિશ્વાસ, પશ્ચાતાપ આ સર્વ ગુણો જે વિદ્વાનોની બુદ્ધિ અને આતુર્યથી બુદ્ધ છે તેનામાં જંગલી અને અશિક્ષિત મનનું ચોક્કસ બંધારણ કરી શકે છે દૈવિક સત્યનું ઉંડું રહસ્ય જેટલું આ ગુણોથી જાણી શકાય છે તેટલું ઘણી સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ અને શ્રેષ્ઠ વિદ્વત્તાથી ઘણી વખતે સમજી સકાતું નથી મહાવીરનું સત્ય, હાથ અને સમજી માણસોથી ઘણી વખતે છુપું રહે છે અને એક બાળકને તે પ્રત્યક્ષ થઈ શકે છે (નાગકેતુનું દષ્ટાંત) બુદ્ધિવાળા જમાનાના અભ્યાસથી મહાવીર પરમાત્માનું સત્ય અને શક્તિ કદાચ નહિ શીખી શકાય તો પણ તે શીખવાને માટે તે મહાન તરણ તારણ સુકિતના આપનારના ચરણ કમળમાં ઉંડી દૃષ્ટીથી અને આંસુ વાળી આંખોથી એક ક્ષણ પણ પુરતી થઈ પડશે. જેઓ પોતાના બુદ્ધિ સામર્થ્યથી સત્યના સિદ્ધાંતો નક્કી કરે છે અને તેની પ્રતીતિ કરાવે છે તેમને માન આપો પરંતુ તમારી વિવેકબુદ્ધિની બક્ષીસનો ઉપયોગ તે સત્ય જાણવામાં ગ્રહણ કરવામાં અને તે પ્રમાણે વર્તવામાં કરજો. તમારું અંતઃકરણ તેની સામે ખુલ્લું કરી દેજો. તે મહાવીર પણાના સ્વાભાવિક શિક્ષણમાં તમારા આત્માને અર્પણ કરજો મહાવીરને પગલે ચાલવાની અને જે શુદ્ધ માર્ગ મળે તેની પ્રાર્થના કરજો અને ત્યારે કાંઈ પણ શોધ વગર ખરું સત્ય સ્વરૂપ આપો. આપ તમોને પ્રતીત થશે તમારા અંતઃકરણમાંથી ઉંડા અંતઃકરણમાં તે તમોને દરેક ખાત્રી કરાવશે, તમો તેના પર લક્ષ આપશો એટલે સ્વર્ગીય અવાજ તમારા આંતરીકકર્ણ ઉપર પડશે, જે સૌહર્ય આ જગતની સપાટી પર નર્મ. તે તમારી શ્રદ્ધાળુ આંતરિક વ્યક્તિઓમાં-

થી* પ્રકાશિત થશે . અને તમો પ્રત્યક્ષ રીતે અનુભવશે કે માણુ-
સમાં મહાવીરપણું પ્રગટી નીકળે છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

મહાવીર અને મનુષ્યનું આત્મિક જ્ઞાન.

દરેક જાતની અજ્ઞાનતામાં જે સૌથી વિશેષ આશ્ચર્યકારક અજ્ઞાન છે, અને જે ઇચ્છાપૂર્વક જાણાય છે, તે પોતાનું આત્મિક અજ્ઞાનપણું છે. આ વિષય ઘણો રસિક અને મહત્ત્વનો છે, એટલુંજ નહિ પણ તે એક એવો વિષય છે કે જેમાં આપણને ઘણી સગવડ અને સૂચનાની તક મળી શકે તેવું છે. જો કેાઈ માણસને હાલ એમ કહેવામાં આવે કે તારા ઘરમાં ઘણા વર્ષ સુધી એક માણસ રહે છે, તે છતાં તું તેના અહિરો જોઈ શક્યો નથી, અને હજુ પણ તું તેને ઓળખતો નથી, તો તે તેને તેમજ દરેક સાંભળનારને કેવી અજ્ઞાનતા લરેલી અને ન માની શકાય તેવી વાત લાગશે ? તે છતાં એ કાંઈ કલ્પના નથી પણ શંકા વગરની સત્ય જાણત છે કે આપણા ઘરમાં નહિ પણ આપણા હૃદયમાં હાલ એક ગુપ્ત મુસાફર, ખરો મિત્ર અને રનેહી તથા ખંધુ કરતાં ઘણો નજીક રહે છે, તે છતાં હજુસુધી તેના વિષે આપણે ઘણું થોડું અથવા કાંઈ પણ જાણતા નથી, આપણામાં એક બુદ્ધિમાન વિદ્વાન માણસ હોય કે જેની પાસે વર્ષો સુધી આખા જગતમાં વખણા એલું અને સર્વ માન્ય શાસ્ત્ર હોવા છતાં તેના પાના તેણે કદી ઉઘાડ્યાં ન હોય તો એથી તે શું શરમાશે નહિ ? અથવા બુદ્ધિની ઘણીજ ઉત્તમ ચીજો અને વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર તથા કળાના ન મળી શકે તેવા શ્રેષ્ઠ નમુનાથી ભરપુર એક ભંડોળ હોય છતાં તેના માલીકને તે જો-

નોટ—મહાવીર પરમાત્માને ઉપરના પ્રકરણમાં કર્તા કે ક્રિયારૂપે પ્રત્યક્ષ રૂપે તેમજ મનુષ્યના અનુભવમાં આવી શકે એવી રીતે જે વિવેચન આપેલું છે તેવું તાત્પર્ય એવું છે કે દરેક આત્મા પોતે અંતરગત પરમાત્મા મહાવીરજેવો છે. અને આત્મનાં શ્રદ્ધ ક્રિયાઓને મહાવીરની ક્રિયા કહેવાની અપેક્ષા છે.

લેખક.

વાનો કદી વિચાર પણ ન થાય એ શું ઓછું ખેદકારક છે ? વાંચનને માટે ઘણુંજ શ્રેષ્ઠ પુસ્તક, અભ્યાસના સર્વોત્તમ આશ્ચર્યકારક સાધન-વાળું મનોહર સ્થળ, આનંદથી ભરપુર સંગ્રહસ્થાન. આ સઘળું હોવા છતાં તેને જોવાને પણ આકર્ષણ ન થાય એ શું સખેદાશ્ચર્ય નથી ? જે મનુષ્યોએ ઘણી લાંબી મુસાફરી કરી હોય તેવા માણસ પાસે આપણે ઘણી વખતે જઈએ છીએ, અને દૂરદેશની આશ્ચર્યકારક વાતો સાંભળીએ છીએ, તે છતાં આપણા પોતાના સ્વરૂપથી તદ્દન અબળણ્યા રહેવામાં સંતોષમાનીએ છીએ એ શું વિચિત્ર અને નવાઈ જેવું નથી ? જ્ઞાનજ્ઞાનના સર્વ માર્ગતરફ જઈને, દુનીઆ, સમુદ્ર અને આ કાશના સઘળા ભાગના આશ્ચર્યજાવાય અને નવી શોધ કરાય તે છતાં હૃદયમાં રહેલી એક નાની દુનીયા હજી તદ્દન શોધ્યા વગરની અને જોયા વગરની રહી જાય એ કેવી મૂર્ખાઈ છે ? બીજા દેખાવો અને વિષયો આપણે થોડે થોડે આંતરે અભ્યાસ કરી શકીએ, તેને ઘણી મહેનતથી અને લાંબી મુસાફરીથી પહોંચી શકાય પણ હૃદય સમુદ્રનો પુલ તો તરત આળંગી શકાય તેટલો નજીક છે, આપણે ફરી આંખ બંધ કરવી અને બહારની દુનિઆના વિચારો કાઢી નાંખવા કે જેથી કરીને અંતરની આશ્ચર્યકારક દુનીઆના દેખાવો અને કુદરતી સૌહાર્યમાં ગમે તે ક્ષણે ભટકવાનું બની શકશે. બીજા પદાર્થો તપાસવાને નાના અને મોટા હુથીઆરોની જરૂર પડશે. જ્યોતિષ શાસ્ત્રી રસાયણ શાસ્ત્ર, વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર વિગેરેને ઉઘાડે અને કીંમતી હુથીઆરોની જરૂર પડશે. પરંતુ વિચાર કરવાની શક્તિ કે જે કોઈ પણ યાંત્રીક વિદ્યા કરતાં ઘણી નવાઈ જેવી છે, જે કળા હમેશા સુધરેલી છે તે સર્વ કોઈનામાં હોઈ શકે છે. ગરીબ અને અભણ તેમજ ઘણા કેળવાએલા અને પૈસાદાર સર્વ કોઈને આત્માનું અંતરનું સ્વર્ગ શોધી કાઢવાને અને તેનો વિચાર, લાગણી તથા નિશ્ચયને બહાર લાવવાને એક સરખું શસ્ત્ર મળેલું છે. અને તે છતાં આ જાતનું જ્ઞાન મેળવવાને દરેક સગવડ હોવા છતાં એવો પ્રશ્ન થઈ શકશે કે તે જ્ઞાન એવું છે કે જે તદ્દન તામાન્ય રીતે ભૂલી જવામાં આવ્યું છે ? અને વળી જેઓ એ ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર અને સાહિત્યમાં ઘણું શ્રેષ્ઠ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવેલું છે, તેવા જથ્થાબંધ મહાન વિદ્વાનોએ પોતાના આત્માનું જ્ઞાન અંશ માત્ર પણ મેળવ્યું નથી ?

મુખ્યત્વે કરીને આત્મિક અજ્ઞાનને ભૂલી જવાની જે બાબત ઉપર કહી તે જેમને ઉદ્દેશીને આ લખાય છે તેમાંના ઘણાના સંબંધમાં લાગુ થતી હશે. આપણા સ્વભાવનો અમુક ભાગ એવો છે કે જેને લઈને દૂષિત જ્ઞાન ઘણું સામાન્ય અને ઘણું નાશકારક નિવડે છે નવાઈની બાબત તરીકે અને આનંદી અભ્યાસના એક વિષય તરીકે દરેક બુદ્ધિશાળી મનુષ્યે પોતાના માનસિક સ્વભાવના બંધારણ, નિયમો અને ક્રિયાઓ વિષે થોડું ઘણું જાણવું જોઈએ. અને ખરું કહીએ. તો એક નવાઈના વિષય તરીકે નહિ પરંતુ એક છેલ્લી અને ઉંચી જરૂરીઆત તરીકે આપણે આપણી નૈતિક પ્રકૃતિથી અને મહાવીર પરમાત્માની સાથે સરખાવતાં આપણાં અંતઃકરણની સ્થિતિથી આપણે અવશ્ય જાણીતા હોવા જોઈએ. આપણી શારીરિક તંદુરસ્તીની સંભાળ આપણે ખીજાને સોંપી શકીએ, અને એક વૈદ્યની હુશીઆરીથી આપણી શારીરિક અજ્ઞાનતા સહજવારમાં દૂર થઈ શકે, આપણી બુદ્ધિ ખીલવવામાં બેદરકારીથી, અને વર્તન સુધારવામાં દુર્લક્ષથી ખોટી મગરૂરી, ધિક્કાર, અને પોતાના અભિપ્રાયની હઠ દિંગેરેથી બહુ નુકશાન થતું નથી પરંતુ જ્યારે આપણી અજ્ઞાનતા માત્ર શરીર સંબંધીની નહિ પણ આત્મા સંબંધીની હોય છે, મગજની નહિ પણ અંતઃકરણની હોય છે ત્યારે તેનું ભયંકર નુકશાન કોઈ પણ ભાષા કહી શકે તેવું નથી. આપણી આત્મિક તંદુરસ્તી અને આત્મિક અનુભવની ખીલવણીનું કાર્ય આપણે કદી કોઈ ખીજાને સોંપી શકીએ નહિ. આ જગત્ પર કોઈ પણ મિત્ર આત્માનો વૈદ્ય થઈ શકતો નથી અથવા આપણને આપણી એકાંતીક જવાબદારી અને કર્મના બોજામાંથી કોઈ મુક્ત કરી શકતું નથી. અને અંતઃકરણની અજાણી ભૂલોથી આપણી સ્વાભાવિક સ્થિતિને નુકસાન પહોંચે છે એટલુંજ નહિ પણ તેથી આપણે હુમેશનો નાશ થવાની શરૂઆત થાય છે.

અનુભવથી એમ જણાય છે કે મનુષ્યની નૈતિક ખામી ઘણું કરીને તેવી પોતાની શોધ કરવાની જે દરકારને લીધે છે આપણા પાપ વિષેના કેટલાક ખાસ ગુપ્ત અને ન શોધી શકાય તેવા ભેદ છે, શારીરિક રોગ કે નુકશાન ઘણાખરાના સંબંધમાં શરીરમાં થતા દુઃખથી જણાય છે અને તેથી મનપર તેની અસર થાય છે તેથી કરીને એક માં-

દા માણસને માટે પોતાના ભયથી કે દુઃખથી લાંબા વખત સુધી અબાણપણું કે તે દરદને દુર કરવાની બેદરકારી રહેતી નથી પણ નૈતિક આંતરીક દરદ એવા પ્રકારનું છે કે જે પોતાનું ભયંકારકારસ્થાન છુપીરીતે કરે છે. પાપ એ એવી જાતનું ગાન છે કે તે અંતરમાં અસર કરે છે કે જે પોતાની મેળે શોધી શકાતુ નથી તે એક એવું અધિકાર ઉત્પન્ન કરે છે કે જે આપણી વચ્ચે રહીને આપણને નુકશાન કરે છે અને તેને જે લોગ થઈ ગયો હોય તેને આંધળો કરીને તેને વિનાશ કરવાનું તે કામ કરે છે. કોઈપણ શારીરિક રોગને તે કદાચ મળતું હોય તો તે નાશકારક શાંતિ માંદા માણસને છેતરે છે અને તેના ભયના પ્રમાણમાં વધારે ઊંડું અને છેતરવા જેવું કરે છે અને જો મરતા માણસનો ધ્યાન વગરનો આનંદ બંને આશ્ચર્યકારક અને દિલગીરી ઉપજાવે એવો હોય, જો કદાચ ક્ષય રોગ લાગુ થયો હોય અને ચહેરો ફીકો પડી ગયો હોય, માંદા માણસના મુખથી નિરાશા ભરેલા શબ્દો દયા અને આશ્ચર્યની મિશ્રિત લાગણીથી સાંભળ્યા હોય તેના કરતાં ખરેખર વધારે દયાને પાત્ર તો તેવા માણસો છે કે જે એ પોતાના આંતરીક રોગથી અબાણ્યા છે અને ભૂલથી હુમેશની નિરાશા અને હુમેશના મોતને માટે જેઓ છેતરાઈ જેવી તેવી શાંતિથી આ જગત પર આંધળા થઈને ચાલ્યા કરે છે.

પોતાની મેળે છુપાઈ રહે તેવું પાપનું વલણ અને આપણું ચોક્કસ પ્રમાણ નક્કી કરવાની હુમેશની મુશ્કેલી આપણને ઉલટે રસ્તે જતા અટકાવતા નથી. પોતાની ભૂલો કોઈ સમજી શકતું નથી અને પોતાના ગુપ્ત દોષો દૂર કરવાને પ્રયત્નવાન થતા નથી. હું અહીં કેટલાક એવા વિચારો રજૂ કરીશ કે જેથી પોતાની જાતના અબાણપણામાં પાપી મનની કેવી ભૂલો થાય છે, તેના કેટલાક કારણો અને વિચારો સમજવાને તમને અનુકૂળતા થશે.

૧ પાપને અટકાવવાથીજ તેનું પ્રમાણ જણાય છે.

પાપી માણસ પોતાની ભૂલ કેમ સમજી શકતો નથી તેનું પહેલું કારણ એ છે કે પાપ ખરેખર રીતે જ્યારે અટકાવાય છે ત્યારે જ તેનું પ્રમાણ થઈ શકે છે, જ્યાંસુધી આપણે આપણા દુર્ગુણ સામે થઈએ નહિ ત્યાંસુધી તે દુર્ગુણનું આત્મામાં જોર કેટલું છે તે

જાણવું અસંભવિત છે, અને જે બેદરકાર પાપી માણસ પાપની સામે થતો નથી તેને પાપથી કેટલું નુકસાન થાય છે તે તે ભાગ્યેજ જાણી શકે છે. જ્યાંસુધી પાપ કે દુર્ગુણ સામે થયા વગરના આત્મા પર રાજ્ય કરશે ત્યાંસુધી તેના કારસ્થાન કોઈથી જાણી શકાશે નહિ. જ્યાંસુધી માણસ શંકા કે વિચાર વગર સાંસારિક લાલચ અને અપવિત્ર ઇચ્છાને આધીન થઈ જાય છે, અને નહારી ટેવનો ગુલામ થઈ જાય છે, ત્યાંસુધી તેની હયાતી શોધવાને કે તેનું પ્રમાણ કરવાને તેને કદી પણ વિચાર આવતો નથી. કારણ કે ઘણી બાબતોની પેઠે આમાં પણ અટકાવથીજ જોરનું પ્રમાણ થઈ શકે છે. કુદરતના ઘણા શક્તિવાળા એજંટો જ્યારે સામે થનાર કોઈ ન હોય ત્યારે પોતાનું કામ શાંતપણે અને કાંઈ પણ આકર્ષણ ન કરે તેવી રીતે કરે છે. જ્યારે કોઈ સામે થનારી શક્તિ તેની સામે થાય છે ત્યારે તેની હાજરી અને શક્તિ તરફ ધ્યાન ખેંચાય છે. એક જોસ ભેર વહેતો ઝરો જ્યાંસુધી તેને અટકાવનાર કોઈ પદાર્થ આડે ન હોય ત્યાંસુધી શાંત અને અવાજ વગર વહ્યા કરે છે; પરંતુ બાબોચીયા ખડક અને અટકાવેલા પ્રવાહની ગર્જના તરતજ તેનું જોર બતાવી આપશે. પવન જ્યારે ખુલાં મેદાનમાં પુકતો હોય ત્યારે તેનું જોર કળી શકાશે નહિ પણ જ્યારે તે જંગલના વૃક્ષપર અથવા સમુદ્રના મોજાપર થઈને પસાર થાય છે, ત્યારે તેનો અટકાવ થવાથી તમે તેનું જોર જોઈ શકો છો.

હવે તેવોજ પ્રકાર આંતરિક દુનીયામાં છે. પાપનું પરિબળ માત્ર તેનો અટકાવ કરવાથોજ અનુભવાય છે, કોઈ પણ પાપની સામેનો એજંટ જ્યાંસુધી તપાસ થઈ નથી ત્યાંસુધી પોતાના કામમાં વધારે શક્તિવાળો કે મહેનતવાળો જણાશે નહીં. ઘણા સાંસારિક અને નાસ્તિક અંતઃકરણમાં પાપ, શાંત પવનની પેઠે અને ઝડપથી ચાલતા ઝરાની પેઠે રાજ્ય કરે છે. સ્વાર્થીપણામાં, સાંસારિક મોહની-માં મગરૂરીમાં, લોભમાં અને તેવાજ દુર્ગુણોમાં તે શાંતપણે રાજ્ય કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ પાપ તે આંતરિક જગતમાં એટલો વગ ધરાવે છે કે શીયાળાની ટાઢને જેમ દૂર ન કરી શકાય તેમ તેના માર્ગમાં કોઈ પણ આડે ન આવે તેવી રીતે તે સામ્રાજ્ય કરે છે. તેને ઉઘાડું પાડનાર તેના સામે થઈને અટકત કરનાર છે. જ્યારે

અંતઃકરણમાં ઉંચા અને પવિત્ર જીવન વિષેનો વિચાર ઉદ્ભવે છે, અને અંતરનો દૃઢ ઉત્સાહ મગફળી અને દુર્ગુણને દાબી દેવાને પોતાની શક્તિઓને જાગૃત કરે છે, ત્યારે અપવિત્ર ઇચ્છા અને નીચમનો વિકારનો પ્રવાહ અટકાવવાને પ્રયત્ન થાય છે. જ્યારે દૈવિક પ્રમતો નમ્ર નિયમ નાસ્તિક અંતઃકરણની ઠંડી ભૂલ દૂર કરે છે ત્યારે આત્માને પાપનું લયંકર જોર જણાય છે. જાગૃત થએલા આત્મામાં હિંમેશાં આશ્ચર્યકારક શોધથીજ પાપકર્મનું ભાન એકાએક થઈ આવે છે, નવીન અને ઉચ્ચ અંતઃકરણની ઉન્નતિની સાથે અનુભવેા યોગ્ય ભારે અને ન સહન થઈ શકે તેવો દુર્ગુણનો ભાર આત્માને પોતાની નવી શક્તિઓને કચરી નાંખતો ઉંડી લાગણીથી ઉચે આવતો દેખાય છે જે આજસુધી પાપની સોડમાં આરામથી રહેતો તે આત્મા મહાવીર પરમાત્માના દર્શનથી ઉત્સાહ પૂર્વક બહાર ધસી આવે છે, તેની નજીક આવવાને યુમ પાડે છે, અને બંધનની અધિરાઈ તથા તાબું ભાન થવાથી પોતે મહાવીરથી દૂર થએલ છે, તે વિચારતાં તેને પોતાની સ્થિતિ જણાઈ આવે છે. જેની રીતે એક બાળક જ્યારે ધ્યાન વગર અનુભવ્યા માણસની સોડમાં સૂતું હોય અને જેવું તે પોતાના મા બાપને બુએ છે કે તરતજ તેના તરફ જવાને તરફડીમાં મારે છે અને હાથ લાંબાવે છે તેમજ અભણપણે બીજાના હાથમાં રહેવાથી જે અશાંતિ હતી તે વ્યક્ત કરે છે તેવીજ રીતે એક જાગૃત થએલા પાપી માણસને થાય છે. તે છતાં પશ્ચાતાપના પહેલાં તરફડીયામાં આત્માની વર્તણૂકમાં પાપ સંપૂર્ણ રીતે જણાતું નથી. આત્મિક જ્ઞાનની વૃદ્ધિની સાથે જે પાપ રહી જાય છે તે આત્માની તીક્ષ્ણ મનોવૃત્તિ પર વધારે અસર કરે છે અને તેની જાગૃત થતી શક્તિઓને વધારે કંટાળા ભરેલું લાગે છે. ભૂલ અને પાપ તેના આગલાં અંતઃકરણથી અદૃશ્ય અને અજ્ઞાન હતાં તે ધાર્મિક જીવનની ઉંચી સ્થિતિમાં પાણી ધિક્કારવા લાયક જણાય છે. અને પહેલા જે નીચ અને નકારાકામ કરવામાં આવતાં તેના કરતાં પવિત્ર અને સારાં કામ કરતી વખતે હવે પાપ તરફ વધારે કરડી નજર થાય છે. અંતઃકરણને દરેક પગલે પાપના ગાડાનો યોગ્ય વધારે ભારે જણાતો જાય છે અને જેમ જેમ શ્રદ્ધાળુ આત્મા મહાવીરના જીવનની નજરે આ-

વતો જાય છે તેમ તેમ તેના મુખમાંથી અધિરાધથી એવી બુમ પડે છે. કે “ મહાવીર પરમાત્મા વિના આ મરણના શરીરમાંથી મને કેાણુ મુક્ત કરશે. ? ”

આત્માને જાગૃત થતા પાપની ધાસ્તી લાગે છે.

સ્વાત્મ અજ્ઞાન માટે પાપી માણસને બીજી કારણુ એ છે કે પાપ વારંવાર આત્મિક સ્વરૂપ જાણવાને મનુષ્યને ડરાવે છે. આત્મા માં કર્મના સંચારથી જે શંકાશીળ સડો પેસેતો હોય છે તે આત્મિક સ્વરૂપને જેવા જતાં મનુષ્યને ધાસ્તી ઉત્પન્ન કરે છે. જો કે એ ઘણું આશ્ચર્ય જેવું લાગે છે તો પણ મનુષ્યની સ્થિતિ એક એવી અસાધારણ પ્રકારની રહે છે કે જેથી મનુષ્ય એમ માની લે છે કે તેના આત્મામાં સઘળું બરોબર નથી. તો પણ સઘળું સત્ય જાણવાની અનિચ્છાથી કાંઈપણ આગળ તપાસ કરતાં તે બંધ પડે છે. એ વાતો ઘણા થોડાજ મનુષ્યો હશે કે જેઓ પોતાના વિષે થોડું ઘણું પણ જાણતા ન હોય. થોડીક મુશ્કેલીથી હજારો મનુષ્યો કાંઈ પણ વધારે જાણવાને ના કહે છે. ઘણીજ બેદરકારક જીંદગીમાં પણ અવરનપર રૂઢિનો પ્રવાહ ચાલ્યાજ કરે છે અને આત્મા પોતાની ઉડી આંતરિક કંગાલીઅતને પકડી રાખે છે. કંગાલ સ્થિતિનો અંધકાર એટલો ભયંકર હોય છે કે બહુજ થોડા મનુષ્યો તેના સન્મુખ જોવાની હિંમત કરે છે અને એ રીતે મહાવીરની શક્તિવાળો આત્મા મેંઠા જેવો ગરીબ થઈ જાય છે. પાપી માણસનું અંતઃકરણ પોતાની તપાસ કરવાને જો બુલું કરવામાં આવે તો તેને એક એવો કરડો દૃષ્ટિપાત જણાય છે કે જેના સામે જીવાને કંપારી આવ્યા વગર રહેશે નહિ. તેથી ઘણાખરા મનુષ્યો અજ્ઞાનપણાની નકામી શક્તિથી આત્મિક સ્વરૂપ જાણવાથી દૂર રહેવાનુંજ પસંદ કરે છે.

અને તોપણ આ જાણી જોઈને રાખેલી અસાનતા કેટલીક બાબતમાં જ્યારે આપણી વર્તણૂકની સામે થવામાં આવે છે, ત્યારે જ્યાં આત્માના લાલો જોખમમાં હોય ત્યાં ઘણીજ અજાણી ભરેલી રીતે આત્માના પક્ષમાં જોવામાં આવે છે, આ જગતના વ્યવહારમાં મનુષ્ય ન રોકી શકાય, તેવા પાપથી બરોબર ભડકે છે, અને જે દુઃખો અટકાવવાનું પોતાની શક્તિની બહાર હોય તેના વિચારથી તે પાપને હરકત કરવાની ના કહે છે, પરંતુ જ્યારે શંકા શીળ પાપ ઉપાયની

બહાર હોતું નથી, ત્યારે ઘણા મનમાં તેને દૂર કરવાને ઉલટી વર્તણૂક વાળી પ્રકૃતિ હોય છે કે જે પ્રકૃતિ કોઈ પણ ધાસ્તીવાળા પાપના જરા પણ દેખાવથી તેનું નકારું પરિણામ જાણી શકે છે, પણ એકાએક કાંઈ કરી શકતી નથી. વિદ્વાદરણુ તરીકે એક ડાહ્યા વ્યાપારી પોતાના વિશ્વાસુ નોકરના હિસાબમાં કાંઈક ગોટાળો જીએ અથવા તો તેના કોઈ કરજદાર કે જેની સાથે તેને ઘણા જોખમવાળો વહીવટ હોય તેના વિષે શક ઉત્પન્ન થાય તો મોટે ભાગે તે એકાએક કોઈને કાંઈ પણ કહેશે નહિ. પોતાને નહિ ગમતી તેવી સૂચનાઓ તરફ પોતાની આંખો ખંધ કરીને અને બધી આગળ તપાસ ચલાવવાથી દૂર રહીને તે વર્તમાનની અયોગ્ય શાંતિથી જાણી જોઈને પોતાની ભવિષ્યની પાયમાલીનું જોખમ ખરીદ કરી લેશે. એટલુંજ નહિ પરંતુ ખરી હકીકતનું મૂળ શોધી કાઢતાં જો કે તેની તપાસ એવીજ જણાય કે નોકરે તેની મીઠકત નષ્ટ કરી નાખી છે અને તેનો કરજદાર દેવાળુ કાઢવાની અણીપર છે તોપણ તરતને માટે તે પોતાની ઘાતકી તપાસ એક બાજુએ રાખી લે છે. અથવા કોઈ ચિંતાતુર અને માયાળુ સગો ધાસ્તીથી જાણે છે કે જેનાપર તેને ઘણા પ્રેમ છે તે નજીકના સગા રોગના ભયંકર ચિન્હો છે, તેના ગાલપર ગરમીના ચિન્હોને જીએ છે, તે વળી વિચારે છે કે હું તેનો ઝીણો શ્વાસ ચાલુ થયેલો સાંભળું છું અને તેને ભવિષ્યની સઘળી ધાસ્તી ઉત્પન્ન થાય છે, તે છતાં શું તેને એ કંદર તે માણસના મૃત્યુ વિષે વિચાર આવશે ખરો? આવા પ્રસંગે કયા માબાપ, ઘણી, મિત્ર પોતાની સ્વાર્થી લયભીત શક્તિની સલાહ નહિ લેશે અને તે રોગ વધતો અટકાવવાને જે બની શકે તે ઉપાયો નહિ લે?

આપણા સાંસારિક લાભના પરિધમાં એવા બનાવો ઘણા થોડા હોય તો પણ આત્મિક બાબતોમાં પોતાની મરજીની બેદરકારી ઘણા ડાહ્યા વિદ્વાન અને સાધુ પુરૂષોમાં અપવાદ તરીકે નહિ પણ ઉત્સર્ગ નિયમિત રીતે જોવામાં આવે છે. બીજી બાબતોમાં આશ્ચર્યકારક, અશાત અને સહેલાઈથી ધાસ્તી લાગે તેવું હોય તો પણ ઘણાં માણસો આવી બાબતમાં તો આશ્ચર્યકારક રીતે બેદરકાર થઈ જાય છે. તેઓની ધાસ્તી અને શંકા વધવાને બદલે એ.છાં થાય છે, અને જ્યારે તંદુરસ્તી કે પૈસો અથવા સાંસારિક સુખની વાત ન હોય પ-

રંતુ આત્માનું હ્રમેશનું સુખ અને ઉત્તમ વર્તણૂંકની ખાખત હોય તો જગતનો મોટા ભાવના વ્યવહાર આત્મિક સુખની સામેની ધારતી અટકાવવા તરફ હોતો નથી, પણ તેની નિશાનીઓ પણ ભૂત્રી જવામાં આવે છે. ધર્મ તરફ તેઓ ગમે તેવા અવિચારી અને ખેદરકાર હોય તો પણ ખરેખર ઘણા થોડા માણસો પોતાની આત્મિક સ્થિતિ વિષેના પ્રસંગોપાતના જ્ઞાન વગર જીવંતી પસાર કરી શકે એવા પણ પ્રસંગ આવે છે કે જ્યારે અંતઃકરણ ગમે તેવા ખેદરકાર માણસને તેની ખબર આપે છે અને આત્મા તથા તેના ભવિષ્ય વિષેના ચિંતાતુર દેખાવો ઘણા કઠણ અંતઃકરણને પણ કહી દેખાડે છે. સાંસારિક સુખની શ્રેષ્ઠ સંભાળ અને મોજશોખની વચ્ચે માણસનો ઉંડો સ્વભાવ પણ ઉંઘતો રહે છે. સામાન્ય જીવનનો સપાટ પ્રવાહ સંસારમાં મગ્ન રાખે છે અને આત્માને ઉંઘવાને લલચાવે છે પરંતુ લગભગ દરેક માણસને એવા પ્રસંગો અવશ્ય આવેછે કે જ્યારે સાંસારિક સુખના સપાટ પ્રવાહના જીવનમાં આંતરો પડેછે અને તેનો આત્મા થોડા વખતની જાગૃતિનો અનુભવ કરે છે. એકાંત માંદગીના ખીછાનાની શાંતિમાં, સંસારના કંટાળામાં, તખીયતની ખરાખીમાં, ઘણીજ તંગીમાં, જ્યારે આપણે રમશાનમાં ઉભા હોઈએ છીએ અને મનુષ્યને મરતા જોઈએ છીએ ત્યારે દરેક મનુષ્યને પરમાત્મા એક ખરી વસ્તુ છે એમ ઘડીભર માન્યતા થાય છે અને ઘણાજ અવિચારી તથા સંસાર રક્ત થયેલા મનુષ્યને પણ જરા વાર થોભીને વિચારમાં પડી જવું પડે છે. અથવા જ્યારે કોઈ પાપી માણસ સંસારની અનિલ્યતાને ઘણે જ અસર કરે તેવો બોધ સાંભળે છે અથવા જે ઘણીજ વૈરાગ્યવાળી અને પવિત્ર જીવંતી કાઢે છે તેના સંબંધમાં આવે છે ત્યારે પોતાની ખેદરકારી વિષે તેને દુઃખ ભરી લાગણી થાય છે, હિંચા પવિત્ર જીવનના અભાવથી પોતાના તરફ ધિ-ક્કાર છૂટે છે અને તેની સાથે પોતાનું જીવન સરખાવતા તેના મન માથી જાગૃતનો અવાજ ઉઠે છે પરંતુ આવા વિચારો કમલાગ્યે લાંબો વખત રહી શકતા નથી. મનુષ્યનો તે વિચારોને પોતાના મનમાં ટકાવી રાખવ ને ભાગ્યેજ ઇચ્છા પૂર્વક નિશ્ચય હોય છે. તેઓને આત્મિક ચિંતાઓથી પોતાના સાંસારિક વ્યવહારમાં હસ્ત થય એવી ઇચ્છા હોતી નથી. તેમના આત્માથી તેમના મોજશોખમાં

ખલલ પડે એવા આત્મિક વિચારની તેઓ દરકાર કરતા નથી. અને પછી જેવી રીતે એક સુદર ચહેરાપર રોગ થયા પછી બેડોળ ડાઘા-ઓ પડી ગયા હોય તેનાપર આરસી જોતાંજ પહેલીજ નજર પડે છે ત્યારે રોગનો યોગ્ય ઉપાય નહિ થવા માટે જેમ દુઃખ થાય છે, તે મજા જ્યારે આત્માની બેદરકારીથી 'પાપનું' દરદ તેની બેડોળ નિશાનીઓ ખતાવે છે, અને જગૃત થએલો આત્મા પહેલી વખત તેને જુએ છે ત્યારે મન તેને બહાર દેખાતા અટકાવવાને ઘણી દોડા-દોડ કરી મુકે છે. વળી તેમ કરવાના આત્મામાં વિશ્વાસુ પ્રતિબિંબનું ખરૂં સુખ શોધવાને બદલે, ગમે તેવું દુઃખી પણ વિચારશીળ, મ-મહાવીરનું ખતાવેલું, આત્માના પાપને દૂર કરવાનું સાધન મેળવ-વાને બદલે વ્યથા મન ઉતાવળમાં જે ખરો માર્ગ નથી તે તરફ ધસી-ને સંતુષ્ટ થાય છે, અને દુનીયાના દોરંગી વિચારમાં ખોટા પ્રકાશ-વાળા અભિપ્રાયની સાથે મળીને પોતાની ખરી સ્થિતિથી વેગળું રહે છે. આવી રીતે ઘણા મનુષ્યોના જીવન પોતાના આત્માની ઓળખાણ વગરના ઉલટે માર્ગે ચાલેલા પ્રતીત થાય છે, જે ખરૂં સ્વરૂપ તેમના-માં છે, અને જે તેમના હૃદયમાં એક વખત જગૃત થશે તે લાંબા કાળ સુધી ભૂલી જવાય છે. તે છતાં ઘણાં પ્રયત્નો થોડા ઘણી ક્ષેત્ર વાળા પણ હોય છે. ઘણાંજ સંસારી અને બેદરકાર અંતઃકરણમાં ઘણાં ઉંડા ભાગમાં ઘણી વાર પાપને અર્ધી રીતે જાણેલું હોવાથી અને જે મૂર્છિત રહેલું પણ ભૂલાયેલું નહિ તેવું હોવાથી છુપી પણ અશાંતિ અને આરામ વગરના વિચારો એવે છે. કાંઈપણ ગંભીર સુધારો કરવાને અશક્ત અંતઃકરણની ખાત્રીમાં માહું ભવિષ્ય પ્રતીત થાય છે. નહિ દિધેલા કરજની પેઠે પાપનું લક્ષ રહે છે અને નહિ સારા થએલા દરદની પેઠે અંદરના ભાગમાં તે છુપી રીતે કામ કરે છે. પોતાના સ્વરૂપને જાણવાની ના કહેતા છતાં માણસ વારંવાર તેને ભૂલી જવામાં સુખથી ઘણો દૂર રહે છે. તેના સારો વખત, આવતા ભવના અભણ્યા લક્ષની પેઠે ઢંકા-એલો રહે છે. તેના સઘળા ખુશાલીના પ્રસંગમાં સંતાપ અને અ-ચોક્કસપણું જણાય છે. અને તેને જે ઘણું નજીકનું સુખ હોય છે તે એક ગરીબ ઉડાઉના ક્ષણિક ભભકદાર આનંદ જેવું હોય છે, તેના કામકાજ તપાસવામાં પણ તે દુઃખિત જણાય છે. અથવા એક, હુબ-

તા વહાણમાં કોઈ મૂર્છિત કંગાલ દાડના જ્ઞેસથી પોતાની મૂર્છા પાછી વાળે પણ તેથી જેમ તે આવતા ભયને દૂર કરવાને વધારે અશક્ત થાય છે તેમ જે મનુષ્ય પોતાના સ્વરૂપને થોડું ઘણું જાણે છે પણ સંસારના પ્રવાહમાં ઘસડાઈ જાય છે. તેની સ્થિતિ પણ તેવીજ થાય છે.

પાપિ પ્રકૃતિ ધિમે ધિમે અંધાય છે.

પાર્થી માણસનું આત્મિક અજ્ઞાન એવી રીતે સાંપ્રાપ્ત્ય લોગ વે છે કે ઘણા ખરા મનુષ્યોમાં પાપી ટેવો અને પાપી પ્રકૃતિ ઘણી ધીમેથી દાખલ થાય છે. ખીજે વિચાર બાજુએ રાખીએ તો પણ વર્તણૂકમાં જે ધિમે ધિમે ફેરફાર થાય છે તે રીતમાંજ કાંઈ એવી મોહની છે કે જેથી મનુષ્ય પોતાની ભૂલો વિષે અંધારામાં રહે છે કારણકે, દરેક માણસ એટલું તો જાણે છે કે જે સૂક્ષ્મ રીતે અને ધીમેધીમે ફેરફાર થાય છે તેથી આપણે કેવા અજ્ઞાન રહીએ છીએ. દાખલા તરીકે જો એક રૂતુમાંથી બીજી રૂતુનો ફેરફાર એકાએક થતો હોત તો આપણને હાલ રૂતુના ફેરફારની જે ખબર પડે છે તેના કરતાં વધારે સારી રીતે ધ્યાન રહી શકત પરંતુ જ્યારે આપણે મધ્ય ઉનાળામાંથી શીયાળામાં કુદી પડતા નથી અને આંજનો દિવસ કાળના જેવોજ જણાય છે, તેથી, દિવસનું અજવાળું ધિમેધિમે વધે છે અને ઘટે છે તેથી તે મજ હવામાં ઠંડી રૂતુ ઘણીજ ધીમી રીતે જણાય છે તેથી આપણે ભાગ્યેજ જોઈ શકીએ છીએ કે કુદરતના ફેરફાર કયારે અને કેવી રીતે થાય છે વળી તેવીજ રીતે આપણા જીવનમાં પણ કેવો ધીમો ફેરફાર થાય છે. જો આપણે એકદમ બાળપણમાંથી યુવાન થઈ જઈએ અથવા આપણે યુવાનીમાં સૂઈને ઉઠતી વખતે આપણને ઘરડા જોઈએ તો આપણે તે ફેરફાર નોંધી રાખ્યા વગર રહી શકીએ નહિ. પણ આજે તમે કાળના જેવાજ મનુષ્ય હોવાથી અને તમારું જીવન ધિમે ધિમે બદલાતું હોવાથી ગંભીર ચિંતા, લાભ અને જોખમ ધિમે ધિમે તમારી પાસે એકઠા થાય છે. તેથી અને તમે છેક ચડીને પાછી ઉતરતી અવસ્થામાં આવો છો, તેવા ચિન્હો ધિમે ધિમે જણાવાથી, વળી જીવન મિત્રો દૂર નહિ થતાં નવા તેમાં વૃદ્ધિ કરે છે, તેથી અને જીવનું સ્વરૂપ એકાએક રીતે બદલાતું નથી, તેથી તમોને બહુ આશ્ચર્ય લાગતું નથી, જીવનના

ધિમા નાશનો વિચાર કરવાની તમને બહુ ફરજ પડતી નથી, અને તેનો નાશ થાય છે, ત્યાં સુધી તમે જાણે અજ્ઞાત હો તેવી રીતે સઘળી પ્રવૃત્તિ કરતા રહો છો.

કુદરતી જગતમાં અને આપણા પોતાના શરીરમાં આવી રીતે ધિમે ધિમે ફેરફાર થાય છે, ત્યારે શું તે ઉપરથી આપણે એમ નહિ કબુલ કરીએ કે ન ધ્યાન રહે તેવા અને ઘણા ધિમા તેને મળતાજ ફેરફારો આપણી ધાર્મિક અને નૈતિક વર્તણુંકમાં પરમાત્મા પાસે આપણા આત્માની સ્થિતિમાં થતાજ હશે. હું 'ખાત્રીયુર્વક કહું છું કે ખરેખર તે તેમજ છે. આત્માનો શિયાળો તેની છેક વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુ જેને ઘણા માણસો ધિમેધિમે પહોંચે છે અને ઘણા પહોંચી ગયા હોય છે તે છતાં તેઓ બધા છેવટ સુધી અજ્ઞાન હોય તેમ ધિમેધિમે પોતાનો ક્ષણિક વ્યવહાર વધારતાજ રહેલા હોય છે. વર્તણુંકનું બંધારણ ઘણુંજ ધિમેથી થાય છે. વિસ્તારથી અને ઉતાવળથી તેની યુવાની કદી આવી શકતી નથી. દરેક પસાર થતા દિવસના બનાવો સૂક્ષ્મ સ્પર્શથી તેનું બંધારણ કરવામાં મદદ કરે છે. આપણી બાહ્ય જીવંતીના ઉપરાઉપરી ફેરફારો કાંઈને કાંઈ પાછળ મુકતા જાય છે, જો કે જાહેરમાં આવે તેવા મોટા પ્રમાણનું બંધારણ થવાને ઘણા લાંબો વખત જોઈએ છીએ. ધાર્મિક લાગણીના દરેક શ્વાસોશ્વાસ આપણા આત્મ પ્રદેશોને હલાવે છે અને ઘસડે છે પણ તેને અમુક ચોક્કસ દિશામાં વાળવાને ઘણો વખત લાગે છે કે જે પરથી ચાલતા પવનની જેમ આપણે તેની અમુક ચોક્કસ સ્થિતિ જોઈ શકીએ. જેમ આપણે દરેક એક બીજાથી જુદા પડીએ છીએ તેમ કદાચ આપણુ દરેકની વર્તણુંકમાં આપણા બહારના પરાક્રમોપર આપણે કાંઈ ખાસ છાપ મારતા નથી કારણકે તે કુદરતના ધોરણમાં સમાઈ શકે છે. અધર્મ અને પાપી માણસના સંબંધમાં વખતનો ધીમો અને સ્વરૂપ બનાવનારો હાથ માણસના કુદરતી દુર્ગુણો અમુક આકારમાં બાંધે છે કે જે આકાર તેમની વર્તણુંકથી તેઓ પછી જોઈ શકે છે. નીચ સ્વાર્થી-પણું, કંબુસપણું, નીચપણું, કઠણ—નિર્દયપણું અને અધર્મિપણું વિગેરે મનુષ્યમાં ગમે તેવી દુર્ગુણ વાળી વર્તણુંક જોવામાં આવે તે કદીપણુ એક દિવસમાં કે થોડાજ અવાજથી અથવા મનની સહેજ કાચી બુદ્ધિથી તુરંતજ તેવા પ્રકારે થવા પામી ન

હોતી તેથી ઉલટું તે ઘણા નાના પાપની શરૂઆતથી, અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ કષાયથી, વિકારની લાગણીને હજારો વખત વશ થઈ જવાથી મોજશોખના માઠા ફળના લાંબા વખતના અનુભવવાથી, વિગેરે એવા પ્રકારના લાંબા અનુભવથી મનુષ્યનું વર્તન અમુક પ્રકારના ચોક્કસ ધોરણવાળું થયેલું હોય છે. સારામાંથી માહું થવાનો ફેરફાર એકંદર રીતે બીજા જોનારાઓને પણ દિનપ્રતિદિન ઘણા ધીમે જણાય છે તેથી કરીને સંસારમાં રકત થયેલા બેઠરકત કે અધર્મી માણસને જ નહીં પરંતુ ખુદી રીતે દુષ્ટ અને તજાએલા માણસને પણ દુર્ગુણની અસર ઘણીજ ધીમેધીમે થતી જાય છે અને અધિકાર પછી અધિકારમાં વૃદ્ધિ થાય છે ઘણીજ કઠણ અને નિર્લજ હરામખોર એકજ કુદકાથી હરામખોરની પદવી પામ્યો હોય તો તેનો બાળપણનો આનંદી ચહેરો અને સ્વચ્છ તેજસ્વી આંખો એક દિવસમાં ફેલલાવાળા દેખાવનો કે શંકાશીલ ગુસ્સાવાળો બદલી ગયો હોત. પરંતુ માણસ પ્રત્યક્ષ રીતે જુએ છે કે કદરૂપાણીની નિશાનીઓ ચહેરા પર હુમેશાં જોઈ શકાતી નથી તેવીજ રીતે આત્માને પછાત પડવામાં કેવા ઉંડા ઘા લાગે છે તે હુમેશાં જાણી શકાતું નથી. મહાવીર પરમાત્માના પરિચયની શરૂઆત થાય છે કે તેના વચનોના પડઘા જ્યારે હૃદયના ઉંડા ભાગ પર પડે છે ત્યારે જ ઘણાં લાંબા વખતની થએલી પાયમાલીનું ભાન થાય છે.

આત્માનું અજ્ઞાન પાપનો તોલ કરવાના ધિમા અને નહારા ધોરણને પણ આભારી છે.

આત્મામાં પાપની વૃદ્ધિ થવાનું બીજું જે વલણ જોવામાં આવે છે તે જેવી રીતે વર્તન ધિમે ધિમે ખરાબર થાય છે તેમ પાપનો તોલ કરવાનું ધોરણ પણ તેવીજ રીતે ખરાબ કરનારું હોવાથી માણસને પાપી કરે છે. જેમ જેમ પાપની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ તેમ હૃદયનું બળ ઓછું થતું જાય છે જે શક્તિ પાપને જુએ છે તે પાપથી આત્માને જે નુકશાન થાય છે તેની સાથે ભાગીદાર થાય છે. જ્યારે આત્માના બીજા તરફો ધર્યાએ શુદ્ધ પ્રેમ નૈતિક બળ વિગેરે અવનત સ્થિતિમાં હોય ત્યારે પાપને જોવાવાળી શક્તિ કંઈ શાંત રહેતી નથી પરંતુ તે પણ હલકા પ્રકાર-

ની થતી જાય છે. ક્રીનારે ઉભો રહીને એક જોનાર જે પ્રવાહમાં ચાલતા વહાણની જરાપણુ ગતિને જોઈ શકે છે તેને આ બાળત મળતી આવતી નથી પણ તેવોજ એક દરીયાઈ મુસાફર જે ગતિમાં પોતે ભાગ લે છે તેમાં પોતાના મિત્રોને પણ જોઈ શકતો નથી તેને બરાબર મળતી આવે છે વળી જેમ તાવ અને બીજા રોગ જે મગજને અસર કરે છે તે રોગ દરદીની ભાનવાળી શક્તિને હરી લે છે તેમ પાપ એ પણ એવો રોગ છે કે નૈતિક અંતઃકરણનું નુકસાન કર્યા વગર અને નુકસાનની જાણ થાય તેવી રીતે તેની શક્તિપર અસર કર્યા વગર આગળ ચાલતું નથી. ગમે તેવા નબળા અને અજ્ઞાન અધિકારવાળા અંતઃકરણને પણ પાપ તેના ઘણા સ્વરૂપમાં પહેલાં બેડોળ દેખાવ બતાવે છે. પણ તેની શક્તિથી તે ઘણી ઝડપથી પરિચિત થઈ જાય છે. પોતાની ફરજ બજાવવામાં, પોતાનો ધર્મ જાળવવામાં, મૃત્યુ, ન્યાય અને કબુલતના બરા સત્યને સમજવામાં માણસનું અંતઃકરણ તેની ગમે તેવી કુદરતી પડતી સ્થિતિમાં કદી પણ તદ્દન અસાત હોઈ શકે નહિ, પરંતુ તેની ખરી હકીકત નહિ માનવાથી આપણે આપણા અંતઃકરણને છેતરીને પાપી થવા તત્પર હોઈએ છીએ. સત્ય નહિ માનનારાઓની ક્રિયામાં એ તદ્દન સંભવિત છે કે પાપ તરફની નાપસંદગી નહિ થવાથી ગમે તેવું ભયંકર પાપ થાય અને તેને ચેતવાણી કે સૂચના આપનામાં આવે તોપણ તેના આત્માપર ઘણો ધીમો અને ઝંઝે! પડે! પણ પડી શકતો નથી. જેવી રીતે શિયાળામાં એટલી બધી ટાઢ પડે કે ટાઢ માપવાનું થરમામીટર (થંત્ર) પણ ઠરી જાય છે, અને તેથી ટાઢના વધારાનું માપ કરવાના સાધન વગરના થઈ રહેવાય છે, તેવીજ રીતે પ્રકૃતિની અવનતિ થવામાં પણ એટલે સુધી બને છે કે જ્યાં માણસની વધતી જતી ઠંડી, કડિણતા અને સ્વાર્થીપણું પછી જાણી શકવાનું સાધનજ રહેતું નથી. જે યંત્રથી નૈતિક ફેરફારો જોઈ શકાય છે, તે પોતાની મેળે સત્ત્વ વગરના અને ગતિ વગરના થઈ પડે છે. અને ત્યારેજ ભયંકર અજ્ઞાનપણામાં પાપી માણસનું પાપ એક છુપી વસ્તુ થઈને રહે છે. ત્યારેજ ભયંકર છુટ મેળાવવામાં આવે છે, અને દરેક જાતના અંકુશ રહિત તદ્દન સ્વતંત્રપણે વર્તન રખાય છે. અંકુશ વગરની પ્રકૃતિપર આત્મા એવી સ્થિતિએ પહોંચ્યો હોય છે કે અંકુશ વગરની પ્રકૃતિ

માં તે પાપ કરી શકે છે, જાણ્યા વગર હુમેશાં પાપના કરજમાં વધારો કરે છે, પોતાનીજ ઉપર વધારે ઉંડા અને ન સુધરી શકે તેવા ધા માટે છે તે છતાં તે વખતે હુઃખ થતું નથી, અને જવાબ વગરના ગુસ્સાના દિવસની સામે વિશેષ ક્રોધ બતાવે છે. જલદી પાપમાલ કરે તેવી બાબત પણ કોઈ જાતની ચેતવણીથી એકાએક રોકી શકાતી નથી. લયંકર નાશ પ્રત્યક્ષ હોય તેવી કોઈ પણ બાબત કે ભવિષ્યના કોઈ પણ લયથી તે ચમકતો નથી. તેનામાં જે પ્રકાશ હતો તે અંધકાર થઈ ગયો હોય છે, અને તે અંધકાર પણ એટલો વિશેષ ફેલાયેલો હોય છે કે તેમાં કાંઈ પણ જોઈ શકાતું જ નથી.

આવી રીતે ઘણા પ્રકાર એવા છે કે જેમાં પાપ પોતાને છુપું રાખે છે, અને ખરેખર દરેક વાંચનારની સ્થિતિ મેં ઉપર જણાવી તેવી થવાનો સંભવ છે. તેના પાપ અને લયની ખાત્રી માટે થોડાજ શબ્દ પુરતા થશે. દોષને માટે કોઈ પણ મનુષ્ય એમ બડાઈ નહિ મારી શકે કે પાપના અજાણપણામાં તેનું કોઈ પણ કામ પાપયુક્ત નથી. અથવા ગુન્હેગારનો ગુન્હો એછો થાય છે એમ પણ કોઈ અભિમાન કરી શકશે નહિ. જાણીતી અજ્ઞાનતા જ્યાંસુધી અપૂર્ણ સુધારાવાળી હોય છે, ત્યાંસુધી દોષને વધારે ખરાબ કરનારી હોય છે. જે મનુષ્ય જાણી જોઈને દીવો ખુઝાવી દે છે, તે પોતે અધારાથી જે ભુલવાળા પરિણામ આવે છે તેમાંથી બચવા પામતો નથી. એક છાટકો માણસ ગાંડો થઈને ગુન્હો કરે તે જાણે કુદરતી રીતે જવાબદારજ નથી એમ ગણી શકાય નહિ, અને અંતઃકરણનું અજવાળું અટકાવીને અથવા અંતઃકરણનો પ્રકાશ તદ્દન અંધકારરૂપ થઈ જાય ત્યાં સુધી તેને પાપના દોષથી સુધારવાને બદલે પાપમાં વધારે અનુરક્ત રહેવાય તો તે એક એવો મોટો ગુન્હો છે કે જેના ઘણાજ માઠા પરિણામ નીપજે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. જે મનુષ્ય મહાવીર પરમાત્માનું જીવન કે તેમની લાવના જાણતો નથી અથવા જાણી શક્યો નથી તે પ્રમાણિક રીતે અજ્ઞાનતાનું ખંડાનું કાઢી શકે. પરંતુ તે બધું જાણતા છતાં બેપરવાઈવાળા કઠણ અંતઃકરણથી જાણી જોઈને અજ્ઞાન રહેવું, તે પાપને ઘણીજ હુઃખી રીતે ખરાબ કરનારું અને તેની લયંકર શિક્ષાને આપો આપ ભોગ થઈ પડવા જેવું છે.

આત્મિક અજ્ઞાનનો લય પાપ કરતાં કાંઈ એછો નથી કારણકે

બધા દુર્ગુણોમાંથી છુપા દુર્ગુણથી છૂટા થઈ જવું સાડું છે, બધા દુશ્મનોમાં છુપાઈ રહેલો દુશ્મન સૌથી વધારે ખરાબ છે, એક ઉંડા ખાડો હોય તેના કરતા સીધી ઉંચી ટેકરી વધારે સારી છે, વગર પીડાના મૃત્યુ કરતા સુધરી શકે તેવા દરદની મહા પીડા સારી, અને તેવીજ રીતે તમારા આત્માને ગમે તેવા પાપ અને ભય હોય તોપણ તેનાથી જાણીતા રહેવું તે વધારે સાડું છે. આત્મિક અજ્ઞાનતાના ભયંકર દુર્ગુણો કરતાં ગમે તેવું ધાસ્તીવાળું અને ગમે તેવું દુઃખકારક આત્મિક જાણપણું વધારે સાડું છે.

જો ખરેખર તમારી સ્થિતિ કોઈપણ આશા અને મદદ વગરની નિરાધાર હોય, જો તમારા પાપ ઉપાય વગરનાજ હોય, અને તમારો નાશ ન રોકી શકાય તેવો હોય તો સઘળી તપાસ કરવી નકામી છે, તો પછી આગળની જવાબદારી ઘાતકીપણું છે પણ દયાનથી. એક નરતા માણસની નકામા ઉપાયોથી હિરાન કરવો. એ કોઈ પણ રીતે જરૂર નથી. ફાંસીની શિક્ષા પામેલા ગુન્ડેગારને તેને ફાંસી આપવામાં આવે ત્યાં સુધી શાંતપણે એકાંતમાં દિવસો કાઢવા આપવા જોઈએ. પરંતુ તમારા સંબંધમાં તેવું કાંઈજ નથી, કોઈ પણ માણસ પોતાની મેળે કે બીજાઓથી વિનાશી તરીકે પડતો મુકાય એવી કોઈ પણ જરૂર નથી. કોઈ પણ જીવતો આત્મા ઉપાય વગરનો હોઈ શકે જ નહિ, દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર કારણ પછી તે ગમે તેવું છુપું હોય તો પણ તે ખુલું કરવામાં તમારે જરા પણ પાછા હઠવું નહિ, અને આત્માના તે ઘા સુધારવાની ક્રિયા ગમે તેવી દુઃખકારક અને તદ્દન નિષ્ફળ જેવી લાગતી હોય તો પણ તેનાથી ડરવું નહિ, કારણ કે તમારી ઈજા સહેલાઈથી સુધરી શકે એમ ધારી શકાય નહિ તેમજ નકામા ઉપાયોથી ઉપર ઉપરની શાંતિ શોધવી એ પણ એાછું જરૂરનું છે, જ્યારે તે દરદના વૈધ મહાવીર પરમાત્મા પોતેજ થઈને દુઃખ દૂર કરવાને તમારી સન્મુખ હાજર દેખાય છે, ત્યારે તમેજે ખરો વૈધ શોધી કાઢ્યો છે, તો થોડા ઘણા દુઃખની દરકાર કર્યા વગર તમારું દરદ દૂર થાય એ તમોને કેમ નહિ ગમે? એવું કોઈ પાપકર્મનું જોર નથી કે જે મહાવીરના અંકુશમાં આવી શકે નહિ, તે મહાવીર પરમાત્મા આગલ તમારું આખું અતઃકરણ ખુલ્લું કરી દે. તમારી ખરેખરી સ્થિતિ તેમને જણાવો.

તેની પાસે તમારા દરેક છુપા દુઃખની કબુલત આપો તે હમેશાં સાંભળવાને અને સહાય કરવાને તત્પર છે. ગમે તેવી ભયંકર સ્થિતિ સુધારવાને તે સંપૂર્ણ સામર્થ્યવાન છે; જીવન અને મરણ એક સરખી રીતે તમારા આત્માને દુઃખી કરતા હોય તો છેક છેલ્લે વખતે પણ તે મહાવીરને યાદ કરો, તમારા આત્માની પરીક્ષા કરવાનું તેમને સોંપો, તેના શ્રદ્ધાળુ પ્રેમ અને મદદ ઉપર તમારું ગમે તેવું જીવન અર્પણ કરો અને તમારો ઉદ્ધાર ખાત્રી પૂર્વક થશેજ તે તમારામાં છુપાઈ રહેલું મહાવીરપણું ઉત્પન્ન કરશે, અને તેની મદદથી તમો ગમે તેવા શત્રુને દૂર કરી મહાવીરપણાને પામશો.

પરંતુ ખીજી રીતે જો આળસ અને ખેદરકારપણું વધતું રહે અને તમારો ભય જાણવાની તમો ના કહો, મહાવીર પરમાત્માની મદદ શોધો નહિ, તો પછી વિચાર કરો કે એવો વખત નહિ આવે કે જ્યારે આત્મિકજ્ઞાન લાંબો વખત મરજીની ખાખત રહી શકશે નહિ ? પ્રકાશને દૂર કરવો હમણા સંભવિત છે. પરંતુ જ્યારે અજવાળું અંધારાના સ્વરૂપને ધારણ કરશે ત્યારે આપણી ઇચ્છા હશે કે નહિ તો-પણ દરેક અંતઃકરણના ઉંડા ભાગમાં તેની અસર થશે અને પછી આત્માની સ્થિતિ ફક્ત મહાવીરનેજ જણાશે. આત્માને ભુલી જવાની શાંતિ શોધવી એ જો કે હમણા શક્ય છે, દુઃખ નહિ સહન કરવાની ઇચ્છા પણ સંભવિત છે, અને થોડો વખત પોતાની સ્થિતિના સંતોષકારક સ્વપ્નમાં પડી રહેવું એ પણ ખની શકે તેવું છે પરંતુ તે શાંતિ જેટલી નાશકારક છે તેટલીજ ખોટી છે. તરતજ આખરે જાગૃત થઈને ઠીલ કરવાના ભયંકર સમયની સામે થવું પડે છે. આ દુનિયામાં કેટલીક ખેદકારક જાગૃત અવસ્થા પણ હોય છે. રાત્રિની સ્વપ્ન અવસ્થામાં ભોગવેલો આનંદ અનુભવવો, જુના દેખાવો ફરી જોવા, આપણા પ્રેમી અને ગુમ થયેલા ન ભુલાય તેવા સ્વરૂપની સામે રહેવું, જુના પરીચિત માણસને જોવા, અને લાંબા વખતથી શાંત થઈ ગયેલો સ્વર ફરી સાંભળવો, અને પછી આપણા એકાંત સ્થળમાં દુઃખની લાગણીથી સવારના અજવાળામાં જાગવું એ ઘણુંજ ખેદકારક છે એક ગરીબ ગુન્હેગાર માણસને સુખી દિવસોના વગરના, આશા અને શાંતિના જ્યારે માયાળુ મિત્રો અને સુખી ઘર તથા તેનું આખરૂંવાળું અને કામ વગરનું નામ હોય તેના મધુર સ્વ-

જનનો અનુભવીને પછી પોતાના કેદખાનામાં જંગૂત થવું, ફાંસીની સવાર જોવી અને સ્વપ્નમાં જોયેલું સઘળું હુમેશા ગયેલું છે એમ યાદ આવવું તથા આજેજ ફાંસીને લાકડે મરવું છે તેમ ત્રાસથી ન-કકી કરવું તે કેટલું બધું ખરાબ અને દુઃખકારક છે? પરંતુ આથી પણ વધારે ભયંકર અને દુઃખકારક સ્થિતિ જે જગતના સ્વપ્નમાં કદી આવતી નથી તે આત્મિક અજ્ઞાનવાળા આત્માને જંગૂત થતાંજ જણાય છે અને જ્યારે તેને મહાવીર પરમાત્માના આલંબનથી જી-હગીના સ્વપ્નમાંથી ભય અને અધર્મની સાથે જંગૂત કરવામાં આવે છે અને તે વીર પરમાત્મા પાસે પોતાનો ન્યાય કરાવવાને તે ઉભો થાય છે ત્યારે તેને પોતાની પાયમાલ થઈ ગયેલી સ્થિતિનું જ્ઞાન થાય છે અને મહાવીરને પગલે ચાલી મહાવીરપણું પ્રાપ્ત કરવા પાછળ પોતાનું અજ્ઞાન દૂર કરી બાકીનું જીવન તે ગાળે છે અંતમાં મહાવીરપણાને પામે છે.

નોટ:—આ પ્રકરણમાં જ્યાં જ્યાં પાપ શબ્દ વાપરેલો છે તે કર્મ શત્રુના અર્થમાં છે. લેખક.

પ્રકરણ ૩ જી.

મહાવીર સાથે આત્માનો લાગવગ.

પવન વાય છે અને દરેક મનુષ્ય તેનો અવાજ સાંભળે છે પણ તે ક્યાંથી આવે છે અને ક્યાં જાય છે તે કોઈ કહી શકતું નથી. તેવીજ રીતે આત્મા છે પણ તે ક્યાંથી આવે છે અને ક્યાં જાય છે તે કહી શકાતું નથી.

આપણો મહાવીર જે ફેરફાર વિષે 'અત્રે કથન કરે છે તે કાંઈ શરીર સંબંધી છે એમ કદી ધારવું નહિ. તોપણ કેટલેક દરજ્જે માણસના જીવનમાં એવી જાતનું પરાવર્તન થઈ જાય છે કે આશ્ચર્યકારક કદપના પણ ઘણી વખતે તદ્દન ખરી હોય તેવો ભાસ થાય છે. જો કે એક બુદ્ધ માણસને માટે બાળક થવું એ અશક્ય છે, ચિંતા અને જોખમહારીથી ઘેરાયેલા યુવાન માણસને અથવા ઉંમરમાં

વધતા જતા તરૂણને ઉતરતી જીંદગીના વખતને પકડી રાખવો એ જ કે અશક્ય છે તોપણ યુવાની પાછી મેળવવી કે માણસની બાહ્ય જીંદગીમાં બાળક થવું એ નવીન આત્માના ઇતિહાસમાં કાંઈ બહુ અબજોળ ઉત્પન્ન કરે તેવું નથી. કારણ કે આત્માના બીજા જન્મમાં તેવું પણ પ્રત્યક્ષ બને છે. આપણે ક્ષણભર એમ અનુમાન કરીએ કે એક માણસ જે અહીંઆ ઘણો વૃદ્ધ છે અને ઘણો જાગૃત પણ થએલો છે તેને જાણે કાંઈ ચમત્કારથી તેની શારીરિક જીંદગીમાં તાજું લોહી આવવા જેવું દેખાય અને વખતના જવાની સાથે તેના આકારમાં જે ભુલ લેરેલા ફેરફારો થયા હતા તે બદલીને બાળપણની નાનકટા અને નવીન મનોહરતામાં બદલી જાય અને અબજોળ જેવી અસરથી તે થાકેલો અને કરચલી પડેલો માણસ એક ચકચકીત ચહેરાવાળો તરૂણ જણાય તોપણ તે વખતે આવી સ્થિતિ થવા છતાં આત્માના લાગવગથી જે ફેરફાર થઈ શકે છે, તેના જેવા આશ્ચર્યકારક અને અદ્વિતીય ફેરફારો આપણી સન્મુખ આપણે જોઈ શકીએ છીએ, કારણ કે તે કહે છે કે આત્માના લાગવગથી બાહ્ય સ્વરૂપનું નવું બંધારણ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ આંતરિક જીવન ને ફરીથી નવીનપણે ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. માત્ર બાહરની ડાક ડમાળ સ્થિતિ સુધારવામાં નથી આવતી પણ અંતરંગ જીવનને જરૂરનો સ્થાયિ ફેરફાર કરવામાં આવે છે, અને એમાં તો જરા પણ શંકાજેવું નથી કે માનસિક અને નૈતિક ફેરફારો શારીરિક કરતાં ઘણા જ સૂક્ષ્મ અને અગત્યના છે. આત્માના આવાગમનથી મનુષ્યના જીવનમાં જે પરાવર્તન થઈ શકશે તે શારીરિક સ્વરૂપ અને દેખાવ કરતા ઘણું સંપૂર્ણ સ્થિતિવાળું થશે. માણસની પ્રકૃતિનું ખરું સત્ત્વ આત્મા છે પણ શરીર નથી. આત્માથીજ વર્તન, વિચાર, અને નૈતિક પ્રકૃતિ અંતરંગમાં શક્તિ ધારણ કરે છે અને જે બહાર દેખાય છે તે તો બનાવટ માત્ર છે. જીવનના શારીરિક આકારમાં હજારો ફેરફાર થાય તોપણ તે માણસ ખરી રીતે બદલાવા વગરનોજ રહે છે અથવા જે થોડો ઘણો ફેરફાર જણાય છે, તે એક નવા બાંહેલા ઘરના રહેવાશી જેવો અથવા નવી જાતના ડ્રેસ પહેરવાથી બીજા રૂપમાં દેખાતા માણસના જેવો હોય છે. જીંદગીના જલદી અનુભવથી મનની શક્તિઓ યુવાનીમાં ઘાટી જાય છે, અને તેથી યુવાન માણસના પોતમાં ઘરડા

માણસનો આત્મા ઢંકાએલો રહે છે, અને બીજા બાબતોએ જોઈએ તો પ્રકૃતિને અનુકૂળ જરૂરની શક્તિઓનો વ્યય થયો હોય તો એક ઘરડો માણસ પણ જીવનના છેડા સુધી યુવાનીનો જુસ્સો જાળવી રાખે છે; પરંતુ બધા માણસોના સંબંધમાં આત્માની સ્થિતિ કેવા પ્રકારે રહે છે તે સમજવું જોઈએ. તેથી કરીને ઘરડામાંથી બાળકનું સ્વરૂપ પાછું મેળવવું. તે બાળકનું અંતઃકરણ પાછું મેળવવાની સાથે સરખાવતા થોડોજ ઉલટપાલટ ફેરફાર થયો ગણીશો. અને જો કે યુવાની અને ઉપરનો આકાર કાંઈ પણ ફેરફાર વગરનો રહે છે, તોપણ માણસના આત્માના છુપા ઉંડાણમાં એ નવીન જીવંતીનો જન્મ હોય તો બાળકના જેવા અંતઃકરણ અને આત્માનું પાછું મળવું થાય છે અને ત્યારે ઘરડો માણસ નવીન જીવંતી શરૂ કરે તેના કરતાં આ ફેરફાર વધારે આશ્ચર્યકારક અને વધારે સૂક્ષ્મ છે.

મહાવીર પરમાત્માની છાયાનીચે જેઓ પસાર થયા હશે તેઓ દરેક આત્માને અંતરંગના આ ફેરફારવાળા ઇતિહાસની શરૂઆતનો સારો અનુભવ હશે. ઉપરના કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારથી માણસ પોતાના આત્મિક સ્વરૂપમાં મહાવીરપણું જોઈ શકે છે અને એ મહાવીરપણાની મદદથી પોતાનું જીવન ફરી શરૂ કરે છે ત્યારથી તે ગમે તેવો ઘરડો કે યુવાન માણસ હોય તો પણ તેનું નવું બાળપણ શરૂ થાય છે અને એજ રીતે ઘરડા અને યુવાન બાળકના સ્વરૂપને ધારણ કરે છે. મહાવીરપણાની પ્રતીતિ થતાંજ દરેક શ્રદ્ધાળુ આત્મા પોતાના દોષ, દુર્ગુણ, ઢોંગ અને ઇર્ષ્યાને દૂર મૂકીને તથા ખોટા મનુષ્યપણાની સઘળી ટેવ અને વિકારોના ત્યાગ કરીને નવા જન્મેલા બાળકની જેમ મહાવીરના વચનનું સત્યસત્ત્વવાળું દૂધ પીવાની ઇચ્છા કરે અને તેનાથી વધવાંની આહુના રાખે તો તે વિચાર એ કાંઈ કેવળ કાલ્પનિક નથી. અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એક જ્ઞાના બાલકની સામાન્ય ઇચ્છાઓ અને સ્વાદ તેમના અંતઃકરણમાં ફરી જાગૃત થાય છે. કારણ કે આત્મામાં મહાવીર વિષેની આતુર શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવા લાગે છે. કે તરતજ નવીન દૈવિક જીવન ધીમે ધીમે જાગૃત થતું જાય છે. બાળપણના આનંદ કરતાં વધારે ઉંડો અને ગહનહોતો આ-

જીવનનું દ્રષ્ટાંત વારંવાર એટલા માટે આપ્યું છે કે એ અવસ્થા કેવળ નિર્દોષ અને આનંદિત હોય છે.

કર્તા.

નંદ ઉપર તરી આવશે નવા જન્મેલા આત્માને તરતના દેખાવથી જીંદગીનો નવોજ અર્થ લાગશે. જગતપર ધીમે ધીમે વધારે મહત્ત્વ વાળી આશાઓનું પરોઢીઉં થશે અને જ્યારે બાળપણની નવાઈ જેવી નજરથી સઘળી ચીજ તાજી અને નવીન જણાતી હતી ત્યારે બહારના પદાર્થો અને બનાવો લાભના અજણપણામાં સુખી વખતમાં આશ્ચર્ય તરીકે જોવાતા હતા. શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યના અંતઃકરણમાં પણ ધીમે ધીમે શાંતિ, ચિંતા રહિત વિશ્વાસ, અને સાંસારિક પ્રીતિમાંથી મુક્તિ જાગૃત થએલ જણાશે, કે જે સ્થિતિ એક નાનું બાળક પોતાના પિતા તરફથી સઘળી જરૂરીઆતો પુરી પડશેજ તેવા વિશ્વાસથી અનુભવે છે, તેને મળતી-જ રીતે મહાવીર જેવો પિતા મળવાથી તેમાં શ્રદ્ધા રાખનાર આત્મા નિશ્ચિત થઈ શકે છે. એકજ શબ્દમાં કહીએ તો આત્માને ફરી વખતના લાગવગથી મહાવીર પરમાત્મા સાથે સંબંધ થવા દો, અને વહેલું કે મોડું તેનામાં નવીન જીવન બાળપણના ચિન્હો દેખાવા લાગશે, બાળપણથી દરેક આકર્ષણ કરે તેવા ગુણોની ઉત્પત્તિ થશે, જે વધારે પવિત્ર, વધારે ઉમદા પ્રકારના અને જીવનને ઘણુંજ મહત્ત્વનું કરે તેવા થશે.

મનુષ્યના આત્મામાં ફેરફાર થવાની સાથે આવી રીતે મહાવીર પરમાત્મા દરેક આત્માને મોક્ષ માટે ફરી જીવન શરૂ કરવાને તેમના વચનોમાં જાહેર કરે છે. અને નવીન જન્મનો વિચાર જો કદાચ આશ્ચર્યકારક લાગે તો જે માણસ મહાવીર પરમાત્માના વચનનું રહસ્ય સમજી શકે છે, તે અંતઃકરણને તેમના વચનોનું ખરું સિદ્ધાંતિક રહસ્ય ઘણીજ અસર કરશે, અને જો તે આત્માને તે વખતે સમ્યક્ત્વની ફરસના થશે તો ત્યારથી તેના નવીન જન્મની શરૂઆત થશે. એવી રીતે મહાવીર પરમાત્માના પવિત્ર વચનથી હજારો આત્મા સમ્યક્ત્વ પામી નવીન જીવન શરૂ કરી જીવનના અંતને પામ્યા છે, અને હજી પણ તેજ રીતે નવું જીવન શરૂ કરી અનાદિકાળે દુઃપ્રાપ્ય એવી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવા દરેક સામગ્રી સહજ મેળવી શકે છે; તમે જુઓછો કે તેમના ઉંડા રહસ્યવાળા સિદ્ધાંતો સમજવાને જે મુશ્કેલીઓ નડે છે, તે સિદ્ધાંતો મનુષ્યના અંતઃકરણમાં સ્થાપિત થઈ શકે એટલા માટે તે વીર પરમાત્માએ સાદા

વિચારો અને સરળ ઉદાહરણો આપેલા છે. ઘણુંજ દુખાણથી તે જગત્પંથ મહાવીર પરમાત્મા આત્મિક કલ્યાણના શોધક મનુષ્યની અશ્રદ્ધા દૂર કરવાને આ કુદરતી સંસારના ચોક્કસ અને તેટલાજ સત્ય સ્વરૂપવાળા જો કે મિશ્રિત ભાવવાળા જણાય તો પણ આત્મિક ફેરફારને ધરાવતી મળતા આવે તેવા દાખલા દલીલોથી સેના મનને ખરા માર્ગ તરફ પ્રેરે છે. પોતાની આસપાસ રહીને જાણીત આત્મા ધ્યાનપૂર્વક શ્રવણ કરે છે, તેને સંસારની ઘણીજ પરિચિત બાબતો અને રોજ બનતા બનાવો જોવાને તે આશા કરે છે, કે જેમાંથી આત્મા નવીન જન્મના સિદ્ધાંતમાં જે ક્રિયાઓ અને શક્તિઓના પુરાવાની અપેક્ષા રહે છે તે સરળતાથી મળી શકે છે. મહાવીર પરમાત્મા કહે છે કે તમારે ફરી જન્મ લેવો પડશે તેમાં જરા પણ શંકા જેવું નથી. પરંતુની પેઠે આત્મા ક્યાંથી આવે છે, અને ક્યાં જાય છે, તે માણસ કહી શકતો નથી, પણ તેની જેમ ગતિ છે તેમજ આત્માને એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જવું પડે છે.

ઉપર કહી તે મુખ્ય દલીલ સંસાર અને મોક્ષના માર્ગમાં એક સરખી મુશ્કેલીઓનો આભાસ કરાવે છે, તેથી કરીને તેને વધારે સ્પષ્ટ કરવાને આપણે પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતના ચોક્કસ કારણો વીધે વિચાર ચલાવીશું. પુનર્જન્મના નિયમની સાથે જે મુશ્કેલીઓ સંબંધ ધરાવે છે, તેને આપણે મહાવીર પરમાત્માની ત્રણ બાબતો સાથે દૂર કરીશું. (૧) સંસારમાં મહાવીરની શ્રેષ્ઠતા (૨) સર્વજ્ઞપણું અને (૩) છુપા રહસ્યવાળું તેમનું સર્વોત્તમ જીવન. આ ત્રણમાંથી છેલ્લી બાબતની સાથે મુખ્ય દલીલ ઘણીજ નીકટનો સંબંધ ધરાવે છે, પરંતુ ઉદાહરણથી બીજી બે બાબતો તેટલીજ સિદ્ધ થયેલી છે.

મહાવીરની શ્રેષ્ઠતા મનુષ્યને કેવી રીતે મતીત થાય છે.

ઘણા મનુષ્યોના અંતઃકરણમાં મહાવીરમાં સંસારના નિયમથી શ્રેષ્ઠપણું જણાય જે પ્રભાવિક આશ્ચર્યો તે મહાપુરુષના જીવનમાં પ્રત્યક્ષ થાય તે નહિ માનવાથી એ બાબત તરફ ખાસ કરીને માનની લાગણી થઈ શકતી નથી. જો કે અજ્ઞાન અને ભક્તિ વગરના મનુષ્યો માટે પણ અદૃશ્ય જગત્ નવાઈ જેવું આકર્ષણ ધરાવે છે, અને અંતઃકરણને કુદરતથી શ્રેષ્ઠ બનાવો વિષે પ્રતીતિ કરાવે છે,

તેમજ ઘણા સાધારણ પ્રસંગોમાં પણ અદૃશ્ય અને છુપી શક્તિઓ વિષે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે, તોપણ એક એવો પ્રતિપક્ષી અંતઃકરણ વાળો વર્ગ પણ છે કે જે દરેક બાબત સંસારના સામાન્ય કુદરતી કારણોથી જેટલી સમજાય તેટલીજ સરસ રીતે સમજવાની અને જાણીતી તથા પરિચિત બાબતોની સત્યતા સિવાય બીજી કોઈ પણ બાબત નહિ માનવાને દૃઢ વલણ ધરાવે છે. અજ્ઞાનતા એ ખરેખર ઠગાઈવાળી ભક્તિની માતા છે પરંતુ દરેક બાબત વિષેની શંકા એ વધારે દયાજનક છે કે જેના માખાપ આત્માનું પુરતું જ્ઞાન છે. ઘણાજ અંધારાવાળા જમાનામાં ધર્મનું કદાચ એવું વલણ હશે કે દરેક નહિ સમજાવેલી સત્ય બાબત અથવા કુદરતનું અસાધારણ આશ્ચર્ય ધર્મ ગુરૂઓ પ્રત્યક્ષ રીતે તરજીબો કરીને સમજાવતા હોય. જે સમજાવવાને ભાષામાં શબ્દ નથી અને માણસમાં જે વિષેની શક્તિ નથી તે સમજાવવાને કેવું ઉલટું વલણ લેવું પડતું હશે તે કહી શકાતું નથી. દરેક તોફાનમાં એક જંગલી ગરીબ માણસ કોધી અવાજ સાંભળે છે અને કોઈ અસાધારણ શક્તિની હાજરીથી ધૂંજે છે, જ્યારે સૂર્યના પ્રતિબિંબમાં થઈને રાક્ષસી છાયા પસાર થાય છે (ગ્રહણ થાય છે) અથવા આકાશની વીજળી થાય છે ત્યારે તેને કંપારી છૂટે છે. અજ્ઞાન અંતઃકરણ સ્વપ્નમાં, લાગણીમાં અને દેવની નકલ કરે તેવા સ્વરૂપની હાજરીમાં પોતાની મેળે ભય અને ધાસ્તી ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ જેમ જેમ સમાજ જ્ઞાનમાં વધતી જાય છે અને ઉપર કહ્યા તેવા બનાવો જે અગાઉ કોઈ દેવતાઈ કોપરૂપ ગણાતા તેની માત્ર કુદરતના નિયમના કારણ તરીકે શોધ થાય છે ત્યારે ઘણીવાર એવું બને છે કે દેવતા અસ્તિત્વનું અનુભવિક જ્ઞાન અસાધારણ શ્રેષ્ઠતાની પેઠે નષ્ટ થઈ જાય છે. માણસ જાત ને જાણી શકે તેવી કોઈ શક્તિ નથી અને માણસથી કોઈ મોટો દેવતા નથી એવી માન્યતા ઘણા અશ્રદ્ધાળુ અંતઃકરણમાં જ્ઞાન થવાથી થાય છે. કુદરતના કારણો જે પોતાની આસપાસ બૂનતા હોય તેની નિરીક્ષા કરવાની ટેવ પડી જવાથી માણસ બીજી શ્રેષ્ઠ બાબતનો વિચાર કરવાનું તણ કોંઈ. દરેક બાબતને કુદરતના નિયમો લાગુ પાડવાની ટેવ પડી જવાથી એવા પ્રકારનું વલણ થઈ જાય છે કે જ્યારે દરેક કુદરતી દેખાવના બાહ્ય અને શારીરિક કારણો અત્યાવી શકાય છે ત્યારે તેના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા આપણે

છીએ, એમ મનોય છે. જ્યારે વીજળીના નિયમો (Laws of Electricity) જણાય છે ત્યારે તેની ગર્જનામાં મહાવીર પરમાત્માનો અવાજ લાંબો વખત સુધી સંભળાતો નથી. જે શોધક શાંતપણે એ-સીને સૂર્ય ગ્રહણના વખત અને અંતરની ગણના કરતો હોય તેના અધારાવાળા અજવાળામાં પરમાત્માની દિશાની છાયા પડતી નથી. દૈવિક આશ્ચર્યનો પ્રદેશ આવી રીતે પાછળ અને પાછળ મુકાતો જાય છે, પરંતુ ખોટી ભક્તિનો પ્રદેશ ધર્મ તરીકે ભાગ્યેજ જીતી શકાય છે. જંગલી લોકાના જુના દેવો હાલ લાંબા વખત થયા જંગલ, વૃક્ષ અને નદી નાળામાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયા છે. એવા પ્રકારનો બૃહમ હવેની કેળવાયેલી દુનીયામાં રહ્યો નથી. તે છતાં સિદ્ધ પરમાત્મા તરફની માન્યતા ગઈ નથી, અને ધર્મ સ્થાનકોમાં હવે આકર્ષણના, ગરમીના, લોહચુંબકના કે વીજળીના પ્રયોગો થતા નથી. નૈતિક દુનીયામાં આપણે તેવું જ વલણ રાખી શકીએ તેવી સ્થિતિ છે. નૈતિક અને આત્મિક ફેરફારો ના બાળ સ્વરૂપ આપણે જેમાં રહીએ છીએ, તેવાજ છે. વિવેક બુદ્ધિની શક્તિ કેળવણીનો લાગવગ, સૂચનાઓ, ચેતવણી, સલાહ વિગેરે પરમાત્માના ઉપદેશના નિયમથી જુદી રીતે વર્તનના ફેરફારો કરે છે, મહાવીર પરમાત્માના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલ્યા વગર આપણે કદી સારા થઈ શકશું નહિ એમ આપણે બરાબર રીતે માનવાને તૈયાર હોઈએ, પણ આ કબુલતની સત્ય અગત્યતા આપણે ભાગ્યેજ સ્વીકારીએ છીએ, આત્મિક સુધારણાના દરેક ઉદાહરણમાં દૈવિક શક્તિની સ્થિતિની ના પાડી શકાય નહિ, પરંતુ ઘણીવાર એ બાબત વિષે અજાણ રહેવાય છે. એક બાળક મોટું થાય છે, જ્યારે નમ્ર માયાળુ, પવિત્ર થાય છે. પણ જ્યારે આપણે એમ કહી એ છીએ કે, તેને ધાર્મિક કેળવણીના સારો લાભ મળેલો છે, ત્યારે તે બધું આપણે પોતેજ આપેલું છે, એમ આપણને લાગે છે. એક ખેદરંકાર તરૂણ વિચાર શીળ અને ગંભીર મનુષ્ય તરીકે પોતાના વર્તનને સુધારે છે, અને વર્ષના જવાથી જે અસર થાય છે, તે આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે. એક અધર્મી મનુષ્ય પવિત્ર અને ધર્મી થાય છે, અને ભયંકર માંદગી કે તીવ્ર કૌટુંબિક વ્યોધિ અથવા કોઈ ધર્મી મિત્રની સોબતથી આપણે ઘણી વખતે તેને ડોહ્યા અને ભલો માણસ

થએલો જોઈએ છીએ, આ પ્રમાણેની જનસમાજની માન્યતા છે, પણ તેમાં છુપી રીતે મહાવીરપણાની જે કૃતિ છે, તે તરફનો વિચાર કુદરતી રીતે લોગ્યેજ મનુષ્યને આવી શકે છે, મહાવીરપણાની શક્તિથી આ પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે ઘણું જોરબળાળી લાગશે, પણ આત્મા કર્મથી દબાયેલો છતાં ખરા સ્વરૂપને સમજવાને શક્તિમાન થાય છે, તે મહાવીરપણું પ્રગટ થયા વગર બની શકેજ નહિ એ વાત કલ્પના શક્તિની બહારની નથી. માણસને અંતઃકરણમાં છુપી રીતે મહાવીરની શક્તિ અને શ્રદ્ધા કામ કરે છે, તે વિચાર ઘણી વાર નવાઈ જેવો લેદ ભરેલો ખાસ કરીને દૈવિક શાસ્ત્રના રાજ્યમાં આપણા છુપા ન્યાયમાં આશ્ચર્યકારક લાગશે પણ આપણા સામાન્ય અનુભવથી તદન અલગ હમેશની છાંદગીની સાદી સત્યતાના અનુભવમાં તે સહજ પણ આશ્ચર્ય વગર પ્રતીત થાય છે.

આ જાતનું વલણ રહે તેમાં અને કુદરતથી પણ શ્રેષ્ઠ બાબતોથી ડરતા રહેવું તેમાં ખાસ સુધારાની જરૂર છે. કારણ કે એથી આપણા વિચારવાળા વાતાવરણમાં એવા પ્રકારની પ્રાંતિ થાય છે કે, મહાવીરમાં સાંસારિકથી કે કુદરતથી જે કાંઈ શ્રેષ્ઠતા હતી, તે ધર્મ સાથે સંબંધ ધરાવતી નથી. ચર્મચત્રથી આ જગતમાં જે કાંઈ દેખાય છે, તેની પેલી પાર અંતરંગ ચક્ષુવડે ઘણું દૂર જોવાની આશ્ક્તિ જરૂર છે, અને કુદરતની ઘણીજ પરિચિત ક્રિયાઓ અને દેખાવોમાં એવી સાબીતીઓ મળશે કે તરતજ છુપા લેદવાળી દૈવિક શક્તિ જે ધર્મથી જણાય છે. તે મનુષ્યને પ્રતીત થાય છે, દૈવિક શાસ્ત્રના છુપા રહસ્યના ઝાંખા પ્રદેશમાંજ નહિ પરંતુ હમેશની છાંદગીના દેખાવો અને અવાજોમાં આપણે આશ્ચર્યની દુનીયામાંજ ચાલીએ છીએ. માત્ર માનસિક બાબતોજ નહિ પરંતુ દરેક બીલતી કળી, દરેક ચાલતા પાંદડા, દરેક અળકતા સૂર્યના કીરણ અને ચળકતા ઝાકળના કણીયા, પવનની ઠંડી લહેર, વરસાદનું આપટું, વહેતો ઝરો અને દરેક કુદરતની રચનામાં છુપી શક્તિનું અસ્તિત્વ બતાવે છે, અને તે છુપી રીતે આપણી આસપાસ ક્રિયા કરે છે. તો પછી જે મહાવીર પરમાત્મા સર્વજ્ઞ અને સર્વત્ર છે, અને જેની શક્તિનું કંઈ માપ કે કલ્પના થઈ શકે તેવું નથી, તેમાં કુદરતી

આશ્ચર્ય અને શ્રેષ્ઠતા હોય એ વિષે શંકા જેવું શું છે? વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર પોતાની સમગ્રી કૃતેહ છતાં જગતના એક નાના ભાગમાં સમાઈ શકે છે, અને કુદરતની સામાન્ય હિલચાલમાં પણ આશ્ચર્યકારક શક્તિની હયાતી છે, એમ જેને તરત કબુલ કરવાની ફરજ પડે છે તે સામાન્ય બુદ્ધિથી પણ પ્રતીત થાય તેવું છે. કારણકે, વિજ્ઞાન શાસ્ત્રના ગમે તેવા ઉંડા રહસ્યો કુદરતના નિયમિત બનાવો કરતાં કાંઈ પણ વધારે અસાધારણ બાબત બુદ્ધી કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. કારણકે, તેનો કુદરતના નિયમ જે રીતે કામ કરે છે તેમાંજ સમાવેશ પામે છે. આકર્ષણ, વીજળી, ગરમી, અને રસાયણ વિગેરે માત્ર જુદા જુદા કુદરતના સ્વરૂપ છે, જો તેમાં કુદરત કામ કરતી ન હોય તો તેની પોતાની શક્તિ કાંઈજ કરી શકે નહિ. જીવન વગરનો પદાર્થ ગમે તેવી રીતે ગોઠવવામાં આવે તોપણ તે પોતાની શક્તિથી કાંઈ કરી શકશે નહિ, અસાધારણ ચંચળતા અને શક્તિ જીવન વગરની વસ્તુમાં કદી પણ રહેલી શકે નહિ, તે માત્ર જીવનવાળા, વિચારવાળા પ્રાણીમાંજ વાસ કરીને રહે છે, યાંત્રિક શક્તિવાળો મનુષ્ય પોતે બનાવેલા સંચાને ગતિમાં મુકી દે છે, અને કુદરતના નિયમો જ્યાંસુધી તેને અનુકૂળ હોય છે, ત્યાંસુધી જે પદાર્થોથી તે સંચો બનેલો હોય તે કામ કરે છે. લોહું ખગડતું નથી, અને વરાળ પોતાની વિશાળ શક્તિ બતાવે છે, પરંતુ તે કુદરતના રહસ્યની બહારની વાત નથી. પરંતુ મહાવીર પરમાત્મા આંતરિક સંચાઓ જે નિયમથી ચલાવે છે, તે સંચાઓ માનસિક વિકાર જેવાને કે મોહરાજ જેવા ઠગારાને તે સોંપી દેતા નથી, તેના દરેક સૂક્ષ્મ ભાગની હિલચાલમાં તેનું મહાવીરપણુંજ સંપૂર્ણ સામ્રાજ્ય લોગવે છે. અને તેથીજ મહાવીરપણાનો જે આત્મામાં અલાવ છે, અને મોહરાજ જેવા લુચ્ચાઓ રાજ્યમાં ઉથલપાથલ કરી નાખે છે, તેમને મહાવીરની અસાધારણ શ્રેષ્ઠતા જોઈને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય તેમાં નવાઈ જેવું નથી. દરેક આત્માએ મહાવીરની પેઠે એવો નિશ્ચય કરી રાખવો જોઈએ કે મારા આત્માની જો હું દરકાર નહિ કરું તો ખીજા શું તેને બંધન મુકત કરી શકવાનો હતો! એ બાબતમાં જરા પણ પ્રમાદ થાય તો આત્માની સ્થિતિ ઘણી કફેડી થઈ જાય છે. સૂક્ષ્મ અને નજીવી બાબતમાં પણ પોતાના જગૃત આત્માને મહાવીર પ્રમાદને વશ થવા

લીધો નથી, તેનો સર્વોત્તમ હેતુ અને સ્વાત્માવલંબન એક ક્ષણ વાર પણ નબળા પડતા નથી. દરેક ક્ષણે આખા જગતના નિયમોની પેઠે બંધનમુક્ત થવાની ક્રિયા તેનામાં ચાલુ રહે છે. અને બીજા આત્માઓ જ્યારે સાંસારિક સુખદુઃખથી ઘણા સચેત હોવા છતાં બંધાય છે ત્યારે ગમે તેવા લાલચના ને દુઃખના પ્રસંગે પણ મહાવીરનું મહાવીરપણું ચક્રાયમાન થયું નથી. તેમનું જ્ઞાન એટલું બધું વિશાળ હતું કે તેનો આત્મા લોકપ્રયાણ પ્રદેશમાં પ્રાણીઓ પર પ્રભાવ પાડતો હતો, જ્યાં જ્યાં તે વીરપરમાત્મા વિચરતા હતા ત્યાં ત્યાંની ભૂમિ વનસ્પતિ, પ્રાણીઓ અને મનુષ્યોમાં કાંઈ નવીન પ્રકારનું સ્વર્ગીય જીવન આવતું હતું. વીરપરમાત્માના અતિશયની વાતો જે શાસ્ત્રોમાં લખેલી છે તે વિષે હાલના પાશ્ચિમાત્ય કેળવણી લીધેલા યુવકોને શ્રદ્ધા રહેતી નથી પરંતુ મહાત્માઓના પવિત્ર શ્વાસો શ્વાસ અને ઉદ્દગારોથી હવાનું વાતાવરણ એટલું બધું પવિત્ર થઈ જાય છે કે તેને લીધે જન્મ વૈરી એવા પ્રાણીઓ પણ પોતાનું જન્મ વૈર તજીને શાંતિનો અનુભવ કરે છે, દરેક પાંદડું પ્રસન્નતાથી આલે છે, દરેક વનસ્પતિમાં તેનો પ્રભાવ પડે છે, આકાશ તેના વિચારવાથી રમણિક થઈ જાય છે, સૂર્યમાં પણ શાંતિ જેવું લાગે છે, પવન મધુર અને સુખકારક લાગે છે અને તે વીરપરમાત્માની સર્વોત્તમ શ્રેષ્ઠતા કુદરતી પદાર્થોમાં પણ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. મહાવીર પરમાત્મા વિષે જે જે અતિશય શાસ્ત્રકારોએ કહેલા છે તેથી કદી પણ આશ્ચર્ય પામવાનું નથી પરમાત્મમય જગત કહેવાય છે તેનું રહસ્ય સમજવું ઘણું જરૂરનું છે. આ જગત આત્માથી ભરેલું છે તે દરેક જગ્યામાં પરમાત્મા પોતાના સર્વજ્ઞપણાથી સર્વત્ર છે, તે સર્વત્ર છે અને નથી એમ જે સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાંત છે તેનો ભેદ બુદ્ધિમાનોજ સમજી શકે છે. સિદ્ધ થઈ આવેલા આત્માઓ પોતાની અવગાહના સહિત મોક્ષમાં રહે છે અને તેથી એમ કહેવાય કે તેનો આત્મા સર્વત્ર નથી પણ આત્માનો જે સુખ્ય ગુણજ્ઞાન છે તે સર્વત્ર હોવાથી તે સર્વત્ર છે એમ પણ કહી શકાય આ બધી સસલાંગીના ભેદમાં આપણે અત્રે ઉતરવા માગતા નથી. માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર પરમાત્મા જ્યારે દરેક સૂક્ષ્મ પદાર્થમાં પ્રતિબિંબ પાડી શકે છે તો તેના જેવાજ આત્માઓ કે જેઓનું સ્વરૂપ કર્મ

થી આચ્છાદિત થઈ ગયું હોય છે તેમાં તેની સ્થિતિ થઈને બીજા આત્માઓને મહાવીરપણાની કેમ પ્રતીતિ ન કરાવે ? તેમનો પવિત્ર આત્મા જ્યાં વિચરતો હોય ત્યાં તેની સર્વોત્તમ શક્તિ અને સુગંધની અસર કેમ ન થાય ? એક બગીચો કે જેમાં સુગંધિ પુષ્પો હોય ત્યાં જઈએ છીએ તો તે પુષ્પની સુગંધથી આસપાસની સઘળી જગ્યા સુગંધમય થઈ ગઈ હોય છે, એક રમણિકસ્થાનમાં હીપક મુકેલો હોય તો તે અંધકાર દૂર કરી આખા સ્થાનમાં પ્રકાશ પાડે છે, એક મધુર વાણંત જ્યાં મુકેલું હોય ત્યાંના આસપાસમાં તે પોતાના મધુર સ્વરથી શ્રાતાઓના મન રંજન કરે છે, સૂર્ય જ્યાં ઉગે છે ત્યાંથી અંધકાર આપો આપ નષ્ટ થઈ ધાન્ય પાકવાની વિગેરે ક્રિયા પણ સ્વાભાવિક રીતે થવા માંડે છે તો પછી જેની સુગંધમય શક્તિ જગતના કોઈ પણ આત્મા કરતા વધારે વિસ્તાર વાળી છે, જેનો પ્રકાશ જગતપર હમેશનું અપૂર્વ અજવાળું પાડે છે, જેની બરોબરી હજારો સૂર્ય પણ કરી શકે તેવું નથી તેવો પવિત્ર મહાવીરનો આત્મા જ્યાં વિચરતો હોય ત્યાં સર્વત્ર શ્રેષ્ઠતાના પ્રતિબિંબ પડે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? તે મહાવીરનો પવિત્ર સિદ્ધ સ્વંરૂપી આત્મા કયા જીવોપર કેવી અસર કરે છે અને અશુદ્ધ અને અપવિત્ર નબળા આત્માઓ કેવી રીતે શુદ્ધ, પવિત્ર અને સખળ થઈ જાય છે તેનો તોલ કે કલ્પના કરવી એ ઘણું મુશ્કેલ છે, પરંતુ ગૌતમદિ ગણુધરો જેવા મહાન પુરૂષો કે જેઓ તે વીર પરમાત્માથી પોતાને શ્રેષ્ઠ ગણી મિથ્યાભિમાનથી તેમનો પરાજય કરવા ધસ્યા હતા તેઓને દર્શન માત્રથી પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન આવે અને વચન માત્રથી ક્ષણવારમાં સઘળી સ્થિતિ અને વિચાર ઉલટપાલટ થઈ જાય એ કેટલું આશ્ચર્યકારક છે તે સમજવાથી મહાવીરના જીવનની ઉચ્ચતા અને બીજાઓનું મહાવીરપણું જાગૃત કરવાની તેની સ્વાભાવિક શ્રેષ્ઠતા વિષે કાંઈક કલ્પના આવી શકશે. આવા પ્રકારનું છુપું રહસ્ય જેમાં રહેલું છે તેનાથી મનુષ્યના હૃદયની ગમે તેવી કઠણ જમીન શું નરમ અને રસકસવાળી ન થઈ શકે ? અને જીવ વગરના પદાર્થો કરતાં ગમે તેવા અંજાન અને પ્રમાદી મનુષ્યો શું તેની કૃપાથી સચેત અને સજ્ઞાન ન થઈ શકે ? હજારો પાપી પ્રાણીઓનો તેવી રીતે

ઉદ્ધાર થયો છે અને જેમના વચનોથી આજ પણ પાપી મનુષ્યને પોતાની સ્થિતિનું સહજ જ્ઞાન થઈ આવે છે તે વીર પરમાત્માનું માહાત્મ્ય કોણ કહી શકશે ?

મહાવીરની સાર્વભૌમતા મનુષ્યને સંપૂર્ણ કરે છે.

મહાવીરની સાર્વભૌમતા અથવા પ્રત્યક્ષ સ્વતંત્રતા (સંપૂર્ણતા) જાગૃત થયેલા આત્માઓને ખીજું સુખ્ય અવલંબન છે 'પવન' કે મનુષ્યાત્મા કયા સ્થળેથી આવે છે એ જાણવું જે મનુષ્યની શક્તિ અને જ્ઞાનની બહાર છે તે મહાવીર પરમાત્માનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોવાથી અને તેનું આત્મિક સામ્રાજ્ય સાર્વભૌમપણુ અનુભવે છે તેથી તેમને પ્રત્યક્ષ છે. એક ધાર્મિક આત્મા તરીકે મનુષ્યને મહાવીર સાથે જે સંબંધ છે તે મનુષ્યાત્માને આ આશ્ચર્ય કારક સંપૂર્ણ જ્ઞાનની બાબતથી કેવી કેવી કલ્પના થશે ? ધર્મ તેના દરેક શ્રેષ્ઠ સ્વરૂપ સહિત હોવા છતાં મનુષ્યમાં સંપૂર્ણપણુ લાવી શકતો નથી. પવિત્ર જીવનવાળા આત્માઓ દરેક પાપથી ભરેલી જગ્યામાં હોય છે એવો નિશ્ચય નથી. પરંતુ જ્યારે થોડાક લાજ્યવાન પ્રદેશો તેવા આત્માના અસ્તિત્વથી પવિત્ર થાય છે અને આ જગત્માં ન દેખાય તેના નૈતિક અને માનસિક સૌહાર્યથી તે પ્રદેશો જ્યારે મનોહર દેખાય છે ત્યારે એવા ઘણા અનાર્ય પ્રદેશ છે કે જ્યાં તે અપૂર્વ શક્તિવાળા આત્મા વિચરતા નથી અને તેથી તે પ્રદેશ જમાનાના જમાના સુધી વેરાન જંગલની પેઠે ખાલી પડી રહે છે અથવા કાંટાવાળા છોડવાઓ ત્યાં માત્ર ઉગે છે. મનુષ્યની કોઈ પણ શક્તિ આ જાતના વિરોધનો કોઈ પણ નિયમ શોધી શકશે નહિ. પોતાની સર્વોત્તમ શક્તિઓનો આવી રીતે ઘણી પ્રજાને લાભ નથી મળતો તેના કારણે મનુષ્યની વિવેક બુદ્ધિ ચોક્કસપણે આપી શકે નહિ તેવીજ રીતે અમુક પ્રદેશની પેઠે અમુક વ્યક્તિઓના સંબંધમાં પણ તે મહાવીરનો લાગવગ કાંઈ ઉપયોગમાં નથી આવતો તેના કારણે સમજાવવા ઘણા મુશ્કેલ છે. સુધરવાના બહારના સાધનો એક સરખા હોવા છતાં કેટલાક આત્માઓ પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે છે અને કેટલાક અનેક ભવ સુધી રખડે છે, તેનું રહસ્ય સમજવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે, સત્ય સિદ્ધાંતના ખીજ એક અંતઃકરણમાં ઝડપથી અને

આળાદપણે ઉગી નીકળે છે, જ્યારે બીજા અંતઃકરણમાં તે બીજ વધારે વેરેલાં હોય છે, તોપણ તે ઉગી નહિ નીકળતાં અંદરજ કરમાઈ જાય છે. કેટલાક મનુષ્યોને માત્ર પ્રેમમય-દૃષ્ટિથી જ કહેવામાં આવે છે અને અન્યપણે જ્યાં લઈ જવામાં આવે છે, ત્યાં કાંઈ પણ શંકા વગર તેઓ ચાલ્યા આવે છે, જ્યારે કેટલાક મનુષ્યો એવા હોય છે કે તેમને દરેક રીતે સમજાવવા છતાં, દરેક જાતની ખાત્રી આપવા છતાં નિશાન વગરના તીરની પેઠે તેમને માટે કરેલાં સઘળાં પ્રયત્નો નિષ્ફળ જાય છે. એક અંતઃકરણ દુઃખની લક્ષિમાંથી અને ન ટાળી શકાય તેવી પરતંત્રતામાંથી નમ્રપણે તાજે થઈને ચાલ્યું આવે છે, અને આત્મિક સ્વરૂપતાને પામે છે, જ્યારે બીજાઓ દુઃખ વગરની દિલગીરીની કોમળતા હોવા છતાં તરતજ કંઠણ અંતઃકરણમાં ઠરી જાય છે અને તેમના અજ્ઞાનપણામાં વિશેષ વૃદ્ધિ થતી જોવામાં આવે છે. જો કદાચ આવી જાતના લેદ ભરેલા કારણો બાહ્ય સાધનથી ન જોઈ શકાતા હોય અને તેને અંતરંગ શક્તિની હાજરી કે ગેરહાજરી અસર કરે તેવા કારણો હોય તો તેવા પ્રકારની શક્તિ એક મનુષ્યમાં જોવામાં આવે અને બીજામાં ન આવે જોવામાં આવે તેનું કારણ આપણે કહી શકીશું ? શું મહાવીરની શક્તિનો ઝરો એવી રીતે સંકુચિત રહેતો હશે કે તેનો કીંમતી લાગ અમુકને મળે અને બીજાઓને તે ન મળી શકે ! નબળા અને ભુલ કરનારા મનુષ્ય તરફના સંપૂર્ણ અને કારણ વગરના પ્રેમને સાંસારિક ઉપકારોના પ્રેમની સાથે આપણે સરખાવી શકીશું ? જો મનુષ્યના ફેરફારમાં કૃપાની જરૂર હોય, જો તેના વગર સ્વર્ગના દેવતાનો યોગ પણ નિષ્ફળ જતો હોય અને તેની સાથે ઘણા નબળા મનુષ્યના વચનો ગમે તેવા ઘેરફાર મનુષ્યપર અસર કરતા હોય તો આપણે એવો પ્રશ્ન કરવાને નહિ લલચાઈએ કે મહાવીરની કૃપાનો વરસાદ પ્રમાણ વગર અપવિત્ર આત્માના સમાજમાં પણ એકસરખી રીતે નથી વરસતો ? સ્વાર્થીપણાનું વાતાવરણ આત્માપર ફેલાયેલું રહે છે અને તેથી શ્રેષ્ઠપણાની-મહત્ત્વની યોગ્યતા રહી શકતી નથી એમ જો કહેવામાં આવે તો તેના જવાબમાં એમ કેમ નહિ કહી શકાય કે તે મહાવીરની શક્તિ એ સ્વાર્થીપણું કાઢી ઉત્તરમાંથી તેને દક્ષિણમાં કાઢી લાવે ? પાપથી મરણતોલ થઈ ગયેલો અથવા ભૂલતાં છતાં ન

મરે તેવો મરણુતોલ આત્મા જગત્માં કેમ નહિ પ્રકાશી શકે ? જેની દયાનું માંપ પણ થઈ શકે નહિ તેમાં શું આટલો સંકોચ હોવાનો કંઠી સંભવે છે કે ?

આવા અનેક પ્રશ્નો જેએ! મહાવીર પરમાત્માના કાર્યની સંપૂર્ણતા જોનારા છે તેમને પણ વિચારવા યોગ્ય અને અંતઃકરણની ચિંતા ઉત્પન્ન કરે તેવો જણાય તો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી. પરંતુ તેનો જવાબ ટુંકા શબ્દમાં એટલોજ આપી શકાય કે જ્યાંસુધી તમારો આત્મા જગત્ વધ સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત કરે ત્યાંસુધી તેમાં કાંઈપણ આશ્ચર્ય કે શંકા લાવવી નહિ. કર્મના નિયમો કે જે મહાવીરને પણ તેટલાજ લાગુ થતા હતા તેનો ઉંડો લેદ સમજવા સમજાવવાને આપણી યોગ્યતા ન હોય તો નિરાશ કે શંકાશીલ ન થતાં પોતાની આત્મિક ઉન્નતિના માર્ગમાં આગળ વધવું, કરણકે મનુષ્ય શક્તિથી જોઈ શકાય તેના કરતાં ઘણું દૂર કર્મના નિયમો પોતાનું કામ કરે છે કે જે જોઈ શકાતા નથી છતાં તેઓ સંપૂર્ણ શક્તિવાળા અને ગણત્રીમાં ન આવે તેવા છે. પવનની સામાન્ય ગતિના નિયમો જે માણસથી જાણી શકાતા નથી તેને પરમાત્માની શક્તિના ધોરણો ન સમજાય તેમાં કાંઈ વિશેષ આશ્ચર્ય નથી. એવી રીતે પવનની ગતિ માણસ જાણી શકતો નથી તેમ આત્માની ગતિને જાણી શકતો નથી તો પછી પરમાત્માના નિયમો તે ન જાણી શકે એમાં શંકા જેવું કાંઈજ નથી. એક કલાક પછી પવનની ગતિ કેવી થશે, તે કોણ કહી શકશે ? તે કોઈ વખત સ્થિરપણે રહે છે, અને કોઈ વખત ઘણું તોફાન કરી મુકે છે, ઉનાળાના વખતમાં કોઈ વખત ખેતરમાં ઠંડી લહેર આવે છે, અથવા વંદોળીઓ થઈને પૃથ્વીપર જે હોય તે ઘસડી જાય છે. શીયાળામાં ઘણા જોરથી તે ફુંકે છે, જ્યારે ખીજા પ્રદેશમાં સ્થિરતાથી પોતાનું અસ્તિત્વ પણ જણાવા દેતો નથી. ઘણા દિવસો સુધી જે પાંદડા ફરકતા પણ નથી. તેજ પાંદડાપર વસંતઋતુમાં તે એવું જોર કરે છે, કે ટપોટપ તે સઘળા ખરી પડે છે. ત્યારે કહેવાની મતલબ એવી છે કે, આવી પ્રત્યક્ષ ખાખત વિષે જ્યારે મનુષ્ય તેની હિલચાલના નિયમો જાણવાને અશક્ત છે, તો જે શક્તિ ઘણી અદ-

શ્ય છે, અને જેની પ્રત્યક્ષ અસર કંઈ પણ નથી, તેનો તોલ કરવાને કે ન્યાય કરવાને મનુષ્યનું અંતઃકરણ કેમ યોગ્યતાવાળું કહી શકાય? આત્મા અને કર્મનો સંબંધ જે અનાદિકાળનો છે, તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન જેઓ કર્મથી મુક્ત થઈને સર્વજ્ઞપણું પામ્યા છે, તેઓને જ હોય છે. જ્યાં સુધી એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત નથી. થઈ ત્યાં સુધી મહાવીર પરમાત્મા જે આત્માને કર્મથી મુક્ત કરવામાં ઘણું સરળ નિમિત્ત છે, તેના આલંબનથી કર્મ મુક્ત થવાના દરેક પ્રયત્ન કરવા કે તે પ્રયત્નમાં જેમ જેમ ક્ષયોપશમ થતો જશે તેમ તેમ ખરું રહસ્ય સમજાતું જશે પવનની લહેરથી ઘાસ ચાલે છે અથવા ઝરો વિવિધ રીતે ઉછાળા મારે છે, તેનું કારણ શોધી કાઢવું એ જ્યારે મનુષ્યની બુદ્ધિ મર્યાદા બહારની વાત છે, ત્યારે જે શક્તિ અનંતકાળથી અદૃશ્ય પણે દરેક આત્મા પર પોતાનું કામ કરે છે તેની હિલચાલ સમજવી મુશ્કેલ પડે એમાં આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી. તે મહાન્ શક્તિ કર્મનું પ્રમાણ સંપૂર્ણ રીતે જાણવાને અને દરેક શંકા દૂર કરવાને મનુષ્ય અંતઃકરણ તેવીજ અનંત શક્તિવાળું કરવાની અગત્ય છે, અને બરોબર જ્યાં સુધી તેના અંત આપણે પામી શકીએ નહિ ત્યાં સુધી મહાવીરની પેઠે આપણે આપણા સાહસમાં મક્કમપણે આગળ વધવું જોઈએ.

પરંતુ આપણે જો આપણાજ વિચારમાં આગળ વધીએ તો પરમાત્માની જે સંપૂર્ણતા આપણે કળી શકતા નથી તે ઘણી રીતે પ્રત્યક્ષ પણ જણાય છે. અને તેના નિયમો આપણને જોડે જણાતા નથી તોપણ તે બરાબર અને ન બદલે તેવા કાયદાવાળા છે એમ પ્રતીત થાય છે દરેક કુદરતી પદાર્થમાં પણ તેવું છે આત્માના સંબંધ પણ તેમજ છે કે જેનું તે પ્રતિબિંબ છે પવનની ગતિ વિષેની કદપના યોગ્યતા અને અનિયમિતપણું એ માત્ર બહારથી તેમ દેખાય છે પરંતુ પવન કદી પણ જેમ આવે તેમ નિયમ વગર ચાલતો નથી તેની અંત વગરની અસ્થિરતા, તેના ન અટકે એવા અને ન જાણી શકાય એવા ફેરફારો પદાર્થના નિયમથીજ થાય છે અને જેમ સર્વ ગ્રહો, ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે અમુક ધોરણથી ફરે છે તેમ પવનના સંબંધમાં પણ અમુક ખાસ ધોરણ છે. જોકે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે પવનના અને તોફાનના નિયમો શોધી કાઢવાને ઘણો થોડો અભ્યાસ વધારે-

તો છે અને કદાચ તે વિષે માણસનું જ્ઞાન હમેશાં અપૂર્ણ રહે તેવો સંભવ છે તોપણ તે અજ્ઞાનના અને અપૂર્ણતા કુદરતમાં નથી પણ આપણા પોતામાં છે એમ કમુદ્ધ કરવું જોઈએ. આપણી શક્તિની અંતર મર્યાદા હોવાથીજ અસ્થિર એવા પવનની દરેક ગતિ દરેક બદલાતાં વાદળાના આકારો, આકાશના ફેરફારો વિગેરે બાબતોના કારણો જેટલી સહેલાઈથી એક પથ્થર જમીનપર શામાટે પડે છે તેના કારણો આપી શકીએ તેટલી સહેલાઈથી આપી શકતા નથી. આજ પ્રમાણે મહાવીર પરમાત્મા મનુષ્ય સાથેના પોતાના ઘણા છુપા કાર્યમાં કદી કારણ વગર પ્રેરણા કરતા નથી. આપણને જેના નિયમો જણાતા નથી તે સઘળું તેને નિયમિત જણાય છે. જગતની જે વિચિત્રતા અપવિત્ર હૃદયથી કંટાળા ભરેલી લાગે છે તે મહાવીરના અંતઃકરણને આપું જગત્ શ્રેષ્ઠતા અને ડહાપણથી પ્રકાશી રહેલું જણાય છે, અને જે સઘળું મનુષ્યની આંખને અંધારાવાળું, ન સમજી શકાય તેવું, અને કલ્પનિક લાગે છે તે આપણે ખાત્રીથી માનવું જોઈએ કે આપણા નમ્રતા અંતઃકરણ તે સમજવાને શક્તિમાન નથી તેથી લાગે છે. એવો વખત હોતો કે જ્યારે માણસ પૃથ્વીને ઘણીજ નાની માનતા હતા પણ અમેરીકા ખંડની શોધ પછી પૃથ્વી ઘણીજ વિશાળ હશે એમ દરેક વિચારશીળ મનુષ્યને પ્રતીત થયું. તેવીજ રીતે કદાચ એવો વખત આવે કે જે ઘણી વસ્તુના ભેદ જણાતા નથી તેનાપર પ્રકાશ પડશે, અને આકર્ષણના નિયમની શોધની પેઠે મનુષ્યની શક્તિ વધીને જેમ જેમ ક્ષયોપશમ થશે જશે તેમ તેમ પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ તે સંપૂર્ણ રીતે સમજી શકશે; પરંતુ જ્યાં સુધી કુદરતના, કર્મના અને પરમાત્મની સંપૂર્ણતા અને સાવલોભના સમજવાની શક્તિ નથી ત્યાં સુધી જેમા મનુષ્યની શક્તિ ઘણી નમ્રગી અને અજ્ઞાનરૂપ છે, એમ સાંસારિક પદાર્થોના અનુભવથી ખાત્રી છે, તેવી બાબતોમાં ટીકા નહિ કરતાં, શંકાશીળ નહિ થતાં પ્રશ્ન નહિ કરતાં શ્રદ્ધાળુ થવું એ સંપૂર્ણ અને શ્રેષ્ઠ થવાનો માર્ગ છે.

મહાવીરનું ભેદીજીવન મનુષ્યને જાગૃત કરે છે.

મનુષ્ય જીવનની નવીન જાગૃતિની સત્યતા મહાવીરના છુપા અને ન જાણી શકાય તેવા જીવનને આભારી છે. આ દલીલ સિદ્ધ કરવાને જરા મુશ્કેલી પડશે તો પણ ભેદી જીવનના ભેદ ભરેલા રહ-

સ્થની કેટલીક વિગતમાં આપણે જરા ઉંડા ઉતરીશું. જોકે આત્મા-માં હમેશાં ઘણો સૂક્ષ્મ ફેરફાર થાય છે, તોપણ તેમાં એવી જાતના ફેરફાર છે કે જેને માટે સીધી રીતે આપણું અંતઃકરણ પ્રતીત થઈ શકે નહિ, કે તાત્કાલિક પુરાવા આપી શકે નહિ. આપણા આત્માના છેક છુપા ઉંડાણમાં પરમાત્માનું શક્તિવાળું જીવન શું કાર્ય કરે છે તે આપણે જાણી શકતા નથી. તેમજ તેના જીવનની અસર જે આપણુ-ને છુપી રીતે થાય છે, તેને માટે કોઈ પણ બાહ્ય ચિન્હ થતા નથી, ગહેરાપર તેની કાંઈપણ મહત્ત્વતા જણાતી નથી, અથવા એવો કોઈ પણ પ્રકાશ તેની ખાત્રી આપતો નથી. ન દેખાય તેવી રીતે તેની અસર થાય છે, અને તેવીજ રીતે તે આપણાથી દૂર પણ રહે છે. આપણા આત્મિક ઇતિહાસની સઘળી દિશાઓ આપણાથી અજ્ઞાત રહે છે, અને હૃદયમાં અસાધારણ બનાવ બને છે, ત્યારેજ આપણને તેની પ્રતીતિ થાય છે. અને જે ફેરફાર બુદ્ધિ કે લાગણીથી તદ્દન ખાત્રી વગરના રહે છે, તે પહેલાં તો અસંભવિત જેવા જણાય છે, અને જ્યારે એમ કહેવાય કે દરેક મનુષ્ય નવીન જીવન શરૂ કરે છે ત્યારે પ્રથમ કદાચ આશ્ચર્ય પણ લાગશે, મનુષ્યના સાંસારિક ઇતિહાસમાં બાહ્ય દેખાવ અને હીલચાલથી, બહારનો ભપકો અને સંયોગથી આપણે અસાધારણ બનાવો વિષે જાણીએ છીએ, અને આપણે લાગ્યેજ એવો વિચાર લાવી શકીએ કે બાહ્ય મહત્ત્વતા ખરી અગત્યતાથી તદ્દન જુદીજ પાડી શકાય. જ્યારે સાંસારિક બળનાનો કે મહાનુપદનો વારસ જન્મે છે, ત્યારે તે નખાળા બાળકનું પહેલું રડવું જગતની ખુશાલીની નિશાનીરૂપ થઈ પડે છે, અને હજારો અજાણ્યા માણસો તે ખુશાલીના બનાવનો ફેલાવો કરી મુકે છે. જ્યારે ચોક્કસ લડાઈથી કોઈ મોટા વાંધા ભરેલા કજીઆનો અંત આવે છે કે જેમાં પ્રજાનો લાભ સમાએલો હોય છે, તેની જીતની ખુશાલી ભરી ખૂમ માત્ર રણક્ષેત્રમાંજ પુરી થતી નથી, પણ જ્યાંસુધી એક દેશમાંથી બીજે દેશ આનંદની નિશાનીઓ બતાવાય, દરેક ઊંચી જગ્યાએ વાવટાઓ ફરકાવવામાં આવે, અને તે બનાવનો જેટલો બને તેટલો ફેલાવો થાય નહિ ત્યાંસુધી તે જીતની હકીકત શાંત થતી નથી. ત્યારે કહેવાને કેટલું બધું આશ્ચર્ય લાગે છે કે મનુષ્યના ઇતિહાસમાં ઘણાજ શ્રેષ્ઠ ફેરફાર છુપી રીતે અને શાંતપણે થાય, પરમા-

તમાના વારસ તરીકે આત્મા પરમાત્મપણે - વારસ થઈ નવો જન્મ ધારણ કરે કે જેની પાસે જગત્ના મનુષ્યનો જન્મ ઘણો શીકો દેખાય છે તે બનાવ કોઈની પણ જાણ વગર પસાર થઈ જાય છે. જે લગાઈમાં એક અંધકારની અને એક ચીજવાળાની સત્તા સામસામી રોકાએલી છે, અને જેના પરિણામનું પ્રમાણ વખત પણ કરી શકતો નથી, તેના કોઈ ઘણાજ શુભ વખતે ચોક્કસ રીતે અંત આવે છે. (મોક્ષ થાય છે) અને તોપણ તે ઘણાજ દૃઢ છુપા લેદમાં ક્તેહના એક પણ શબ્દ કે એક પણ નિશાની વગર આત્મા કર્મની સામે જીત મેળવી જાય છે.

વળી આપણે આ બાબતમાં એક સાદી દલીલથી વિચાર કરીએ. આપણે શીખી ગયા છીએ કે જે સંબંધથી અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, તે સંબંધ દેખાવ અને ખરાપણાનો, બાહ્ય મહત્ત્વતા અને ખરી અગત્યતા વચ્ચેનો હોવા છતાં તદ્દન ભુલ ભરેલો છે. તેની સાબીતી માટે દૃશ્યતા અને મહત્ત્વતા, શક્તિ અને દેખાવ ન જુદા થઈ શકે તેવા છે. આપણે ઘણા મળતા દેખાવો જોયા છે કે જે આ જગત્માં હમેશાં એક સરખી રીતે બને છે. કુદરતમાં એવો પ્રશ્ન કરી શકાશે નહિ કે મહાન્ શક્તિ અને તેના કાર્યો હમેશાં અદૃશ્યજ રહે છે. તેમની અસરની હયાતી જણાય છે અને તેમના કામની પદ્ધતિ માત્ર અજ્ઞાન અને ન જોઈ શકાય તેવી રહે છે. તેથી કરીને જે આપણે જોઈએ તેજ માનવું, જે બુદ્ધિથી ગ્રહણ ન કરી શકે તે સઘળાની હયાતી નહિ સ્વીકારવી તે ધોરણ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રને તેમજ ધર્મને નાશકારક છે. જ્યારે લોહચુંબક લોખંડનું આકર્ષણ કરે છે. જ્યારે ધ્રુવના તારાપર જ્યોતિષ ચક્ર ફરે છે ત્યારે લોહચુંબકથી જે આકર્ષણ થાય છે તેની આશ્ચર્યકારક શક્તિ કોણ જોઈ શકે છે? એક પદાર્થ બીજા પદાર્થને ખેંચે છે તેમાં જે સંબંધની દોરી રહેલી છે, તે કંઈ આંખ જોઈ શકશે? સૂર્ય અને ચંદ્ર અનેક દુનિઆના પ્રદેશ પર જે ગતિ કરી રહ્યા છે, તેના લેદ ભરેલા નિયમો અને એક દૂરના પ્રદેશમાં બનતા બનાવોની કેને ખબર પડી શકે છે? આકર્ષણ ચક્રને કયા તીક્ષ્ણ ચશ્માથી જોઈ શકાય છે? કુદરત આ પ્રમાણે જે પ્રબળ ક્રિયાઓ કરે છે, તેમાંથી પદાર્થની પોતાની શક્તિની પ્રતીતિ થાય છે, તેવીજ રીતે આત્માની ન દેખાય તેવી ગતિ અને શક્તિ માટે કોઈ

પણ ઉદાહરણ આપવાની જરૂર નથી. જેમ કોઈ શાંત ઋતુમાં કુદરતનું સ્વરૂપ તમે જુઓ છો તેમ ગ્રીષ્મઋતુની બપોરે અથવા ઝાંખા ઝળઝળીઆના વખતે દરેક પ્રદેશમાં શાંતિ હોય છે, દરેક વૃક્ષ શાંત અને સ્થિર સ્થિતિમાં રહે છે. દરેક ઝરો કાંઈ પણ અવાજ વગર વહે છે, દરેક છોડવો, દરેક પુષ્પ અને દરેક પાંદડું જાણે શાંતિમાં અસ્ત થઈ ગયું હોય તેમ દેખાય છે; પરંતુ વળી તમે કદાચ કોઈ અદૃશ્ય શક્તિની ફરમાશથી તે દેખાવ ઉપર ફેરફાર થતો જોશો. કોઈ સ્થળેથી તમારા કાનપર મધુર સ્વર પડશે, પાંદડાઓ ચાલતા અને ખડખડાટ અવાજ કરતા સંભળાશે. વૃક્ષો વળી જતા અને ચાલતા થઈ જશે, ઝરો જોરથી પ્રવાહમાં વહે તો અને અવાજ કરતો જણાશે, અને દરેક સ્થળે જે જે ફેરફારો થવા માંડે છે, તે પરથી એમ જણાય છે કે કોઈ નવીન કુદરતી શક્તિ નજીકમાં કામે લાગેલી છે. કુદરતના આ ફેરફારો આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ, પરંતુ તેમાં તેવા ફેરફારો શાથી થાય છે, તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ? આ ઉપરથી સમજાશે કે કુદરતના નિયમોને માણસ જાણવાને અસમર્થ છે તો પછી કુદરત જેને તાબે છે અને જેના સૂક્ષ્મ લાવેલું જેમનામાં પ્રતિબિંબ પડે છે, તે મહાવીર પરમાત્માના છૂપા જીવનના કાર્યો કોણ જાણી શકે? તે કેવી રીતે કર્મથી મુક્ત થાય છે, અને બીજાને કર્મથી મુક્ત કરે છે, તે કોઈ જાણી કે વર્ણન કરી શકશે? રોહીણીયા ચોર જેવાનો કે જમાલી જેવા નિન્દુવ જન્મ શત્રુને તેની કંઈ શક્તિએ અધિકાર દૂર કર્યો તે કહેવું મુશ્કેલ છે. માણસ મહાવીર ન થાય ત્યાંસુધી મહાવીરના ભેદને પામી શકશે નહિ, તે માત્ર તેના કામોની અસર જોશે પણ તેની અંતરંગ ક્રિયા જોઈ શકાશે નહિ. આત્મા ક્યાંથી આવે છે અને ક્યાં જાય છે. જાય છે તે તમે જાણતા નથી પરંતુ તે સઘળું જાણે છે અને તમારા ઉદ્ધારમાં જરૂર પડે ત્યારે તેવા ચરિત્રો તે કહી સંભળાવે છે. તમારે તેના મહાવીરપણામાં શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ અને મહાવીર થવા પ્રયત્નવાન થવું જોઈએ.

જેઓ જાગૃત આત્મા હોય છે તેમને માટે પણ તેવુંજ બને છે કુદરતના સહસ્યનો જેમ પાર પામી શકતો નથી તેમજ જાગૃત આત્માની છુપી ક્રિયાઓ જાણી શકાતી નથી પણ જેવી સ્થિતિ એકના

(કુદરતના) સંબંધમાં છે તેવીજ સ્થિતિ બીજી (આત્મા) ના સંબંધમાં છે જો કે તેની ક્રિયાઓ અદૃશ્ય છે તો પણ તેની અસર પ્રત્યક્ષ છે. મહાવીર અને મનુષ્ય આત્મા વચ્ચેનું છુપું આકર્ષણ તમારાથી જોઈ શકાશે નહિ પરંતુ જેમ લોહચુંબક એક સૂઈને ખેંચે છે તેની પેઠે કોઈ પાપી આત્મા પોતાના સાંસારિક અને સ્વાર્થી અનુભવ-ણામાં કોઈ અદૃશ્ય શક્તિના સ્પર્શથી પોતાની મેળે જાગૃત થવા માંડે સંસાર અને સ્વાર્થમાંથી પાછો હોઈ અને પરમાત્મા પ્રત્યેની ભક્તિ અને પ્રેમ તરફ તે ખેંચાય તો તે સ્થિતિ તમે ભાગ્યેજ નહિ જોઈ શકો. આકાશમાંથી આવતી પવનની લહેર કે, પાપી આત્મા પર મહાવીરની ક્રિયા તમે નહિ જોઈ શકો પણ જો તમે વારંવાર તમારા સોબતીના માનસિક ફેરફારો તપાસશો તો ગમે તેવા બેદરકાર માણસના જીવનમાં થોડા અથવા વધારે પ્રમાણમાં ફેરફાર થતો તમે જોઈ શકશો અને છુપી તથા અદૃશ્ય ક્રિયાની પ્રત્યક્ષ સાક્ષી તમને મળી શકશે. જ્યારે દુઃખથી અંતઃકરણ નરમ થઈ ગયું હોય, જ્યારે એકાંત વાસથી આત્મા ગંભીર વિચારવંત બનેલો હોય, જ્યારે વર્તન કુદરતી રીતે આનંદી, શાંત અને લાગણી વાળું થએલું હોય, જ્યારે બાળપણથીજ બાહ્ય સંયોગો પવિત્રતામાં વૃદ્ધિ કરે તેવા હોય, ત્યારે મહાવીરનું જીવન તેમના શ્વાસોશ્વાસ માં પ્રવેશ કરે છે, અને જાણે તેના માનસિક વાતાવરણમાં અજાણી હીલચાલ થતી હોય, અંતઃકરણમાં પવિત્રતાના બીજ ઉંડા રોપાતા હોય. અને જીવનમાં તે પવિત્રતાના ફળોક્ષણી નીકળવાના કારણ રૂપ થતા હોય તેમ સઘળી શ્રેષ્ઠ ક્રિયાઓ થવા માંડે છે. કેટલીક વખતે શીયાળાના જસવાળા પવનની પેઠે તોફાન અને ભયમાં પણ જાગૃતિ થઈ આવે છે. જ્યારે અંતઃકરણ પાપથી ઠંઠણ અને કઠોર થઈ ગયું હોય અને ગંભીર લાગણીઓના લાંબા વખતના અંકુશથી હૃદય આતુર અને શાંત થઈ ગયું હોય, આવા અને તેના મળતા ઉદાહરણમાં આત્માની પવિત્ર જાગૃતિ ભય અને ધાસ્તિથી આવતી હોય. એમ દેખાય છે, તેનો ધૂનતો આત્મા પાપ મૃત્યુ ન્યાય અને શિક્ષા જે મળે તેની દરકાર કર્યા વગર બહાર ધસી આવે છે, અને પછી જાણે તેનું અંતરંગ જગત્ મધ્યબિંદુથી ખસીને ડોલા ખાતું હોય, અને દુઃખની ચીસોમાં તથા પશ્ચાતાપની મર્યાદામાં એક વખત

આશાથી જાગૃત થતો અને ખીજી વખત નિરાશામાં ડુબી જતો તેનો આત્મા સ્પષ્ટ સાક્ષી આપે છે કે, તેના અંતઃકરણનો પવન કેવી ભયંકર રીતે અંદર પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે. પરંતુ તેની શાંત કે, કઠોર જાગૃતિમાં મહાવીર પરમાત્મા જે ક્રિયા કરે છે, તે કદી જોઈ શકાય તેવી હોતી નથી. માત્ર તેની અસરથી એટલે સાધુજીવનનો સુગંધ અને સાદર્યથી તેની સચ્ચતા, નમ્રતા, આત્મનિદા અને ક્ષમા જાણી શકાય છે. અથવા ખરાબ વિકારને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવાથી, પાપી દેવ અને વ્યસનનો ત્યાગ કરાવવાથી પવિત્રતાની મુરકેલીઓ દૂર કરવાથી ઉદાસીનપણાથી, પશ્ચાતાપથી, આત્માની ભક્તિ ભાવનાથી, આ બધા કારણોથી તેની બહારની અસર મહાવીર પરમાત્માની છુપી હુકમતી અને છુપી ક્રિયા જાણી શકાય છે.

દરેક જાગૃત આત્મા મહાવીરપણાને પામે છે.

ઉપર જે વિવેચન આપેલું છે તે ઉપરથી દૃષ્ટાંત દલીલોથી એવો સિદ્ધાંત નક્કી થઈ શકે છે કે દરેક જાગૃત અને પશ્ચાત્તાપવાળા આત્માપર મહાવીરની છુપી ક્રિયા થયા કરે છે. આ સિદ્ધાંત ઘણા અનુભવવાળા પાઠોથી સમજી શકાય તેવો છે. જો મહાવીરપણું આપણે જોઈએ છે તે પ્રમાણે કુદરતથી શ્રેષ્ઠતાવાળું હોય, સામાન્ય સાધન કરતા તે ઘણુંજ ઉચ્ચ પ્રકારનું સાધન હોય અને તેના વગર સાધારણ ઉપાયો અસર વગરના રહેતા હોય તો પછી વિચાર કરો કે મહાવીરપણું મેળવવાની કેટલી અગત્યતાવાળી જરૂરીઆત છે! જો તે મહાવીરપણું ન હોય તો માણસના ઘણા કામમાં કેટલો બધો અટકાવ થઈ જશે? જો પવન પુકતો બંધ થાય તો કેટલાક કાર્યમાં માણસના સઘળા ઉદ્યોગ અને કળા કેટલી બધી નકામી થઈ જાય છે, તેનો વિચાર કરો. પવન અટકી જાય તો સમુદ્ર અને નદીની ગતિ બંધ થઈ જાય, વહાણના સઠ સ્થિર થઈ જાય, અને સમુદ્રપર ચાલતા દરેક વહાણ હમેશને માટે ચાલતા બંધ થઈ જાય. તેમજ જાગૃત જીવન વગર વિકારને વશ થએલા મનુષ્યની શારીરિક શક્તિઓ નબળી પડી જશે, બોલવાળી અને પ્રમાદી થતા આખરે ઉન્નતિને માટે નાલાયક થઈ જશે. આ રીતે હજાર રસ્તે માણસની ચાલાકી નિષ્ફળ જશે, અને ઉપાયોની શોધ કરવામાં તેની ઉંડી આતુરતા

અને તે ઉપાયોને કામે લગાડવાની તેની ખંત કાંઈ પણ સાડું પરી-
ણામ લાવવામાં નિષ્ફળ જશે કારણકે, આત્મિકહિત, વગરની સઘ-
ળી મહેનત ક્ષણિક લાભને માટે હોય છે જે થોડાજ વખતમાં નષ્ટ
થઈ જાય છે.

મહાવીર પરમાત્માની કૃપાની બેદરકારવાળા સઘળા મનુષ્ય
પ્રયત્નો માનસિક દુનીઆમાં તદ્દન નિષ્ફળ જશે જેમ કઠણ અને વે-
રાન જમીનપર બીજનું રોપવું નિષ્ફળ જાય છે તેમ આપણું વાં-
ચવું અને શીખવું, આપણી ક્રિયા અને ધ્યાન જે મહાવીરની ગુપ્ત
કૃપા વગરના હશે તો નકામા જશે. પવન વગરના આકાશમાં જેમ
વહાણના સઠ પસારેલા નકામા રહે છે, તેમ આત્મિક લાગવગના
આપણા પ્રયત્નોમાં મહાવીરપણું નહિ હોય તો કર્મથી મુક્ત થઈ
મહાવીર થવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. તેથી મહાવીરપણાને માટે હમેશાં
દૃઢ લાવનાથી લક્ષિત કરો. સારા થવાના અને સાડું કરવાના તમારા
દરેક પ્રયત્નોમાં મહાવીરની સહાયતા શોધી લેજો. તેના વગર ફતેહ
માટે નિરાશ થવું પડશે. માટે જ્યાંસુધી મહાવીરપણું પ્રાપ્ત ન થાય
ત્યાં સુધી શાંત થશો નહિ. વહાણના ખારવાના બોલાવવાથી કાંઈ
પવન આવી શકતો નથી પણ જગતની કુદરતે જે નિયમો નક્કી કર્યા
છે તેથી તે તેના ખરાપણામાં હાજર રહે છે. શ્રદ્ધાળુ અને જાગૃત
મનુષ્યમાં એવી શક્તિ છે કે જેથી કરીને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે
મહાવીરની મદદ મેળવી શકે જે મનુષ્યની મુસાફરી અટકી હોય
અને ઢીલથી જેને ઘણું નુકસાન થતું હોય તે જોઈએ તે દિશાના
પવનને માટે પ્રાર્થના અને આજીજી કરે છે અને તે છતાં દિવસો
અને અઠવાડીયાં વીતિ જાય છે અને કાંઈ જવાબ મળતો નથી. કઠણ
જમીન ને પાણીની જરૂર હોય અને જ્યારે પોતાની આંખો આગળ
સઘળી મહેનત નકામી જતી હોય ત્યારે વરસાદના ઝાપટા માટે
ખેડૂત ઘણી લક્ષિત અને કાલાવાલા કરે તોપણ આકાશમાં કાંઈ પણ
હીલચાલ થતી નથી. બહારની બાબતોમાં આ પ્રમાણે અને છે પણ
આત્મિક જાગૃતિમાં તેથી ઉલટું છે. જ્યારે તમે આહો ત્યારે મહા-
વીરને તમારા અંતઃકરણમાં લાવી શકો છો. તમારી જાગૃતિની ધચ્છા
મહાવીરપણાથી તરત પુરી થઈ શકે છે, માટે આપણે આપણી ઉત્ત-
તિમાં જરા પણ પ્રમાદ કરવો જોઈએ નહિ. પવિત્રતાના રૂપો સ્વ-

ગીંચ લાગવગથી જેમ અને તેમ જલદીથી મેળવવા જોઈએ. કાંઈ પણ શંકા વગર મહાવીરમાં શ્રદ્ધાવાન થઈ જે પ્રશ્ન ઉદ્ભવે તેનો જવાબ મેળવવો જોઈએ. મહાવીરની ભક્તિથી તમારી સાંસારિક ઇચ્છાઓ કદી પરિપૂર્ણ નહિ થાય; પરંતુ તમારું આત્મિક શ્રેય તો અવશ્ય થયા વગર રહેશે નહિ. દરેક અધ્યાનક પ્રસંગમાં અને દરેક જાગૃતિના કાર્ય તથા પ્રયત્નમાં મહાવીરપણા માટે તીવ્ર પ્રાર્થના કરજો. જેના વગર તમારાથી કંઈજ થઈ શકશે નહિ અને જેની તમોને કાંઈ પણ અશક્ય જેવું જણાશે નહિ.

ઉપરના સિદ્ધાંતથી મહાવીરની ભક્તિની આવશ્યકતા જણાય છે તેમ પ્રપત્ન કરવાના ઉત્સાહ માટે તેની એ.છી સૂચના નથી. કારણકે જ્યારે આપણી કુદરતી શક્તિ તેની મર્યાદા સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે આપણા ઉત્સાહનો આધાર મહાવીર છે. તેની આંતરિક મદદની શક્તિથી કોઈ પણ મનુષ્યને આત્મિક સુધારણામાં નિરાશ થવું પડશે નહિ. તેના અનંત માર્ગ આપણા હાથમાં આવવા પછી ગમે તેવી પવિત્રતા મેળવવી આપણી મર્યાદાથી દૂર નથી. માત્ર માનુષિક નિશ્ચયના બળથી આત્મિક સુધારણા કરવાના પ્રયત્નો સફળ થતા નથી. પરંતુ પશ્ચાત્તાપ કરીને મહાવીરની શક્તિવાળો પ્રયત્ન શુભાવેલી પવિત્રતા અને સુખ મેળવવામાં નિષ્ફળ જતો નથી કારણ કે જે છુપી શક્તિ આપણા આત્માને જાગૃત કરે છે તેજ સુધારણામાં મદદ કરે છે ત્યારે ક્રોધ તે માટે શંકા કેવી રીતે હોઈ શકે ? મનુષ્યે જે કરેલું ને સુધારવાનું કામ માણસથી બની શકે છે પરંતુ આત્મા એ કુદરતની દૈવિક કૃતિ છે, ઘણીજ ઉમેદો અને કોમળ વસ્તુ છે, ઘણી પવિત્ર છે તેમજ પાપ કર્મની સંગતથી ઘણી જ અવ્યવસ્થિત થઈ ગયેલી છે તે સુધારવાનું કામ પણ કોઈ અપૂર્વ શક્તિનુંજ હોઈ શકે છે. વળી ફરી અનંત શક્તિ કે દૈવિક કળાથીજ આત્માની જાગૃતિનું કાર્ય થાય છે એમ નથી પરંતુ તે આત્માએ પણ ઘણીજ તીવ્ર આશાથી તે કાર્યમાં મહેનત કરવી પડે છે. અને જ્યારે એમ ખાત્રી થાય કે જે મહાન્ શક્તિ આત્માને અનાદિકાળના કર્મથી મુક્ત કરે છે તે આત્માનું બંધારણ કરનાર શક્તિજ આપણી મદદમાં છે ત્યારે તો ક્રોધની દૃઢ ખાત્રીથી આપણે મુક્તિને માટે મહાવીરને હૃદયમાં રાખીને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

અને તે ઉપાયોને કામે લગાડવાની તેની ખંત કાંઈ પણ સાડું પરીણામ લાવવામાં નિષ્ફળ જશે કારણકે, આત્મિકહિત, વગરની સઘળી મહેનત ક્ષણિક લાભને માટે હોય છે જે થોડાજ વખતમાં નષ્ઠ થઈ જાય છે.

મહાવીર પરમાત્માની કૃપાની બેદરકારવાળા સઘળા મનુષ્ય પ્રયત્નો માનસિક દુનીઆમાં તદ્દન નિષ્ફળ જશે જેમ કઠણ અને વેરાન જમીનપર બીજનું રોપવું નિષ્ફળ જાય છે તેમ આપણું વાંચવું અને શીખવું, આપણી ક્રિયા અને ધ્યાન જે મહાવીરની ગુપ્ત કૃપા વગરના હશે તો નકામા જશે. પવન વગરના આકાશમાં જેમ વહાણના સઠ પસારેલા નકામા રહે છે, તેમ આત્મિક લાગવગના આપણા પ્રયત્નોમાં મહાવીરપણું નહિ હોય તો કર્મથી મુક્ત થઈ મહાવીર થવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. તેથી મહાવીરપણાને માટે હમેશાં દૃઢ લાવનાથી ભક્તિ કરો. સારા થવાના અને સાડું કરવાના તમારા દરેક પ્રયત્નોમાં મહાવીરની સહાયતા શોધી લેજો. તેના વગર ક્ષતેહ માટે નિરાશ થવું પડશે. માટે જ્યાંસુધી મહાવીરપણું પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી શાંત થશો નહિ. વહાણના ખારવાના બોલાવવાથી કાંઈ પવન આવી શકતો નથી પણ જગતની કુદરતે જે નિયમો નક્કી કર્યા છે તેથી તે તેના ખરાપણામાં હાજર રહે છે. શ્રદ્ધાળુ અને જગૃત મનુષ્યમાં એવી શક્તિ છે કે જેથી કરીને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે મહાવીરની મદદ મેળવી શકે જે મનુષ્યની મુસાફરી અટકી હોય અને ઢીલથી જેને ઘણું નુકસાન થતું હોય તે જોઈએ તે દિશાના પવનને માટે પ્રાર્થના અને આજીજી કરે છે અને તે છતાં દિવસો અને અડવાડીયાં વીતી જાય છે અને કાંઈ જવાબ મળતો નથી. કઠણ જમીન ને પાણીની જરૂર હોય અને જ્યારે પોતાની આંખો આગળ સઘળી મહેનત નકામી જતી હોય ત્યારે વરસાદના આપટા માટે ખેડુત ઘણી ભક્તિ અને કાલાવાલા કરે તોપણ આકાશમાં કાંઈ પણ હીલચાલ થતી નથી. બહારની બાબતોમાં આ પ્રમાણે બને છે પણ આત્મિક જગૃતિમાં તેથી ઉલટું છે. જ્યારે તમે આંહો ત્યારે મહાવીરને તમારા અંતઃકરણમાં લાવી શકો છો. તમારી જગૃતિની ઇચ્છા મહાવીરપણાથી તરત પુરી થઈ શકે છે, માટે આપણે આપણી ઉન્નતિમાં જરા પણ પ્રમાદ કરવો જોઈએ નહિ. પવિત્રતાના દ્વેષો સ્વ-

ગીય લાગવગથી જેમ અને તેમ જલદીથી મેળવવા નેઈએ. કાંઈ પણ શંકા વગર મહાવીરમાં શ્રદ્ધાવાન થઈ જે પ્રશ્ન ઉદ્ભવે તેનો જવાબ મેળવવો નેઈએ. મહાવીરની લક્ષિતથી તમારી સાંસારિક ઇચ્છાઓ કદી પરિપૂર્ણ નહિ થાય; પરંતુ તમારું આત્મિક શ્રેય તો અવશ્ય થયા વગર રહેશે નહિ. દરેક અસાનક પ્રસંગમાં અને દરેક જાગૃતિના કાર્ય તથા પ્રયત્નમાં મહાવીરપણા માટે તીવ્ર પ્રાર્થના કરજો. જેના વગર તમારાથી કંઈજ થઈ શકશે નહિ અને જેની તમોને કાંઈ પણ અશક્ય જેવું જણાશે નહિ.

ઉપરના સિદ્ધાંતથી મહાવીરની લક્ષિતની આવશ્યકતા જણાય છે તેમ પ્રયત્ન કરવાના ઉત્સાહ માટે તેની એ.છી સૂચના નથી. કારણકે જ્યારે આપણી કુદરતી શક્તિ તેની મર્યાદા સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે આપણા ઉત્સાહનો આધાર મહાવીર છે. તેની આંતરિક મદદની શક્તિથી કોઈ પણ મનુષ્યને આત્મિક સુધારણામાં નિરાશ થવું પડશે નહિ. તેના અનંત માર્ગ આપણા હાથમાં આવવા પછી ગમે તેવી પવિત્રતા મેળવવી આપણી મર્યાદાથી દૂર નથી. માત્ર માનુષિક નિશ્ચયના બળથી આત્મિક સુધારણા કરવાના પ્રયત્નો સફળ થતા નથી. પરંતુ પશ્ચાત્તાપ કરીને મહાવીરની શક્તિવાળો પ્રયત્ન ગુમાવેલી પવિત્રતા અને સુખ મેળવવામાં નિષ્ફળ જતો નથી કારણ કે જે છુપિ શક્તિ આપણા આત્માને જાગૃત કરે છે તેજ સુધારણામાં મદદ કરે છે ત્યારે ફતેહ તે માટે શંકા કેવી રીતે હોઈ શકે ? મનુષ્યે જે કરેલું તે સુધારવાનું કામ માણસથી બની શકે છે પરંતુ આત્મા એ કુદરતની દૈવિક કૃતિ છે, ઘણીજ ઉમેદી અને કોમળ વસ્તુ છે, ઘણી પવિત્ર છે તેમજ પાપ કર્મની સંગતથી ઘણી જ અવ્યવસ્થિત થઈ ગયેલી છે તે સુધારવાનું કામ પણ કોઈ અપૂર્વ શક્તિનુંજ હોઈ શકે છે. વળી ફરી અનંત શક્તિ કે દૈવિક કળાધીજ આત્માની જાગૃતિનું કાર્ય થાય છે એમ નથી પરંતુ તે આત્માએ પણ ઘણીજ તીવ્ર આશાથી તે કાર્યમાં મહેનત કરવી પડે છે. અને જ્યારે એમ ખાત્રી થાય કે જે મહાન શક્તિ આત્માને અનાદિકાળના કર્મથી મુક્ત કરે છે તે આત્માનું બંધારણ કરનાર શક્તિજ આપણી મદદમાં છે ત્યારે તો ફતેહની દૃઢ ખાત્રીથી આપણે મુક્તિને માટે મહાવીરને હૃદયમાં રાખીને પ્રયત્ન કરવો નેઈએ

મહાવીરે મહાવીરપણું મેળવવા માટે મજુરની પેઠે કામ કીધું છે. અને આપણે પણ તે પ્રમાણેજ કરવુંજ જોઈએ. આપણે મહાવીરના કૌટુંબી છીએ અને આપણે મહાવીરના બાંધકામ તરીકે હાલ છીએ. તેની અનંત અને શ્રેષ્ઠ સહાયતા વગર આપણા પ્રયત્નો માત્ર આત્મિક ઉન્નતિનાજ રહી શકે નહિ. આપણી ઉન્નતિ અને અભ્યાસની કાંઈ ચોક્કસ મર્યાદા નથી. ઘણી રસાળ જમીનના રસકસની મર્યાદા તેની અમુક ઉત્પન્ન પછી જણાઈ આવે છે, સંસારમાં ધન મેળવવાનું સાહસ અમુક મુડી અને આખરૂં મેળવી થાકીને પોતાની મર્યાદા બાંધી લે છે, પરંતુ આત્મિક ઉન્નતિની બાબતમાં તમારા પ્રયત્નની કોઈ પણ મર્યાદા હોઈ શકેજ નહિ, જે રસાળ જમીનમાંથી પવિત્રતાના ફળ મળે છે, તેનો રસકસ કદી પણ ઓછો થાય એવો સંભવ નથી. પરમાત્માનું અવિચ્છિન્ન મહાવીરપણું તેની વૃદ્ધિ કર્યા કરે છે. જે ખજાનામાંથી તમારી મૂડી કાઢવામાં આવે છે, તે ખજાનો તમારી ગમે તેટલી માગણીથી ઓછો થતો નથી, તેથી કરીને પણ જાગૃત આત્માએ ભૂતકાળમાં જે મળ્યું હોય તેથી સંતોષ શામાટે માની લેવો જોઈએ ? દરેક આત્મિક સાંદર્ય તો, દરેક ઉમદા અદ્વૃણુ જે મનુષ્યનાં સાધુપણામાં કદી જળકયા ન હોય તે તમે સહેલાઈથી મેળવી શકશો. તમારે થોડાજ પુન્યથી કે થોડીજ આત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાથી સંતોષ પામવાનું નથી. દૈવિક પદાર્થોમાં કદી કંબુસાઈ હોતી નથી. દોલત માટેની તમારી અનંત ઈચ્છાઓને નિર્દોષપણે તમારે માર્ગ આપવો પડે. મહાવીર પરમાત્મા તમારી ઈચ્છાઓને સંકુચિત કરતા નથી, તેથી તમારે તમારી પોતાની આત્મિક ઉન્નતિની છવ્છાનો કદી પણ સંકોચ કરવો નહિ.

વળી મહાવીરપણું સર્વોત્તમ છે એટલુંજ નહિ પણ તેમાં સાર્વભૌમતા છે. એમ કહેવામાં આવે તો તે પણ તેની અનંત શક્તિના કામો અને નમુનાઓમાં ખાત્રી આપી શકે તેવું છે અને અનુભવિક મહત્ત્વથી તે બાબત પ્રત્યક્ષ થઈ શકે તેવું છે. મનુષ્યના દરેક પ્રયત્નમાં કુદરતના લાગવગનું અચોક્કસપણું અને દેખાવરૂપ યોગ્યતા શક્તિ આપનાર તરીકે કામ નથી કરતા? જે પવનની લાંબા વખત સુધી રાહ જોઈ હોય તે જડપથી આવી પહોંચે. વસંતની ભરતી જે ઘણાં આંતરે આવે છે તે પાણીના પુરમાં આવે, બુદ્ધિના પ્રયત્નમાં

સારી ક્ષેત્ર મળે, જ્યારે વિચારો ત્વરિત થઈ શકે, અને જાગૃતિ શ્રે-
ષ્ઠતામાં વધતી જતી હોય, આત્મામાં સ્વર્ગીય કલ્પના આવવા લાગે,
ત્યારે આ સુખી લાગવગ અને સોનેરી તકના અચોક્ષપણામાં પણ
સાવધપણાના અને જાગૃતિના પ્રયત્ન કરવાની શ્રેષ્ઠ પ્રેરણા નથી થતી ?
અંતરંગ આત્મિક બાબતોમાં શું તેમ નથી ? ધાર્મિક ઉન્નતિની
કોઈપણ રૂતુ કે વખતમાં એવો કોઈપણ મળતો ફેરફાર છે કે જે
દરેક જાગૃત આત્માના હેતુને સિદ્ધ કરવાને સારી તકની રાહ જોવાને
અને તેને સુધારવાને વિચાર કરવાને અટકી રહે? ખરેખર આપણે
કાંઈ હમેશા મહાવીર પરમાત્માની શક્તિના વખતને કે ઋતુના પ્રસંગને
જાણી શકીએ નહીં પરંતુ આપણામાંના લગભગ દરેક જાણુતા હોવા
જોઈએ કે મહાવીરપણાની શક્તિ આપણા આત્મામાં અવર નવર ઝ-
ળકે છે. આપણી શાંત થઈ ગયેલી લાગણીમાં અને ઉંડા ગંભીર વિ-
ચારમાં તેનું અસ્તિત્વ ઘણી વખતે જણાઈ આવે છે. આ શું આત્મા-
માં ભરતીનો વખત નહિ કહી શકાય? આદિ અનંતકાળ સુધી જે
સામગ્રી ઉપયોગી થઈ પડે તે થોડાજ વખતમાં આપણને મળતી
હોય ત્યારે શું મહાવીરપણાની આપણને પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ નથી થતી?
એક શબ્દમાં કહીએ તો આત્માને માટે તે એક એવો વખત આવે
છે કે જ્યારે આત્મિક પવનની ઠંડી લહેર આકાશમાંથી તાજા અને
સુંદર સ્વરૂપમાં ફુંકે છે અને જીવનને જાણુતો આત્મા દરેક વિસ્તીર્ણ
શક્તિને જાગૃત થતી અને સત્ય પ્રેમનો અનુભવ કરતી પ્રગટ થતા
સ્વરૂપમાં જોઈ શકે છે. આ વખત કેટલો બધો કીંમતી છે? જે તેની
કીંમતનો વિચાર કરે છે તે કોઈપણ બાબતને માટે રાહ જોવાને,
પ્રાર્થના કરવાને કે તપાસ કરવાને કે તપાસ કરવાને રોકાશે
નહીં અને જે શાશ્વત સુધીના સાધનો તેને મહાવીર તરફથી મળે
છે તે પ્રાપ્ત કરવાને દરેકે દરેક પ્રયત્ન હેલા શ્વાસોશ્વાસ સુધી તે
ચાલુ રાખશે.

છેવટે આત્માની અંતરંગ ક્રિયા જે મહાવીર કહે છે, તે એક
ઘણાજ છુપા કામ તરીકે થાય છે, અને માત્ર તેની અસરજ જણાય
છે, એમ આપણે કહી ગયા તેથી શું આપણને ઘણાજ ઉંડા અને અ-
નુભવી સંબંધનો પાઠ નથી મળતો? આપણે દરેક ગમે તેવી અગ-
ત્યની તપાસ કરીએ તો પણ આપણા વર્તનમાંથી તે વીર પરમાત્મા-

ની હાજરી અને તેના અદૃશ્ય કામો શું આપણે જુદા પાડી શકીશું? મહાવીરપણું અદૃશ્યપણે આવે છે, ન જણાય તેમ અને ન જોઈ શકાય તેમ તેનું કાર્ય ચાલે છે, અને હૃદયના ગુહ્ય ભાગમાં તે વિચાર અને લાગણીનો છુપો ઝરો સુકી દે છે. પરંતુ જ્યાં જ્યાં મહાવીરપણું પોતાનું અપૂર્વ શક્તિનું કામ કરે છે, ત્યાં ત્યાં વહેલા કે મોડા તેનું પરિણામ પ્રગટ થઈ જાય છે. અને તેની જાણ સર્વત્ર થઈ જાય છે. બધી તપાસમાં ખરેખર બહારનો ફેરફાર તેના અસ્તિત્વને છુપું રાખે છે. કારણકે, કેટલીક મહોત્સવની અને કંટાકટને લગતી એવી મિલકત છે કે જે ધાર્મિક નિયમ વગરના ઘણા હેતુથી કુદરતી મનોહરતાથી, તીવ્ર લાલચની ગેરહાજરીથી, સંયોગોના લાગવાથી અને મનુષ્યના અભિપ્રાયની સંભાળથી બનેલી હોય છે, અને આવા હેતુનું જે ફળ હોય છે, તેની બાહ્ય નીતિરીતિના ફેરફારપરથી મહાવીરની ક્રિયાનું જે પવિત્ર ફળ છે તે કાંઈક આકારમાં જરાતરા દેખાઈ શકે છે. પરંતુ બીજાઓના ધ્યાનમાં કે તપાસમાં હું ફરીથી કહું છું, તે પ્રમાણે દૈવિક ચમત્કારનું પરિણામ અંતરંગ હૃદયમાં જે રંગ પ્રમાણે થયું હોય છે તે વહેલા કે મોડા કાંઈ પણ ભુલ વગર પ્રત્યક્ષ થઈ શકે છે. કારણકે, પરિણામ છે તે કાંઈ કલ્પના નથી પરંતુ ખરાપણું છે, માત્ર બાહ્ય સુધારો નથી પણ હૃદયનો ફેરફાર છે, ઉપરની લલાઈ નથી પરંતુ હૃદયનું મહાવીરપણું જીંદગીની પવિત્રતામાં તરતું રહે છે.

દરેક મનુષ્યે પોતાના અંતઃકરણને આ અજમાયશ લાગુ કરવી જોઈએ અને દરેક શોધ કરતાં સંતોષ પામવો નહિ, જે માણસમાં મહાવીરપણું નથી, તે પોતે પોતાનો નથી. જે મનુષ્યમાં મહાવીરપણું નથી, તે મહાવીરનું સામ્રાજ્ય કદી જોઈ શકતો નથી. જો કે તમારામાં મહાવીરપણું છે તેની ચોક્કસ ખાત્રી તમને મળી શકશે નહિ, તમારો મોક્ષ ક્યારે થશે તે વિષે તમે ચોક્કસ કલ્પના કરશો નહિ. તો પછી એવો પ્રશ્ન કરવો નકામો છે કે આ જગત્માંથી મારો કયે વખતે ઉદ્ધાર થવાનો છે, અને જગત્ની નિંદા અને પ્રશંસામાંથી અલગ રહે તેવું માફ જીવન છે. એક ઝરો તેનું મૂળ જેટલું ઉંચું હોય તેટલો ઉંચો ચડી શકે છે અને તમારી આત્મિક ઉચ્ચતાના ધોરણને પહોંચવાને તમને દરેક સાધનો દરેક વખતે આ જગત્માંથી મળી શકશે. હું આગળ હવે તેના કરતા હવે શું હું વધારે સારો

અને વિશેષ વિદ્વાન્ થયો નથી ? તેમજ મારા વર્તનની અગાઉની આરોગ્યતાનો શું મેં ત્યાગ કીધો નથી ? અને જે વિકારને હું વશ થઈ જતો તે વિકારને મેં કબજામાં લીધા નથી ? આવા પ્રશ્નો પુછવાની કાંઈ પણ અગત્ય નથી. મહાવીરપણું આવવાથી તરૂણપણાની લાગણીઓ શુષ્ક થઈ જાય તેવું નથી, તેમજ આપણામાં જે જોવા જણવાની લાગણી છે તે કાંઈ જતી રહેતી નથી. વખતના જવાની સાથે એ ફેરફારો આપો આપ થાય છે અને દરકાર વગરનો વ્યભિચારીતરૂણ બદલીને ડાહ્યો અને સુશીળ થાય છે, તે હૃદયના ફેરફારથી જે રીતે થાય છે તેના કરતાં વખત જતાં કુદરત પોતાની મેળે જે કુદરતી ફેરફાર કરે છે તે વધારે સંગીન થાય છે. મનુષ્યની તપાસ એવી હોવી જોઈએ કે હું મહાવીરને પગલે શુદ્ધ જીવન ગાળું છું કે નહિ ? અને જે મહાવીર મારા હૃદયના છુપા ભાગમાં જોઈ શકે છે, તેને મળતાં મારા અંતરંગ નિયમો, લાગણી કે હેતુઓ છે કે નહિ ? હું બાહ્ય અવગુણથી દૂર થાઉં છું એટલું જ નહિ પણ મારા અંતરંગ હૃદયમાં હું પાપકર્મને ધિક્કારું છું, અને તેનાથી દૂર રહું છું કે નહિ ? જો તેમાં હું પછાત હોઉં તો તે દુઃખરૂપ છે અને એ બાબતમાં મેં જીત મેળવી હોય તો તે મારી ખુશાલીનું કારણ છે. મારા બાહ્ય વર્તનમાં જ હું અંકુશ રાખું છું એટલું જ નહિ પણ મારા વિચાર અને લાગણી, મારી છુપી ટેવો, પ્રકૃતિ અને સ્વભાવપર પણ મારો અંકુશ છે કે નહિ ? મારા આત્માના દરેક પ્રદેશમાં મહાવીરની પૂજા અને પ્રેમ રહેલો છે કે નહિ, અને દરેક માઠા વિચાર, દરેક અપવિત્ર સ્વાર્થી લાગણી હાંકી કાઢવાને મારો પ્રયત્ન ચાલુ છે કે નહિ ? અને મહાવીરના મંદિરમાં માત્ર પવિત્ર અંતઃકરણ સ્થાપિત કરવાને હું ક્ષતેહમંદ થયો છું કે નહિ તેની નિશ્ચય પૂર્વક તપાસ રાખવી જોઈએ. આવા પ્રશ્નોને પવિત્ર અંતઃકરણમાંથી જે જવાબ મળે છે તેની સાથે સૌથી મહત્ત્વનો પ્રશ્ન હમેશાં એ ઉદ્ભવેલો હોવો જોઈએ કે “ મારામાં મહાવીરપણું આવેલું કે નહિ ? ”

મકરણ ૪ થું.

મહાવીર પરમાત્માનું અદૃશ્ય સ્વરૂપ.

અતુર્ગતિમાં જ્રમણ કરી રહેલા મનુષ્ય પ્રાણી મહાવીર પરમાત્માના અદૃશ્ય સ્વરૂપને જોઈ શકશે ? તેને જોવાની શું કોઈપણ સવોતમ શક્તિ આ જગત્પરના મનુષ્યમાં વિદ્યમાન છે ? પરમાત્માને તેના મૂળ સ્વરૂપમાં જોવા અને જેનામાં જગતના સઘળા પદાર્થો પ્રતિબિંબિત થાય છે તેનું આશ્ચર્યકારક અસ્તિત્વ મનુષ્યની આંખ તાકીને જોઈ શકે એ કદિ સંભવિત છે ખરું ? સૌંદર્ય, આશ્ચર્ય અને તેજના દેખાવો કે જેનાપર મનુષ્યની આંખ હમેશાં સ્થિર થઈ શકે છે, મહાત્મ અમત્કારિક દેખાવો કે જેના વિષે મનુષ્યકલ્પના પણ કરી શકે છે તેથી શું પરમાત્માના અદૃશ્ય સ્વરૂપને જોવાને તેના હૃદયચક્ષુ પણ શક્તિમાન થઈ શકે ?

એક જગત શ્રદ્ધાળુ આત્માની સર્વોત્તમ ક્રિયા માત્ર મહાવીરના માહાત્મ્યને અનુભવી શકે છે કોઈપણ શ્રેષ્ઠ મનુષ્યાત્માનું અતિશય સુખ દરેક ક્ષણે વિચાર અને આચારમાં ઉજ્જત થવા શિવાય બીજું વિશેષ શું હોઈ શકે ? સ્વર્ગનું સુખ, પવિત્રતાનો આનંદ અને, અને શ્રેષ્ઠ આત્માની ઉચ્ચતા દરેક ખાખત અનુભવાય છે, પરંતુ મહાવીર પરમાત્માને તેના અદૃશ્ય સ્વરૂપમાં જોઈ શકાતા નથી. જેને કોઈ માણસે જોયા નથી અને કોઈ મનુષ્ય જોઈ શકતો નથી, એવું પરમાત્મ સ્વરૂપ છે. તેને અજર અમર અને અદૃશ્ય કહેવામાં આવે છે. ત્યારે શું મનુષ્ય પ્રાણીએ દરેક આતુર ઇચ્છા અને પરમાત્માના સ્વરૂપને જોવાની ઉંડી અભિલાષા દાખીજ દેવી જોઈએ ? કોઈ શંકાશીળ અને હુંખી આત્મા એવો પ્રશ્ન નહિ કરે કે મારે મહાવીર પરમાત્માને જોવા છે ? ઘણા એમ નથી કહેતા કે જો મહાવીર પરમાત્મા ખરા હોય તો એક ક્ષણવાર પ્રગટ થઈને મારી શંકાઓ અને મુશ્કેલીઓ દૂર કરીને મને શાંતિ આપે ? જેમના અંતઃકરણમાં પરમાત્મા પ્રત્યેનો પ્રેમ ઉદભવેલો નથી, અને તેના આત્માની આસપાસ સર્વત્ર અંધકાર થઈ રહ્યો છે. તેવા ઘણા અંતઃકરણમાંથી એવી યુમ નથી સંભળાતી કે

મહાવીર પરમાત્માને અમારે એવા છે? તેઓ કહે છે કે તે જ્યાં મળે ત્યાં અમે તેના સ્થળે જઈને જોઈએ. અમે આગળ જઈએ છીએ પણ ત્યાં તે છે નહિ, અમે પાછળ હટીએ છીએ પરંતુ ત્યાં પણ તેના દર્શન થતા નથી. તે એવી રીતે છુપાઈને રહે છે કે અમે તેને જોઈ શકતા નથી. તે ઘણાં નજીકમાં છે અને વળી ઘણું દૂર છે, એ કેવું આશ્ચર્યજનક છે? તે પરમાત્મા હમેશાં મારા હૃદયની નજીકમાં હોય છતાં તેની સાથેના સંબંધ કે વાતચીત અશક્ય થઈ પડે, કુદરતની દરેક હિલચાલમાં, મારા દરેક શ્વાસોશ્વાસમાં અને મારા હૃદયના દરેક વિચારમાં વીર પરમાત્માનું અસ્તિત્વ છે, છતાં હું તેના સ્વરૂપને જોઈ શકું નહિ? વળી જ્યારે શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યને એમ વિચાર આવે છે કે ઘણા મનુષ્યજ નાસ્તિક છે, આ દુનિયામાં ઘણુઓ પરમાત્માને વિસારી મુકે છે, તેના વચનનું અપમાન કરે છે, તેના અસ્તિત્વને માટે પણ શંકા લાવે છે અને વળી જ્યારે માણસ જાત કેટલીક કુદરતની શોધ કરી કુલાઈ જાય છે, ત્યારે વારંવાર એવી લાગણીભરી ઈચ્છા થાય છે કે, મનુષ્ય પરમાત્માને જુએ, અને તે મહાન્ સિદ્ધ સ્વરૂપ અને જગતના જીવોના કર્મોના શાંત સાક્ષી એક ક્ષણવાર પણ મનુષ્યની નજરે પડે, અને મનુષ્યની મૂર્ખાઈ અને દુષ્ટતાને દૂર કરે તો તે કેટલું બધું સાડું? પરંતુ આ બધી ઈચ્છાઓ નકામી છે. શંકાશીલ ને ખાતરી કરાવવાને કે નિરાશ થઈ ગયેલાને દિલાસો આપવાને અથવા અજ્ઞાની અને લુચ્છાઓને જાગૃત કરવાને કોઈ પણ કારણ માટે પરમાત્મા આ જગતમાં મનુષ્યની આંખે દેખી શકાય તેવી રીતે પોતાના અદૃશ્ય સ્વરૂપને દૃશ્ય કરે એવું કારણ નથી. પરમાત્માનું સ્વરૂપ મનુષ્યને દૃશ્ય ન થઈ શકે તેના અનેક કારણો છે. જ્યાંસુધી આપણે પાપ અને મોહના પ્રદેશમાં રહીએ છીએ ત્યાંસુધી તેનું દૈવિક માહાત્મ્ય પ્રાપ્ત કરવાને શક્તિમાન થયા વગર પરમાત્માને જોવાને સમર્થ થઈ શકીએ નહિ. આપણે એક પર્વતની તળાટીએ જઈ શકીએ પણ તેના છેલા શિખરપર જો પ્રકાશ અને માહાત્મ્ય હોય છે તેને આપણે પહોંચી શકતા નથી. ઘણાજ શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર મનુષ્યો જ્યારે પવિત્ર વિચારશ્રેણીથી ઉચ્ચપદ સુધી પહોંચે છે ત્યારે પણ મનુષ્યપણામાં તે પરમાત્માના અદૃશ્ય સ્વરૂપ જોઈ

શકે નહિ. મહાવીરના સ્વરૂપને મહાવીરજ નેઈ શકે પણ મનુષ્ય નેઈ શકે નહિ. એમ કહ્યું છે કે “ There shall no man see God and live ” પરમાત્માને જુએ તે માણસ જીવી શકે નહિ મતલબ કે તે માણસમાંથી પરમાત્માજ થઈ જવો નેઈએ.

આ પ્રકરણમાં આપણે મુખ્ય બે બાબતોપર વિચાર કરીશું. (૧) માણસની હાલની સ્થિતિમાં પરમાત્માનું અદૃશ્ય સ્વરૂપ તેને દૃશ્ય થઈ શકે નહિ. (૨) મહાવીરનું જીવન પરમાત્માના અદૃશ્ય સ્વરૂપની ખાત્રી આપશે.

(૧) વીરપરમાત્માનું અદૃશ્ય સ્વરૂપ.

પરમાત્મા અદૃશ્ય છે, આપણે તેને નેઈ શકીએ નહિ. આ દુનિયામાં રહીને પરમાત્માને જોવાને આપણને યોગ્ય ગણવામાં આવ્યા નથી એમ કેમ હશે? જો તેથી સાધુ પુરૂષને સુખ થતું હોય અને પાપી માણસની દુષ્ટતા પર અંકુશ પડતો હોય તો પરમાત્મા શા માટે અદૃશ્ય રહેતા હશે? હવે આ પ્રશ્નનો વિચાર કરતા એક બાબત વિષે વિચાર આવશે કે જે બાબત આત્માને લગતી છે તે ઈંદ્રિયથી નેઈ શકાય એ તદ્દન અશક્ય છે. વિકારી ઈંદ્રિયોમાંથી નિર્વિકારી સ્વરૂપનું અસ્તિત્વ કેમ નેઈ શકાય? કુદરતની એવી ઘણી શક્તિઓ છે કે જેની હમેશાની અસર આપણે નેઈ શકીએ છીએ તોપણ તે પોતાના સ્વરૂપે કદી નેઈ શકાતી નથી. જુદા જુદા આકાર અને રંગવાળા પદાર્થો આપણી આંખ નેઈ શકે છે પણ તેમાં જે વિજ્ઞાનિક શક્તિ કામ કરે છે તે કોઈથી નેઈ શકાતી નથી. જ્યોતિષ ચક્રની ગતિ અને સમૂહ દ્રવિવડે નેઈ શકાય છે પરંતુ ઈંદ્રિયની તીક્ષ્ણતાથી પણ આકર્ષણના મધ્યગ્નિદ્વને નેઈ શકાતું નથી. અને જો આવી રીતે બાહ્ય પદાર્થ વિષયક અને આત્મિક દુનીયાની મર્યાદાપર ઈંદ્રિયોના સ્પર્શથી મ જાણી શકાય તેવી રચનાઓ છે અને વિશેષ તો જ્યારે આપણે તે મર્યાદામાંથી પસાર થઈએ છીએ ત્યારે આપણે એવા પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ કે જ્યાં શારીરિક ઈંદ્રિયો નિષ્ક્રિય જાય છે. અને ઘણી દૈવિક-શક્તિની જરૂર પડે છે. વિચારને કાંણે જોયો છે? જેને આપણે-મન, હૃદય, આત્મા કહીએ છીએ તેનું છુપાઈ રહેલું સત્ત્વ કઈ આંખથી નેઈ શકાય છે? જો આત્મિક શક્તિઓ આપણી આસપાસ હો-

ય, અસંખ્ય જાગૃત આત્માઓ જ્યારે આપણે સૂતા હોઈએ કે જાગતા હોઈએ ત્યારે પૃથ્વીપર ચાલતા હોય તો પણ જ્યારે તેઓમાં આંતરિક દુનિયામાં આમતેમ દોડાદોડ થતી હોય ત્યારે તે મહત્વવાળા આત્માઓના અસ્તિત્વની ઝાંખી નિશાની પણ મનુષ્યની બાહ્યશક્તિ જોઈ શકશે. ? શું આપણે શરીર ધારણ કરનારા જીવોની દુનિયામાં નથી રહેતા, તેઓની સાથે હંમેશનો સંબંધ નથી રાખતા, તેમના હાથપણની અને તેના અસ્તિત્વની હમેશની સાબિતિ આપણે નથી જોતાં? અને તેમ છતાં કેઈપણ આત્મા બીજા આત્માને દૃશ્ય થયો હોય તેવું કદિ બન્યું છે ? નહિ. જે ઇંદ્રીયોને દેખાય છે તે આત્માએ ધારણ કરેલા આકાર છે આપણી આસપાસની ઉદ્યોગી દુનિયામાં આપણે માત્ર આત્માના ધરનેજ જોઈએ છીએ.

આ રીતે પરમાત્મા હમણા અને હમેશાં અદૃશ્યજ હોવો જોઈએ. એક ઘણો હલકો આત્મા પણ ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકાતો નથી તો પછી જે સંપૂર્ણતાને પામ્યા છે, તેવા પરમાત્માને કેવી રીતે જોઈ શકાય ? સામાન્ય જીવો કેટલીક રીતે શારીરિક આકારમાં બહારથી જાણી અને જોઈ શકાય છે. મનુષ્યાત્માઓ જે જાતના આકારો ધારણ કરે છે, તેથી તેને જુદી જુદી રીતે ઓળખી શકાય છે, પરંતુ તેઓના સંબંધમાં પણ આત્મામાં કાંઈક એવું શ્રેષ્ઠપણું છે કે, જે માનુષિક સાંદર્યના મનોહર સ્વરૂપથી પણ ઉમદા પ્રકારનું છે, અને જે કોઈથી જોઈ શકાતું નથી. ડગલો તેના પહેરનાર કરતાં કાંઈ વધારે કીંમતી હોયજ નહિ અને તો પછી અનંત શક્તિવાળા મહાવીર પરમાત્મા કેમ ઓળખી શકાય ? જેનો અનેક દેવલોકમાં પણ સમાવેશ થતો નથી, તે મનુષ્યમાં કેવી રીતે દૃશ્યપણું રહે. કયું શારીરિક સ્વરૂપ તેમના અનંતજ્ઞાનને યથાર્થ રીતે ધારણ કરી શકે. પદાર્થથી ભરેલું જગત પરમાત્માની અમર્યાદિત મહત્ત્વતા આગળ તુચ્છ છે. સુંદરતાના બધા ઉત્તમ થતા આકાર કરતાં વીરપરમાત્માનો મહિમા એટલી બધી શ્રેષ્ઠ સુંદરતાવાળો છે કે, જે મનુષ્યની કલ્પના શક્તિથી કળી શકાય પણ નહિ. એક ક્ષણભાર આપણે એમ માનીએ કે, સિદ્ધ થએલા પરમાત્મા કોઈ અસાધારણ આકારમાં અવતાર લે, મનુષ્યમાં બાધી શ્રેષ્ઠ એવું સુંદર સ્વરૂપ ધારણ કરે અને પોતાના આત્માની મહત્ત્વતાની ખાત્રી થાય તો પછી આપણે

સમજવું જોઈએ કે, આવા પ્રકારની ઉત્પત્તિ માટે જગત્માંથી પદાર્થોની શોધ કરવી તે નકામી છે. આપણે કલ્પનાશક્તિને છૂટી મુકી દઈએ, અને એમ અનુમાન કરીએ કે, સૂર્યનું તેજ હરાઈ ગયું હોય. તારાનો પ્રકાશ નષ્ટ થયો હોય, અને દેવલોક સમુદ્ર, આકાશ વિગેરે જે પોતાના સૌંદર્યથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા હોય તો પણ શું સિદ્ધ પરમાત્માની ન પહોંચી શકાય તેવી શક્તિ કોઈથી દૂર કરી શકાય તેવું બની શકે કે ? પરમાત્મા થવાને અનેક અવતાર ધારણ કરવા પડે છે, અને તાલવ લટકવા પડે છે, તો પછી પરમાત્મા થઈને અવતાર ધારણ કરવામાં આવે એ વાત કેવી યુક્તિવગરની જણાય છે ? સિદ્ધ થયા પછી જેને કોઈ પણ ક્રિયાની જરૂર રહેતી નથી, અને જેમને કોઈના પર રાગ કે દ્વેષની વૃત્તિ નથી, તેમને અવતાર ધારણ કરવાનું કારણ જ શું હોઈ શકે ! સિદ્ધ થવાને જે છેલ્લું શરીર અને છેવટનું મનુષ્યજીવન હોય છે, તેને જ અવતાર કહેવામાં આવતો હોય તો કાંઈ વાંધા-ભરેલું નથી, પરંતુ સિદ્ધ થયા પછી મોક્ષ પામેલા પરમાત્મા અવતાર લે એ વાત કારણ વગરની અને યુક્તિ વગરની છે, તેથી એવો ભ્રમ કદી રાખવો જોઈએ નહિ.

પરંતુ જે પરમાત્મા ગર્ભચક્રથી ન જોઈ શકાતા હોય તો શું આંતરિકચક્રથી પણ તેના દર્શન નહિ થઈ શકતા હોય ? જેમ શારીરિક પદાર્થો એક બીજા શરીરની ઈંદ્રિયોથી જોઈ શકાય છે, તેમ માનસિક શક્તિથી અંતરંગ પદાર્થો જોવાનો સંભવ નથી ? આત્મા આત્માને જોઈ નહિ શકે ? પરમાત્માના દર્શનથી મનુષ્યને દૂર રાખવામાં આવ્યા છે, માટે જ શું એ બાબત અશક્ય છે ?

આ બધા પ્રશ્નોનો એવો જવાબ આપી શકાય કે પરમાત્માનું આત્મિકસ્વરૂપ વિચારથી અને શાસ્ત્રથી જાણી શકાય તેવું છે, આટલે સુધી અશક્યતા નથી. અને એ રીતે જે આપણે બોલીએ તો આત્મા આત્માને અરસપરસ જોઈ શકે છે, કારણકે આપણે જાણીએ છીએ કે જેની આગળ બધા આત્માના અંતઃકરણ ખુલા છે તે આપણા નહિ બોલેલા વિચારો અને લાગણીઓ જાણે છે, અને આત્માને ઓળખવાની સાધારણ છુપી શક્તિ આપણામાં ઉત્પન્ન થાય; તેથી પરમાત્માની શ્રેષ્ઠતામાં ઘટાડો થતો નથી. તેથી કરીને પરમાત્માનું જેટલે

અંશે આત્મામાં પ્રતિબિંબ પડે છે તેટલે અંશે આત્મા પરમાત્માને જોઈ શકે છે, અને તેટલેજ અંશે તે તેને જાણી શકે છે. મતલબ કે આત્મા પોતેજ પરમાત્મ સ્વરૂપિ હોવાથી જેટલે અંશે તેનું પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય તેટલે અંશે તે પોતાના આત્માનેજ પરમાત્મ સ્વરૂપે જોઈ શકે છે.

પરમાત્માના દર્શનની આપણી ખાત્રીને ચોક્કસ કરવાને માટે આપણે ક્ષણવાર એવું અનુમાન કરીએ, આપણને કોઈપણ આપણા જેવા મનુષ્યના મનની અંદર જોવાને શક્તિ મળેલી છે. મનુષ્ય બુદ્ધિના પુસ્તકો જ્યારે આપણે વાંચીએ છીએ ત્યારે જે વિચારથી આપણને આનંદ થાય છે તે વિચારો શબ્દસ્વરૂપ પામ્યા પહેલા કવિ કે લેખકના મનમાં હયાતિ ધરાવતા હતા. અને જો કે એથી પણ વધારે ઉમદા વિચારો જે હૃદયમાં પ્રકાશી રહે છે તે બતાવવાને ગમે તેવી ઉમદી ભાષા પણ નબળી અને યોગ્ય શબ્દ સમૂહ વગરની છે, તેથી આપણાથી જો તે મહાત્મ વિચારકોના હૃદયમાં જોવાને અને તેના હૃદયની સપાટીપર તે વિચારો જેવા ધસી આવે છે, તેવાજ તેના મહાન પ્રકાશને જોવાને બની શકતું હોય તો ગરીબ ભાષાની અપૂર્ણતા વગર ચલાવી શકાય. તેમજ વળી સૌંદર્યનો વિચાર તેની બાહ્યસત્યતાથી ઘણો અગાઉનો છે, અને તે મહાન ચિંતારાના હૃદયમાં જ્યારે તે તેને રંગ અને આકારનું દ્રશ્ય સ્વરૂપ આપે છે, તે અગાઉ હયાતી ધરાવે છે, અને હુન્નર કળામાં મહાન બુદ્ધિનો પણ એવો નિયમ છે કે ગમે તેવા સર્વોત્તમ અને સુંદર કામ બને તે સતોષ થતો નથી, પોતાના મૂળ હેતુને તે પુરેપુરો વ્યક્ત કરી શકતો નથી.

હવે આપણે જરા વિશાળ વિચાર પ્રદેશમાં ચડીને ક્ષણવાર આત્માને જોવાવાળા એક મનુષ્યનો વિચાર કરીએ કે જેને તરતજ પરમાત્માના અંતરંગમાં જોવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય અને સઘળા સત્ય સૌંદર્ય અને ભલાઈનું મૂળ જે પરમાત્મા છે તેનું જ્ઞાન સહેલાઈથી પ્રાપ્ત કરી લે તો શાસ્ત્રોમાં જે જ્ઞાનના ભેદના મુખ્ય તત્ત્વ કહેલા છે તેથી પરમાત્માનું દ્રશ્ય સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ પડી શકે છે પરંતુ મહાવીર પરમાત્માના મહાન વિચારો જે શાસ્ત્રોમાં રહેલા છે તે મનુષ્યની ભા-

વાના અપૂર્ણપણાથી બોલાય તે પહેલા અને જગતના સૌંદર્ય, નિયમ અને વ્યવસ્થામાં જે ફેરફાર થાય છે તેનું જ્ઞાન ન થાય તે પહેલાં તે વિચારોથી મનુષ્યપરમાત્માના સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ જોવાને શક્તિમાન થઈ શકે નહીં.

ત્યારે વિચાર કરો કે બાહ્યસ્વરૂપ અને છાયાથી આગળ વધવાને માત્ર સત્યના ઉપર ઉપરના અજવાળાને જોવાનેજ નહિ પરંતુ જે પરમાત્માનું જ્ઞાન સર્વત્ર છે અને દરેક જગતના પદાર્થ જેમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે તેના સત્ય સ્વરૂપને જોવાને જ્યાં પરમાત્મા રહે છે ત્યાં વાસ કરવાને શું કરવું આવશ્યક છે તે વિષે મનન કરો અને મહાવીર પરમાત્માએ જે રીતે સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું તેરીતે કર્મથી મુક્ત થઈ સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કરો અથવા જ્યારે તમે આ સંસારના સર્વોત્તમ સુખના મહાન દેખાવને જુઓ છો, પર્વતો, સરોવરો, અને જંગલને પ્રાતઃકાળના અજવાળામાં મનોહર દેખાવમાં નિહાળો છો, બપોરની સોનેરી ભૂરતિના સોનેરી મોતીઓ અથવા રાત્રીના આકાશના શીતળચંદ્ર અને તારાઓના શાંત પ્રકાશને અનુભવો છોત્યારે તમોને અપૂર્વ આનંદ થાય છે તો પછી જે પરમાત્મ સ્વરૂપમાં સઘળા જગતના પદાર્થનું એક સરખું પ્રતિબિંબ પડે છે તેના સૌંદર્ય સ્વરૂપ જોઈને તમને કેટલો સ્થાયી આનંદ થશે તેની કલ્પના કરો આને માટે શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટપણે કહે છે કે ભવિઆત્માને મોક્ષ મળશેજ. જે કર્મના પડદા આપણને મહાવીરપરમાત્માના મૂળ સ્વરૂપથી અલગ રાખે છે, તે એક દિવસ ખેંચાઈ જશે. આત્મિક શક્તિઓ જાગૃત થઈને જગતના હૃદય અને જીવનમાં પોતાનું પરિબળ વિસ્તારશે, ઇંદ્રિયોના ક્ષણિક અસત્ય વિકારો દૂર થઈ જશે અને મુક્ત થયેલો આત્મા સિદ્ધ સ્વરૂપ પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરશે મહાવીરે એજ રીતે પરમાત્મા પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને જેઓ પરમાત્મ પદને પ્રાપ્ત કરશે તેઓ મહાવીર થઈ મહાવીરના અદૃશ્ય સ્વરૂપ જોઈ શકશે. હૃદયની જેમ જેમ પવિત્રતા થતી જશે તેમ તેમ મહાવીરપણું ઝાંખા સ્વરૂપમાં દૃશ્ય થતું જશે. આપણે તે મહાવીર પરમાત્માના પુત્રો તેને પ્રિય છીએ, અને આપણું શું થશે તે જો કે આપણને હાલ કાંઈ દેખાતું નથી, પણ આપણે જાણીએ છીએ કે, જ્યારે આપણને તે વીર પરમાત્મા દેખાશે, ત્યારે આપણે પણ તેના

જેવાજ મહાવીર થઈશું કારણ કે, તે જેવા છે, તેવાજ સ્વરૂપથી આપણે તેને જ્ઞેશું. હમણા આપણે ઝાંખા કાચ મારફત ઝાંખું સ્વરૂપ જોઈએ છીએ. પરંતુ પછી આત્માની આડે જે આઠ ઝાંખા કાચ છે, તે દૂર થશે એટલે તે પરમાત્માને મૂળ સ્વરૂપમાં મળી જશે. હમણા આપણને તેના અંશનું જ્ઞાન છે, પરંતુ પછી જેમ મેં મને જાણ્યો છે, તેમજ તેને જાણીશ. તે સ્વરૂપ જોવાને દીપક કે સૂર્યના પ્રકાશની જરૂર પડશે નહિ, કારણકે તેથી ઘણું વિશેષ પ્રકાશ પરમાત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થતા આત્મામાં હોય છે.

પરમાત્માના દર્શન માટેનો વિચાર ત્યારે હવે કાંઈ અશક્ય જેવો જણાતો નથી. જો કે ચર્મચક્ષુથી પરમાત્માને જોઈ શકતા નથી તોપણ આત્મામાં એવી યોગ્યતા છે કે જેને સંપૂર્ણ રીતે ખીલવવામાં આવે તો પરમાત્માના સ્વરૂપને તે જોવાને શક્તિવાન થઈ શકે. અનુમાન કરતાં ન માની શકાય તેવું તેમજ પદાર્થની કુદરતમાં એવું કાંઈપણ અશક્ય નથી કે જેથી પરમાત્મા આત્માને દૃશ્ય નથાય અને પરમાત્મપદના અનંત સુખની આત્માને પ્રતીત ન થાય તેમજ જગતના પાપી આત્માઓની પ્રવૃત્તિ પણ જાણી ન શકાય. ત્યારે એવો સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે આવો ભેદ શા માટે રાખવામાં આવેલ હશે ? પરમાત્મા પોતે કેમ તાર્કાલિક દૃશ્ય નહિ થતા હોય ? એવું શું કારણ છે કે હજી સુધી કોઈ પણ મનુષ્ય પરમાત્માને જોઈ શક્યો નથી. ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ એવો છે કે પરમાત્માનું અદૃશ્ય સ્વરૂપ આપણા આત્માની હાલની સ્થિતિમાં બે રીતે ન જોઈ શકાય તેવા કારણો છે (૧) અજમાયશ તરીકેની આપણી સ્થિતિ અને (૨) કેળવણીની સ્થિતિ.

આત્માની કસોટી.

તમારું હાલનું જીવન અજમાયશની સ્થિતિએ જીવ્યો અને તમને જણાશે કે પરમાત્માની અદૃશ્યતાની તમારે માટે હજી ઘણી જરૂર છે. જીવનની અજમાયશ તે પદાર્થો વિષેના અતિશય અને અકુશ વગરના વર્તનના સારા નરસા હેતુઓનો વિચાર છે. જેમાં ભુલ કે નિષ્ફળતાનો સંભવ ન હોય તેની પરીક્ષા હોઈ શકે નહીં સત્ય

વિષેના દૃઢ પ્રેમની માણસની પરીક્ષા કરવી હોય તો સત્યને અત્યંત સ્વચ્છ સ્વરૂપમાં તેની સન્મુખ મુકવું જોઈએ નહિ. પ્રમાણિક અને આતુર શોધકને તે સત્ય શોધી કાઢવા માટે માર્ગ શુદ્ધ કરી આપવો. અને તેજ વખતે બેદરકાર અને પ્રપંચી માણસ માટે સત્ય જ્ઞવાને પુરતું અંધારું કરવું જોઈએ. જે લલાઈ વિષેના માણસના પ્રેમની પરીક્ષા કરવી હોય તો લલાઈ અને પુરાર્થના પરિણામે બહુ સ્થાયી તેમજ બહુજ ક્ષણિક ન હોવા જોઈએ કે જેથી તેમની વચ્ચે પસંદગી કરવાને માત્ર ગાંઠો માણસજ પાછો હોઈ એથી ઉલટું જ્યારે પવિત્રતા કલેશ કંકાશના વર્તનના લાગીદાર થાય અને પાપી મોજ શોખની શિક્ષા દૂર અને અચોક્કસ દેખાતી હોય ત્યારે નૈતિક નિયમ અને વર્તનની પરીક્ષા ઘણીજ તપાસ વાળી થઈ શકશે.

હવે એમાં કાંઈ પણ સવાલ જેવું નથી કે આપણા હાલના જીવનની સ્થિતિ ઘણા પ્રમાણમાં પરીક્ષા કરવાની જરૂરીઆતવાળી છે. કારણકે જ્યારે આપણે ભવિષ્યની જીંદગીમાં જે પરીક્ષાથી ઘણો સારો લાભ થાય, તે પરીક્ષા વિષેના વિચારો આપણા મનમાંથી કાઢી નાખીએ તો પણ એટલું તો ખુલું છે કે, આપણે એવી સ્થિતિમાં મુકાયા છીએ કે, જેમાં સત્ય અને અસત્ય, સાચું અને માફું, જીવન અને મૃત્યુ વિગેરે દ્રઢલાવ આપણી સન્મુખ છે, અને તેમાંથી શું પસંદ કરવું તેનું જોખમ આપણાપર રહેલું છે, કે જેમાં ખોટી પસંદગી થઈ જવાનો પણ દરેક સંભવ છે. સૂર્યના પ્રકાશની પેઠે દૈવિક સત્ય બેદરકાર આંખોપર આપોઆપ જઈ પડતું નથી કે મોટી ગર્જના અથવા અવાજની પેઠે તેના સિદ્ધાંતો લક્ષ વગરના કાનપર જઈને પડતા નથી. પરમાત્માના અસ્તિત્વ જેવા ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો પણ માણસના મનપર જોરથી લાવવામાં નથી આવતા અથવા અતિશે પુરાવા પણ આપવામાં નથી આવતા કે જેથી સ્વચ્છંદી અને બેદરકાર મનને આપોઆપ પ્રતીતિ થઈ જાય. વિવેક બુદ્ધિ અને યાદ દાસ્તીનો સઘળો પ્રકાશ હોવા છતાં જગતના આ ખુલા છુપા ભેદો માત્ર જાગૃત અને તીક્ષ્ણ ચક્ષુઓ જોઈ શકે છે. અનાદિ જગતમાંથી નિકળતા શાંત નાના અવાજો જાણાસા અને લક્ષ વાળા કર્ણથીજ સાંભળી શકાય છે. દિલગીર ભરેલા અનુભવથી સાંભીત થાય છે કે જગતના પદાર્થોના ગુંથવાડા અને મોટા અવાજો

વચ્ચે અનાદિ સત્ય આંધળું અને ખડેરું રહે છે. તેવીજ રીતે વીર પરમાત્માના વચનોના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું. જુઓ હોય તેનાથીજ તે વચનો સંજાયા છે, અને તેનાજ આત્માને તે હિત કરનારા થાય છે. જેઓ સત્યાસત્યનો તોલ કયાં વગર અંધ શ્રદ્ધામાં આંધળા માણસની માફક ચાલતા પ્રવાહમાં ઘસડાય છે, તેમને રોકીને ખરા માર્ગમાં લાવનાર તેની પોતાની ઈચ્છા વગર કાંઈ કરી શકતા નથી. એક માણસ ડુબતો હોય તેને કોઈ કાઢવા જાય; પરંતુ તે પોતેજ ખહાર નીકળવાને ખુશી ન હોય તો ખીજે શું કરી શકશે, તેવી જ રીતે જેમને મહાવીરની દરકાર નથી, અને મહાવીર તેના ઉદ્ધારનો જે માર્ગ ખતાવે છે તે માર્ગે ચાલવાને તે પોતે ઈચ્છાવાળો નથી તો પછી તે મહાવીર તેવા જીવોને માટે શું કરી શકશે? અપવિત્રતા કાંઈ પરમાત્મા વચ્ચે પડીને કાઢી નાંખતા નથી. પાપી માણસને તેના દુષ્ટ વર્તનને માટે કોઈ સ્વર્ગથી ખીવરાવવા આવતું નથી. માર્ગમાં પાપનું વૈર લેવાને ઉભું રહેતું નથી, તેમજ તેના મસ્ત પ્રત્યક્ષ ક્રોધથી કોઈ અંધકાર ફેલાવી દેતું નથી. કર્મ ચુપકીદી પોતાનું કામ કરે છે, તેથી પાપની દરકાર નહિ રાખવાને અને પરમાત્માને ભૂલી જવાને અથવા પોતાના જેવોજ માની લેવાને માણસ ભૂલ કરે એ સ્વાભાવિક છે.

આવા પ્રકારનું ધોરણ જાળવી રાખવાને એ ખુદી રીતે જરૂરનું છે કે પરમાત્માએ અદૃશ્ય રહેવું જોઈએ. જો પરમાત્મા સર્વ કોઈને દૃશ્ય હોય તો જગતમાં જે વિચિત્ર દ્વંદ્વલાવ છે, તે જીવામાં આવે નહિ, અને બધા પરમાત્માના શ્રદ્ધાળુલક્ષ્ત થઈ જાય અને તેમ થવાથી લકિતનું માહાત્મ્ય રહે નહિ. સર્વ શક્તિમાન સિદ્ધ સ્વરૂપી વીરપરમાત્મા પોતાના અદૃશ્ય સ્વરૂપને દૃશ્ય કરે તો અવિનય તે ગાંડપણ ગણાશે, અને તેથી આજ્ઞાધારકપણું એ પ્રેમની નિશાની તરીકે રહી શકશે નહિ શંકા અને શ્રદ્ધા અપવિત્રતા અને સદ્ગુણોનો એક સરખી રીતે અંત આવશે. સાધુ પુરૂષની પવિત્રતા તે અસત્યતા પરશ્રદ્ધાવડે મેળવેલી જીત નહિ ગણાશે. દુષ્ટતાની ખુદ શક્તિઓ પાપીના હૃદયમાં નળાળી પડી જશે. પરમાત્માના અદૃશ્યપણાથી ધર્મના નાયકો પોતાના જ્ઞાન અને બુદ્ધિબળથી તીર્થનું તંત્ર ચલાવતા હોય છે, તેઓ જો પરમાત્મા દૃશ્ય થાય તો કાંઈપણ મહત્ત્વપણું

ધરાવી શકે નહિ. બેદરકાર મનુષ્ય તેમજ ઘણાજ શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિ-
વાન મનુષ્ય જ્યારે પરમાત્મા પોતે આવે ત્યારે એક સરખા સ્વરૂપમાં
તૈયાર થઈ રહે અને સારા નહારા તો ભેદ પછી રહી શકે નહિ આ
પ્રમાણે થવાથી જગતની વ્યવસ્થા રહી શકે નહિ. વળી જે મૂળથીજ
અદ્રશ્ય છે તેની દ્રશ્ય થવાની કલ્પના કરવી તે પણ વ્યર્થ છે. જેઓ
મહાવીરપણાને પામે છે તેઓજ તેને જોઈ શકે છે, આંધળો માણસ
જેમ આંખ વગર કોઈ પદાર્થ જોઈ શકતો નથી તેમ જેમના જ્ઞાનરૂપી
ચક્ષુઓ ખુલ્લા નથી તેઓથી મહાવીર પરમાત્માનું અદ્રશ્ય સ્વરૂપ
જોઈ શકાશે નહિ. માટે મહાવીરને પગલે ચાલી મહાવીરપણું પ્રાપ્ત ક-
રી મહાવીરના અદ્રશ્ય સ્વરૂપને પામી શકાય તેવી રીતે નિરંતર ઉ-
દ્યમવંત રહેવું એ ઘણુંજ જરૂરનું છે. આત્મા તેજ પરમાત્મા છે
અને તેનુંજ સ્વરૂપ અદ્રશ્ય છે તેથી આત્મા કર્મથી મુક્ત થઈ
પરમાત્મપદને પામશે.

વીરપરમાત્માના અદ્રશ્યપણાથી થતી આત્મિક કેળવણી.

મનુષ્યના આધુનિકજીવનમાં તેના આત્માને જાગૃત કરવાને
અને કેળવવાને પરમાત્માના અદ્રશ્યપણાનો તેટલોજ સંબંધ છે.
આ જગતમાં જે પ્રાણીઓ (કસોટીની) અજમાયશની ક્રિયામાં પ-
સાર થઈને પોતાના ભવિષ્યનો નિશ્ચય કરે છે એટલુંજ નહિ પણ
જેઓ કેળવણીની ક્રિયામાં પસાર થઈને તેને માટે યોગ્ય થાય છે તે
ઓના જેવીજ આપણા આત્માની સ્થિતિ છે અને જ્યાં સુધી એ
ક્રિયા સંપૂર્ણ થાય નહિ ત્યાં સુધી પરમાત્માના દર્શન આત્માને થઈ
શક્તા નથી જે શક્તિવડે વીરપરમાત્માને જોઈ શકાય છે તે શક્તિ
ઘણુંજ પવિત્ર મનુષ્યમાં પણ અપૂર્ણ અને ખીલવણી વગરની હોય
છે, અને અયોગ્ય આત્મિક શક્તિવાળાને પરમાત્માનું દર્શન જો ક-
દાવ્ય સંભવિત થાય તો જેમ ગ્રીષ્મ રૂતુનો બપોરનો સખત તાપ
આંખના દરદી અને નળળા માણસને અસહ્ય થઈ પડે છે તેમ પ-
રમાત્માના દર્શન પણ અસહ્ય થઈ પડે છે. માટે એમજ વિચાર
કરવો જોઈએ-કે આત્મિક શક્તિઓના આનંદ અને જોવાની શક્તિને
માટે પ્રયત્નથીજ આત્મામાં એ શક્તિ મેળવી તૈયાર થવું જોઈએ. પ-
રમાત્માના હૃદયને જાણવાને અને પ્રશંસા કરવાને તેની મહત્વતા

સૌંદર્ય અને ભલાઈને અનુભવવાને જ્ઞાનના આત્માના ઘણાજ જાન-ગૃત હૃદયમાં તેવાજ ગુણો હોવા જોઈએ. એક પાળેલું જાનવર પોતાના ધણીને શરીરથી ઓળખી શકે છે પણ હૃદય, અંતઃકરણ, વર્તન વિગેરે જે ગુણોથી માણસાઈપણું ખરી રીતે કહી શકાય છે તે હલકા જાનવરને હમેશા અદૃશ્ય છે અને અદૃશ્ય રહેશે. વિચાર, વિવેક, બુદ્ધિ, પવિત્રતા પૂજ્ય બુદ્ધિ નૈતિક સદ્ગુણો વિગેરે જો કે જાનવરને વારંવાર બતાવવામાં આવે છે તો પણ તે પ્રાણીને તે સમજવાને કદી યોગ્યતા આવતી નથી અને ઉપરના ગુણો તેઓ જાણી શકે તે પહેલા તેમના પોતાનામાં એ ગુણો હોવા જોઈએ. તેઓ ડાહ્યા અને બુદ્ધિવાળાને જાણી શકે તે પહેલા તેમને પોતાને તેવા હજીપણુવાળા કરવાની કેળવણી મળવી જોઈએ. તેવીજ રીતે વળી હલકા અને જંગલી હૃદયવાળા માણસ કે બાળક જો કે કોઈ ઉચ્ચ વિચારવાળા અને શ્રેષ્ઠ સ્વભાવવાળા માણસની સાથે રહેતા હોય તો પણ તેઓ ખરેખર રીતે તેને જાણી શકે છે એમ કહી શકાય નહિ. દિન પ્રતિદિન તેઓ એક બીજાને ત્યાં હાજર હોય તો પણ માત્ર શારીરિક સંબંધથીજ તેઓ તેમને જાણી શકે છે, તેઓને આત્મિક સંબંધ કે વિચાર હોતો નથી. અને હલકો આત્મા ઉચ્ચ આત્માને જોઈ શકતો નથી. તાત્પર્ય એ છે કે એક બીજાના મૂળ સ્વરૂપમાં ઓળખવાને નૈતિક અને આત્મિક પ્રકૃતિ તથા યોગ્યતા સમાન હોવી જોઈએ. અપવિત્ર, વિષયી અને સ્વાર્થી મનુષ્ય પવિત્ર અને સાધુ પુરુષને જોઈ શકે એ તદ્દન અસંભવિત છે. સાંસારિક અને માઠી પ્રકૃતિઓમાં પવિત્રતા ભલાઈનેજ જુએ છે. સ્વાર્થીપણું સત્યથી દૂર રહે છે. અપવિત્ર માણસના ઘણાજ નજીકના પડોશમાં હોવા છતાં તેને પવિત્ર અને સ્વર્ગીય આત્માનું દર્શન અને ઓળખાણ કેટલાક મહાસાગરો વચ્ચેમાં હોય તેટલું ઘણું દૂર અને તેની દૃષ્ટિ મર્યાદાથી બહાર રહેલું હોય છે. તેઓની અંતરંગ સ્થિતિમાં ઘણાજ અંતર રહે છે. અને જ્યારે કર્મની ખીણ આડી આવે તથા પવિત્ર આત્મા તેના અંતરંગ સૌંદર્યને નષ્ટ કરી અપવિત્ર થાય ત્યારે તેણે ફરી પોતાની પ્રકૃતિનો સંપૂર્ણ સુધારો કરવો જોઈએ, અને ભલાઈનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. તેવીજ રીતે એથી પણ વિશેષ

પવિત્રતા વગર પરમાત્માના દર્શન અશક્ય છે કેાઈપણ જાતના બાહ્ય દેખાવથી કે બાહ્યજગૃતિથી અપૂર્ણ અને પાપી પ્રકૃતિને દર્શન થતા નથી તેઆએ આત્માને પરમાત્મા કરવો જોઈએ અને તે ન થાય ત્યાં સુધી પરમાત્મ સ્વરૂપના દર્શનમાં તેને સઘળું અંધારું દેખાશે. પરમાત્મા તો અપૂર્ણ અને અજ્ઞાન હૃદયના મનુષ્ય પાસે આશ્ચર્યકારક રીતે હાજર હોય પરંતુ એ તો આંધળા આગળ આરતી અને ઝેરા આગળ ગીતની પેઠે તેનાથી જોઈ કે જાણી શકાતું નથી. સ્વર્ગીયશક્તિ અંતરમાં જઈ શકતી નથી, તે શ્રદ્ધાને જગૃત કરતી નથી, અને આત્મા માં સહાનુભૂતિ દર્શાવતી નથી. દુઃખમાં આપણા પોતામાંજ એવું કાંઈ શ્રેષ્ઠપણું હોવું જોઈએ કે જેથી આપણે પરમાત્માને જોવાને અને જાણવાને શક્તિમાન થઈએ તે જેવા છે તેવા સ્વરૂપમાં જોવાને આપણે પોતેજ તેવું થવું જોઈએ અને આ સત્ય સિદ્ધાંતમાં અને અંતરંગ ચક્ષુઓમાં આત્માને વીરપ્રભુના જીવનના અંત સુધી કેળવવો જોઈએ. દરેક પવિત્ર કાર્યથી, દરેક આત્મિક ઉંડી ઈચ્છાવડે, કર્તવ્ય તરફ ખાસ વલણ રાખવાથી, સત્યની લાગણીથી, પરમાત્માની ભક્તિથી આસ્તિક મનુષ્યની આત્મિક શક્તિઓ કેળવાઈને ઉંચા પ્રકારની થાય છે. અને આત્મિક અનુભવ ઘણો સૂક્ષ્મ થાય છે એકજ. આતુર પ્રાર્થનાથી કે પવિત્રપણે એકજ વખતની ઉંડી ઈચ્છાથી આત્મા કેળવાતો નથી પરંતુ વારંવાર આત્મિક શક્તિની પાછળ જ્યારે મજબુત થાય છે અને શ્રદ્ધાળુ આંખો પવિત્ર થાય છે ત્યારે હમેશાં પ્રકાશિત એવા પ્રદેશમાં ચડવાને આત્મા કેળવાય છે અને અંધારા ન આવે તેવી દૃષ્ટિથી દૈવિકસ્વરૂપ જોવાને શક્તિવાન થાય છે. દરેક ભવિ આત્માને માટે એવો વખત આવશે કે, જ્યારે આ કેળવણીની ક્રિયા પૂર્ણ થશે, જ્યારે સ્વાર્થીપણાના મિશ્રણમાંથી શુદ્ધ પ્રેમ પ્રદીપ્ત થશે, બધા વિદ્નેથી મુક્ત થઈને પવિત્રતા જ્યારે સત્યના મધ્યબિંદુમાં આવીને મલશે અને આત્મા તેના ઘણાજ ઉંડાણમાં પરમાત્માને મળશે, અને સિદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરશે. પરંતુ જ્યાં સુધી આત્મા સંસારી અપૂર્ણતાથી સંસારને વળગી રહેલ છે અને પરમાત્માને મળવાને અપૂર્ણ છે ત્યાંસુધી તેની નબળીચોગ્યતાને લીધે તે તેને અદૃશ્ય રહેશે જેમ અજવાળું એટલું બધું વિશેષ પણ હોય છે કે મનુષ્યની આખને અંધારા બરોબરજ લાગે

તેમજ કેટલાક વિચારો અને પુરાવાઓ એવા પણ છે કે જેમાં માણસનું નબળું જ્ઞાન હુબીજાય છે અને લાગણી એટલી બધી વિસ્તારવાળી અને ઉંડી હોય છે કે મનુષ્ય અંતઃકરણ તેને ધારણ કરી શકતું નથી. આપણા સાંસરિક અનુભવમાં પણ કોઈ કોઈ એવા પ્રસંગો આવે છે કે, જેમાં કોઈ ઘણાજ લાંબા વખતના ગુમ થઈ ગયેલા મિત્ર કે સંબંધીના અચાનક મેળાપથી અને કોઈ આકસ્મિક ભય અથવા મૃત્યુમાંથી સહજ બચી જવાથી જે લાગણી ભરી અસર થાય છે તે અસહ્ય થઈ પડે છે અને તે પરથી લાગણીની અસરને માટે હૃદયની અયોગ્યતા અને અતિશે ઝડપનો ચમકારો સહન કરવાની અશક્તિ માટે સહજ વારમાં પ્રતીતિ થાય છે. મહાન હૃદયવાળા આત્માઓ જે કે માનુષિક વિવેક બુદ્ધિની મર્યાદાની ઘણીજ નજીક હોય છે અને ઘણાજ શ્રેષ્ઠ અને ઉંચા વિચારો તેઓ ધરાવે છે તેમજ તેમનું ડહાપણ ઘણું વખાણવા લાયક હોય છે તો પણ બધા વિચારો લાગણીઓ જે માણસ જાતને માટે સંભવિત છે તે પરમાત્માની શક્તિ સાથે સરખાવતા પોતાની નબળી શક્તિને માટે તેને પ્રતીતિ કરાવે છે અને આત્માને ઘણીજ જાગૃત રહેવાને સૂચવે છે. ક્યું હૃદય, ક્યું અંતઃકરણ પરમાત્માના પ્રતાપને સહન કરવાને શક્તિમાન થશે ? આપણે ખાત્રીપૂર્વક માનવું જોઈએ કે જે આત્મા કેળવાયેલો છે, પવિત્ર થયેલો છે, પરમાત્મસ્વરૂપનાં ચિંતનથી તેની છેક નજીક આવેલો છે તેજ આત્મા પરમાત્મસ્વરૂપના દર્શન કરી શકે છે પરંતુ જ્યારે આપણી આત્મિક કેળવણી અપૂર્ણ છે ત્યાં સુધી આપણા આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે પડેલો પડેલો છે અને મહાવીર પરમાત્માનું દર્શન તેના મૂળ સ્વરૂપમાં મનુષ્યને કદિ થઈ શકશે નહિ.

પ્રકરણ ૫ મું.

વીર પરમાત્માના અદ્રશ્ય સ્વરૂપની દ્રશ્ય પ્રતીતિ.

પરમાત્માના દર્શન કે જ્ઞાનને માટે આપણી હાલની સ્થિતિ સંપૂર્ણ રીતે યોગ્ય નથી. પરંતુ તે વીરપરમાત્માના જ્ઞાનને મળતું જ્ઞાન મેળવવાને માટે દરેક જાતના સાધનો તૈયાર છે, અદ્રશ્યવીરપર-

માત્રમાનું સિદ્ધ સ્વરૂપ મહાવીર પરમાત્માના છેલા ભવમાં પ્રતીત થાય છે. પરમાત્મપદ મેળવવાને મહાવીરનો છેલો ભવ હતો અને તેથી તે છેલા શરીરે પરમાત્માને જ યોગ્ય હતા. મહાવીર પરમાત્માએ મોક્ષનું સ્વરૂપ કહ્યું છે અથવા શિખવ્યું છે તેથી નહિ પણ તેના પોતાના શરીરમાં અને તેના જીવન અનુક્રમમાં તે આ જગતના જીવોને પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાને અનેક માર્ગ બતાવી ગયા છે. એક બાળક પોતાના પિતાના વર્તન કે આકારનું વર્ણન કરે, એક વિદ્યાર્થી પોતાના શિક્ષકનું વર્ણન કરે, એક ગ્રંથકર્તા પોતાના જીવનનો હેવાલ પુસ્તકમાં લખી શકે, પરંતુ આ દરેક બાબતમાં કેટલું એક એવું વર્ણન પણ હોય કે જે ખરેખર ન પણ હોય. કેમકે ગ્રંથકર્તા જોઈ શકે બાહ્ય લેખક હોય તો પોતાના લખાણમાં પોતાનું જીવન એવી રીતે લખશે કે તેના પુસ્તકના વાંચનથી વાંચનારાઓ જાણે તેની સામે લાંબા વખતના પરિચયવાળા હોય તેમ દરેક બાબત અનુભવી શકે છે. તેવીજ રીતે વિદ્યાર્થીએ પણ પૂજ્ય શિક્ષકના આચાર વિચાર જાણેલા હોય છે, અને તેવીજ રીતે બાળકે પોતાના પિતાનો સ્વભાવ, ટેવ, વિચાર, લાગણી અને કૌટુંબિક પ્રેમને પ્રત્યક્ષ અનુભવેલા હોય છે. અને જો કે તેના પિતાના વર્તનમાં કેટલીક બાબત એવી હોય છે કે જે પુરતા પ્રમાણમાં બાળક કહી શકે નહિ તો પણ જેટલી સારી રીતે તે બાળક તેના પિતાનો ખ્યાલ આપી શકે છે, તેટલી સારી રીતે બીજા કોઈ પણ માણસ તરફથી તેનું વર્ણન થઈ શકશે નહિ.

તેવીજ બાબત પરમાત્માના સંબંધમાં છે. જે પરમાત્મસ્વરૂપ પામ્યા છે, અને જેની પવિત્રતાનું તાદૃશપણ બીજે સ્થળે મળી શકતું નથી તેને માણસ કદી જાણી શકે નહિ. પણ આપણે એટલું કહી શકીએ કે તેને જોળાવવાને તેના હૃદયનું અને આત્માનું દરેક સૂક્ષ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રમાં આપેલું છે કે જે માણસ વાંચે અને તેના સ્વરૂપને જાણે. પરમાત્મા અનંત જ્યોતિ સ્વરૂપ છે, પણ તે અનંત જ્યોતિ મનુષ્યથી સહન થઈ શકે નહિ તેથી તેના સ્વરૂપનું જે વર્ણન તેમના વચનો સાંભળનારાઓ લખી ગયા છે તેથી જાણીને માર્ગ શોધી કાઢવો જોઈએ. વીરપરમાત્માનું માનુષિકજીવન એ પરમાત્માની તાદૃશ મૂર્તિ છે અને તેના જીવનનો જે પરિચય તે પરમાત્માનો

જ પરિચય-સમજવો જોઈએ માટે મહાવીરના માનુષિકજીવનના જેમ ઉંડા અભ્યાસી થવાય તેમ થવાને પ્રયત્ન કરવો ઘણો જ હિતકારક છે.

મહાવીરને પરમાત્મસ્વરૂપે જોવાને ત્રણ બાબતો લક્ષમાં રાખવાની છે (૧) તેનું શરીર (૨) તેનું જીવન અને વર્તન અને (૩) તેના ઉપસર્ગો (દુઃખો)

મહાવીરનું શરીર.

મહાવીર તેના શારીરિક અંધારણથી પરમાત્માની પ્રતીતિ કરાવતા હતા. મજ ઋષભ નારાયણનું દૃઢ સંઘાતન અને સમ ચતુરસ્ર સંસ્થાનવડે તેની મનુષ્ય કરતાં અનેક અંશે વિશેષતા પ્રગટ થતી હતી. જેમણે બાળપણમાં જ ઈંદ્ર જેવાને રમતમાં પણ હરાવ્યા હતા અને એક અંગુઠાના જોરથી જેણે મેરૂને પણ કંપાયમાન કરી દીધો હતો તે મહાવીરના શરીરપરથી તેનું મહાવીરપણું પ્રગટ જણાય તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી. જે શરીરપર એકજ રાત્રિમાં ઘોર અસહ્ય ઉપસર્ગો થયા અને જેમના કાનમાં લોખંડના ખીલા ઠોક્યા છતાં તે દુઃખને તુચ્છ ગણી સહન કરી શક્યું તે શરીરની સાધારણ મનુષ્યના શરીર સાથે શું સરખામણી થઈ શકે ? જે શરીરના અંગુઠામાંથી જેમ તે અમૃત ઝરતું હતું, જે શરીર જ્યાં વિચરે ત્યાં સૌનૈયાની વૃદ્ધિ થતી, દુષ્કાળ અને પ્લેગનો નાશ થતો હતો, જે શરીરના શ્વાસોશ્વાસથી ઘણા ગાઉ સુધી પ્રાણી પોતાની જાત-જાતની પ્રકૃતિને ભૂલી જઈ જન્મ વૈરનો ત્યાગ કરતાં અને જેમને માટે સુર અસુર અનેક જાતની દૈવિકરચનાઓ કરી ભકિત કરતાં તેના શરીરપરથી તે માણસરૂપે પરમાત્મા હોવાથી પ્રતીતિ થાય એમાં કશું આશ્ચર્ય જેવું નથી. જેના સ્વરૂપની મર્યાદા નથી જેમના વચનની મહત્ત્વતા માણસ કળી શકતો નથી અને જનાવર તથા માણસ દરેક તે વચનને પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે. જે વચનો કદિ નિષ્ફળ જતા નથી. તે વીરપ્રભુના શરીરને પરમાત્મા કોણ નહીં કહે ? તેમના સ્વરૂપનું જેઓ ધ્યાન કરે છે તેઓને વાંચતાં, વિચારતાં, ભકિત કરતાં, હૃદયની સ્થિરતા રહે છે. આપણા જેવાજ મનુષ્યો તેમના ભક્ત હતા. તેમના શિષ્ય હતા. અને

શરીરની શુશ્રૂષા કરતા હતાં. આપણા જેવાજ મનુષ્યો તેને પરમાત્મા તરીકે નમન કરતા અને તેમના વચનો પર શ્રદ્ધા રાખી પોતાનું આત્મિક કલ્યાણ સાધી લેતાં. આપણા છુપા સુખ અને દુઃખમાં આપણા ઉપકાર અને અપકારમાં સ્નેહ અને શોકમાં જ્યારે આપણા અંતઃકરણને ઈશ્વરી વિશ્વાસની ઈચ્છા થતી ત્યારે જે બાબત આપણે કોઈપણ મનુષ્ય પ્રાણીને જણાવી શકીએ નહિ તે વીર પરમાત્માને પશ્ચાતાપથી, આંસુઓથી અને પ્રાર્થનાથી જણાવતા અને હયાના સાગર એવા તે પ્રભુ મનની વાત બાણી સંશય દૂર કરતાં. જેને મરવાની ઈચ્છા થાય તેવા દુઃખોને જેનાથી દિલાસો મળતો, બુધ્યા તરસ્યા છતાં રોગચેત થએલા અને મૂર્છિત થતા દરેક દુઃખી પ્રાણી કે જેઓ માત્ર ઉંડી લાગણીથી વીરપ્રભુનું સ્મરણ કરતાં તેમના સઘળા દુઃખો દૂર કરી પરમ શાંતિ સુખને તે પોતાના વચનથી વર્તનથી કે પ્રભાવથી આપતા.

મહાવીરનું જીવન અને વર્તન.

માત્ર પોતાના શરીરથીજ નહિ પરંતુ પોતાના સર્વોત્તમ જીવન અને વર્તનના નૈતિક સૌંદર્યથી વીર પ્રભુ પરમાત્માની પ્રતીતિ કરાવતા હતા. વીરપરમાત્માનું જીવન એ પરમાત્મસ્વરૂપ જોવાની બાજુ આરસીજ હતી. તે પવિત્ર અને શ્રેષ્ઠ પ્રકૃતિમાં પરમાત્મપદની પવિત્રતા અને શ્રેષ્ઠતાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હોય તેવી રીતે મનુષ્યો તેને જોતા. પરમાત્માના સઘળા કાર્યો વીરપ્રભુના જીવનમાંથીજ પ્રત્યક્ષ જણાતા હતા. અને સિદ્ધ દશાની છેક-છેટી અવસ્થાને પણ તેમાં તે જણાવતા હતા ઉત્તમ પ્રકારના ચિત્રમાં પણ જે કોતરણી કરવામાં આવી હોય છે તે આંખને સંપૂર્ણ ગમતી નથી કારણ જો કે તે ચિત્રામણમાં આવી શકે તેવું તાદૃશ સ્વરૂપ હોય તોપણ મૂળ સ્વરૂપના સૌંદર્ય અને રચનાનો અસલ ખ્યાલ તે આપી શકે નહિ. સુંદર ખેતરમાં અથવા જીવતા ચહેરામાં એવું ઘણું છે કે જે ગમે તેવા ચિત્રમાં સંપૂર્ણપણે આવી શકે નહિ. લીંટીઓ, આકાર રચના સરખા ભાગ વિગેરે બરાબર બારીકીથી કરેલું હોય પરંતુ વચન, જીવન, બુદ્ધાબુદ્ધ વખતના ફેરફાર દેખાડી શકાય નહિ તેમ ફરીથી ઉત્પન્ન કરી શકાય નહિ તેવીજ રીતે પરમાત્માનું સિદ્ધ સ્વરૂપ છેવટના આત્મામાં પણ આજેખી શકાય નહિ, માણસના જીવનમાં તેનું કોઈપણ પ્રતિબિંબ

પડી શકે નહિ, કુદરત તેમ કરવાને અશક્ત છે. તોપણ જો કે રૂપીપદાર્થમાં અરૂપીનું સ્વરૂપ આવી શકે નહિ તે છતાં સંપૂર્ણ પવિત્ર આત્મા તેનો ખ્યાલ આપવાને સાધી ઉમદા પ્રકારનું અને સર્વોત્તમ સાધન થઈ પડે છે તેવું શ્રેષ્ઠ સાધન તે શ્રી વીરપરમાત્મા હતા. મહાવીરના મહાન્ પવિત્ર જીવનમાં પરમાત્માની મૂર્તિ હોવાનું પ્રતીત થઈ શકે એમાં શંકા જેવું કશું નથી. આત્માનું સ્વરૂપ આત્મિક પદાર્થમાંજ તાદૃશ આવી શકે પદાર્થની તસખીર પદાર્થપરજ પાડી શકાય. માનસિક અને નૈતિક મહત્વતાનું પ્રતિબિંબ મનવહેજ જાણી શકાય. સૂર્ય, સમુદ્ર, પવન અને આકાશ વિગેરેમાં અકળ કળા હોવાથી તેને પરમાત્માનો અંશ કહાય ઠી શકાય પરંતુ તેનું ખરૂં પ્રતિબિંબ તો જીવનવાળા વિચારવાળા પવિત્ર આત્મામાંજ પડી શકે. કારણ આત્મા તેજ પરમાત્મા એવું શાસ્ત્રીય વચન છે. પરમાત્માની છેક નજીક તો વીરપ્રભુનું જીવન હોવાથી પરમાત્માની ખરી પ્રતીતિ તેમના જીવનમાંથી જેની પ્રતીત થઈ શકે તેવી સાધારણ મનુષ્યાત્મામાંથી થઈ શકે નહિ મનુષ્યાકારેજ પરમાત્મપદ મળી શકે છે અને તેથી પરમાત્માની મનુષ્ય આકારની મૂર્તિ પૂજનિક છે. અને તેથી જો પરમાત્મા આપણને યાદ આવે તો તેમનું તાદૃશ સ્વરૂપ મહાવીરના મનુષ્ય જીવન અને વર્તનમાંથી જેટલું સ્વચ્છ જોઈ શકાય છે. તેટલું જીન કશામાંથી જોઈ શકાતું નથી.

પરંતુ સઘળી મનુષ્ય વ્યક્તિઓના સામાન્ય સ્વરૂપમાં આત્માનું ધોરણ મલિન થઈ ગયેલું, આખું પડી ગયેલું અને ઉલટું રૂપ બતાવે તેવું થઈ ગયું છે, તેથી સ્વર્ગીય પ્રકાશ તેમની મારફત ઝળકી શકે નહિ અને કદાચ પ્રકાશ પડે તો પણ ઘણાજ ઝાંખો અને ત્રુટક પડે. હજારો અને લાખો વરસે કોઈ વ્યક્તિ તેવી જન્મ લે છે કે જેનો આત્મા પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ ગ્રહણ કરીશ કે તેવો હોય છે. આ અવસર્પિણીકાળમાં છેલ્લી તેવી મનુષ્ય વ્યક્તિ શ્રી વીરપરમાત્માની છે કે, જેના પ્રભાવ અને ઉત્તમ જીવનથી અનેક જીવો સંસારથી મુક્ત થઈ શક્યા છે. અદ્વિતીય પ્રકારના જ્ઞાનમાં, શુદ્ધ પવિત્રતામાં, નમ્રતા, સમતા, પ્રેમ અને નિર્દોષપણના જીવનમાં તે વીર પ્રભુ પરમાત્માનું દર્શન કરાવવાને એક આરતી જેવું સાધન હતું. તેના આશ્ચર્યકારક જીવનના ઇતિહાસનું જેમ જેમ આપણે

મનન કરીએ છીએ, અને દુષ્ટ પ્રાણીઓની દુષ્ટતા પોતાની છતી શક્તિએ સહન કરી જેમણે પોતાને આત્માને પવિત્ર કરવાનું જ લક્ષ રાખેલું હતું, તે પર વિચાર કરતાં અંતઃકરણ ઉચ્ચ ભાવનાથી તેમના તરફ આકર્ષાય છે, અને પવિત્ર આંખોથી તે પવિત્ર મૂર્તિનું દર્શન કરવાની ભાવના પ્રદીપ્ત થાય છે. તેમના જીવનના અશ્રાંત ઉપકારના તેના તીર્થ પ્રવર્તનમાં જેમ જેમ આપણે તેની પાછળ ચાલીએ છીએ તેમ તેમ દયાના સાગર એવા પ્રભુ કે જેમાં દિલગીરીને પણ દિલાસો મળે છે, અને પશ્ચાતાપને પવિત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે, પાપી માણસો પણ તેના આવાગમનથી કેવી દયામણી ચીસો પાડે છે, અને મૃત્યુની ધમ્મજા કરનારા તેના તીર્થમાં કેવી રીતે સામેલ થાય છે, તે જોતાં આપણા હૃદયમાં તે મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે પૂજ્ય યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતી નથી. તેમના પવિત્ર દર્શનથી પાપીની પાપવૃત્તિ નષ્ટ થાય છે, ભુખ્યાની ભુખ અને તરસ્યાની તરસ મટી જાય છે, વેર વેર કરતો પ્રાણી શાંત થઈ જાય છે, જોજવાળાને આરામ મળે છે, તેમના એકજ વચનથી પ્રાણી માત્રમાં કેવો ઉત્સાહ પ્રગટ થાય છે, અને હૃદયના છુપા દોષ દૂર કરવાને ઉપકારની લાગણીથી તેની કેવી રીતે પ્રાર્થના થાય છે, અંતરના ગુંચવણ અને દુઃખો, ન ભૂલી શકાય તેવા હૃદયના ઘા, અંતરમાંથી દૂર ન થાય તેવી મલિનતા, તે વીર પ્રભુના દર્શનથી અને તેમના જીવનના અભ્યાસથી ક્ષણવારમાં નષ્ટ થાય છે. તેના છુપા આશ્ચર્યકારક કાર્યોની અસર જ્યારે આપણે તપાસીએ છીએ, અને પ્રાણીઓ પોતાના આત્માને ભૂલી જતા કેવી રીતે થડકીને જાગૃત થાય છે, અશાંતિમાં કેવી રીતે એકાએક શાંતિ થાય છે, તેના વિચાર કરતાં તેના આત્માના પ્રકાશિત કીરણો મનુષ્યના આત્મામાં અલૌકિક વીજળીક અસર કરે છે, એમ આપણને પ્રતીત થાય છે. જ્યારે આપણે તેની ભલાઈનું ઉડાઉપણું અને શક્તિનો અદ્ભુત ચમત્કાર જોઈએ છીએ ત્યારે તેના પ્રત્યે આપણી મનોભાવના ઉચ્ચ નથી થતી ? અને તે વીરપરમાત્મા એકજ આપણા ઉદ્ધારનો આધાર છે. એવી રીતે હૃદયમાં નિશ્ચય નથી થતો ?

દરેક મનુષ્ય એટલું તો સમજી શકે કે પવિત્ર અને અનંત શક્તિવાળા આત્માનો જોઈ શકાય તેવો આકાર બનવો કેટલો મુ-

શકેલ છે ? જે આકારને સામાન્ય મનુષ્ય પ્રેમ વળગી રહે તેવું સ્વ-
રૂપ આપવું વળી એથી પણ કેટલું વિશેષ મુશીબતી ભરેલું છે ?
પરમાત્મા સંબંધી વિચાર લાવવાને પ્રેરક વિચાર શક્તિની અગત્ય
છે, જે વિચારની પાછળ મન તેની ઘણીજ ઉચી અને વિચારવંત
સ્થિતિમાં પણ હૃદયના પ્રયત્નથી જોર કરશે નહિ પણ ગમે તે ક્ષણે
તેને એકત્ર કરી શકાય છે અને સંસારની તીવ્ર લાલચોની વચમાં
તેને ઘીજી અસર થવા પામે નહિ. પવિત્ર પરમાત્મસ્વરૂપનો વિચાર
આકાર વગર, લાગણી વગર, મર્યાદા વગર, બધું જાણીને, બધામાં પ-
સાર થઈને, બધામાં શ્રેષ્ઠતા મેળવીને પણ સામાન્ય ઉપયોગને માટે
અર્થ વગરનો અને જુદો પડે તેવો છે. સાહિત્યરસિક હૃદયને તે
ઉંચા સાહિત્ય પુરા પાડે પણ અંતરંગ ધારણ શક્તિને માટે તેનું
ધોરણ ગ્રહણ થઈ શકતું નથી. શાંત અને મનન અવસ્થામાં આત્મા
ને તે વિચાર આવે પણ જ્યારે આપણે હમેશની જીંદગીની ચિંતા
અને ખટપટ કે જ્યાં તે વિચાર જગૃત રહેવાની જરૂર છે તેમાં લુપ્ત
થઈ જઈએ છીએ. ત્યારે તે પવિત્ર શ્રેષ્ઠ વિચાર અદૃશ્ય થઈ જાય છે.
વળી પૂર્વે કહ્યું છે તેમ પરમાત્માનું માત્રાંબુઉપરઉપરનું જીવં દર્શન
મનુષ્ય પ્રેમ અને સહાનુભૂતિથી બહુ દૂર નથી. પવિત્ર અતઃકરણ
મહાવીરમાંજ પરમાત્માને જોઈ શકે છે, તે પરમાત્માના કાર્યો જોઈ
ને તેને કાર્યક વિશેષ ઇચ્છા થાય છે તેને પરમાત્માની છેક નજીક
જવાની જાણાસા થાય છે. પિતા પુત્રના પ્રેમનો પેઠે મહાવીરની
સાથે તે પરિચિત થવાની ઇચ્છા રાખે છે. એક ભિન્ન તરીકે તે મહા-
વીરને સઘળા દુઃખો કહેવાને ગ્રાહે છે અને તેના અંતઃકરણમાં પો-
તાના વિષે લાગણી થાય તેવી રીતે દયાનો માગણી કરે છે. પરંતુ
સર્વવ્યાપકપણું, સર્વજ્ઞપણું, સર્વશક્તિમાનપણું રૂપ અને આકાર
વગરનું, સાદિ અનંત સ્થિતિનું અસ્તિત્વ પરમ અનંત શાંતિવાળું
આ બધા પરમાત્માના મુખ્ય વિશેષણોથી જે વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે
તે મનુષ્ય ઇચ્છાઓ અને લાગણીઓને આકર્ષણ કરવાને બદલે દૂર
હાંકી કાઢે છે, જગૃત કરી ઉચે ચડાવવાને અને સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરા-
વવાને બદલે ઢાળી દે છે અને કચરી નાળે છે. કંપારી છુટે તેવા ભ-
યથી મનુષ્યની નબળાઈમાં આથી નિરાશાની સાથે વૃદ્ધિ થાય છે
કડી હવાથી કાંઈ આપણે ઘર બનાવી શકીએ નહિ, હાથ વડે આ-

કાશને ગ્રહણ કરી શકાય નહિ. આવી જાતના વિચારમાં ભૂલાવામાં પડેલો આત્મા કોઈ એકાંત પર્વતપર ભટકતા ભૂલી ગયેલા ધૂજતા બાળકની પેઠે આ બધી અતિશયોક્તિ અને મહત્વતાના સમાધાનને માટે કોઈ પરિચિત અવાજની ઇચ્છા રાખે છે અથવા કોઈ છાયાં બાળી જગ્યામાં એવી દૃષ્ટિની જુજાસા રાખે છે કે મિત્ર થઈને તેના અસ્થિર હૃદયને શાંત અને સમાધાનવાળું કરે.

આવા પ્રકારની ઉંડી લાગણીની કુદરતો ઇચ્છા સંપૂર્ણ સમાધાનથી અને સંપૂર્ણ ખાત્રીથી વીરપરમાત્માના શરીરમાંથી મળી શકે છે. કારણ કે ઉપર કહેલા વિશેષણો જેમને છેવટે લાગુ થવાના છે તેવા વીર પ્રભુને પરમાત્મા તરોફે આપણે પૂજ્ય છે છીએ, ભક્તિ કરીએ છીએ, તેના વિશે સ્વચ્છપણે વિચાર કરીએ છીએ અને તેના પર વિશ્વાસથી અને જગતના કોઈ પણ સંબંધી કરતા વિશેષતાથી પ્રેમ કરીએ છીએ જે સુખ્ય બાબતથી આપણા આંખા વિચારોનું સમાધાન થાય તે અહીં વીર પ્રભુમાં છે, અને જેમા આપણી હેતુ વગરની લાગણીનું વલણ થાય તેવું તે ગોઠવાએલું વીરપ્રભુ રૂપ દેાક છે.

વીરપરમાત્માના ઉપસર્ગો (દુઃખો).

વીરપ્રભુના મનુષ્યજીવનમાં અદૃશ્ય પરમાત્માની પ્રતીતિનું ત્રીજું કારણ તેના ઘોર ઉપસર્ગો છે. સામાન્ય મનુષ્યોને પણ વીરપ્રભુ પ્રત્યે જે પૂજ્ય બુદ્ધિ થાય છે તેનું કારણ તેના અસહ્ય ઘોર ઉપસર્ગો છે; કારણ કે તે દુઃખને સંભાળીને મનુષ્ય તેની અપૂર્વ શક્તિનો જ્યાલ કરી પોતાના દુઃખમાં દિલાસો મેળવે છે. એક મિત્રના પ્રેમની ત્યારેજ કસોટી થાય છે કે જ્યારે તે ખરે વળતે આત્મભોગ આપી પોતાની જાતને પણ તુચ્છ ગણે છે, અને મિત્રના કાર્યને માટે પોતાની જાતને વેચવાને અને સહનશીલતા રાખવાને હર્ષપૂર્વક તૈયાર થાય છે જ્યારે મનુષ્યને અસહ્ય દુઃખનો ધક્કો લાગેલો હોય મુશ્કેલી અને પીડાથી જ્યારે દિર્ઘમૃદ બની ગયો હોય, અને જે વિતાક વીતે તે શાંતપણે સહન કરવા પડતા હોય ત્યારે મત્ત અને શલાઈ માટેની પવિત્ર માન્યતા પ્રભુની ભક્તિ અને પ્રાર્થના ખરા રૂપમાં થાય છે, પરંતુ જ્યારે સુખશાંતિ હોય અને પ્રમાણિકપણે બધું ધા-

રણુ ચાલતું હોય ત્યારે તેવી આતુરતા લાગ્યેજ હોઈ શકે છે. માટે વીરપરમાત્માના વર્તન સાથે આપણે સંબંધ રાખવાને આપણું મહાન્ માનુષિક આચરણ પ્રેમ અને પવિત્રતાથી ભરપૂર રાખવું જોઈએ, અને પરમાત્માએ મનુષ્યપણે જે દુઃખો સહન કર્યા છે. પોતાના શરીરને જે રીતે તુચ્છ ગણ્યું છે અને અનેક આત્માનો તેથી જે મોક્ષ કીધો છે તેનો ખંતપૂર્વક અભ્યાસ કરી તેમના અદ્વિતીય જીવનને આપણા હૃદયમાં આળેખી રાખવું જોઈએ.

મહાવીર પ્રભુના ઘોર ઉપસર્ગો અને દુઃખો તથા આત્મભોગ સિવાય ખીજે કોઈ સ્થળે ગમે તેવા દુઃખી સ્થિતિમાં પણ પરમાત્માની શક્તિની પ્રતીતિ થતી નથી, ગમે તેવા દૈવિક ઉપકારના કાર્યથી પરમાત્માનો પ્રેમ મનુષ્યથી મેળવી શકાતો નથી. ન ખૂટે તેવી દૈવિક શક્તિની વીરપ્રભુમાં પ્રતીતિ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ જેનામાં આપણું જગત્ ડોલાવવાની શક્તિ છે તે પોતે દુઃખ સહન કરે છે, ત્યારે તેના અતીશે સહનશીલપણની પણ અપૂર્વ પ્રતીતિ થાય છે. વીરપરમાત્માને તેની શક્તિ બતાવવામાં કાંઈ પણ વિઘ્ન નહોતું. તેનો અખૂટ જ્ઞાનનો ખજાનો ભરપૂર હતો અને તેની અનંત શક્તિનો પ્રવાહ ચાલુ હતો. તેના ઉપકારના કિરણોનું અજવાળું એાધું કરવાને કોઈ પણ અંધકારમાં શક્તિ નહોતી, જેના એકજ વખતથી આખી દુનિઆ ભોગ આપવાને તૈયાર થાય અને જેના હાથના સહજ ભેરથી તેના સૌદર્યમાં આંખું પડી જતું જગત્ ઉથલપાથલ થઈ જાય. દુકામાં જે અનંતશક્તિના નાયકને માટે કોઈ પણ હૃદયના પ્રયત્નની, લાગણીની. આત્મભોગની કાંઈ પણ આવશ્યકતા નહોતી. તેનો પરમાત્મસ્વરૂપ આત્મા સર્વ શક્તિમાન હતો. પરંતુ તે છતાં તેમણે અતિ સહનશીલપણે જે ઘોર ઉપસર્ગો સહન કરી કર્મશત્રુનો પરાજય કર્યો છે તેનું રહસ્ય સમજવાથી મનુષ્ય આશ્ચર્યમાં ગર્ક થઈ જાય છે.

વીરપ્રભુનો સ્વાત્મભોગ જીદાજ પ્રકારનો હતો. મનુષ્યને જે જે કુદરતી બક્ષીસ મળેલી હોય છે તે માત્ર જોતાં વીરપ્રભુમાં શ્રેષ્ઠતા અને ભલાઈનો જે અખૂટ ખજાનો હતો મનુષ્યોના ઉદ્ધાર માટે જે ઉપકારની લાગણીનો પ્રવાહ છૂટતો હતો, અને જેની બરોબરી કરવાને કોઈ પણ સામર્થ્યવાન હતું નહિ. તેમજ તેની જગ્યા રોકે તેવો

કોઈ પણ મનુષ્ય આ કાળમાં, આ પ્રદેશમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો નહોતો. તે શ્રી વીરપ્રભુના ઉપસર્ગો કોઈ ઉંડા રહસ્યને સૂચવે છે. મનુષ્ય માત્રને પોતાના આત્મિક ઉદ્ધાર માટે તેના તરફ પૂજ્ય બુદ્ધિથી ઘણું કરવાનું છે. જગતના અનંત પદાર્થોમાં જે મુખ્ય છે, અને તેમાં પણ સૌથી પ્રથમ ક્રમમાં આત્માની છે. આત્મા અનાદિ છે, તે અંદરથી પરમાત્મ સ્વરૂપી છે અને બીજો કોઈ પણ જગતનો પદાર્થ તેની બરોબરી કરી શકે નહિ. એટલુંજ નહિ પણ જે જે પદાર્થો દૃશ્ય કે અદૃશ્ય આ જગતની સપાટી પર જોવામાં આવે છે તે અમુક આત્માના આશ્રિત હોય છે અને તેથી જીવદ્રવ્ય સર્વ દ્રવ્યોમાં સર્વોત્તમ છે. હવે બીજા સઘળા આત્માઓ અનુદિકાગથી અપૂર્ણ છે, કર્મની મલિનતા તેને લાગેલી છે, પરંતુ માત્ર વીરપરમાત્મા એકજ તે વખતે અતિ પવિત્ર આત્મા હતા અને બીજાઓ જે જે પવિત્ર થતા હતા, તેનું આલંબન તેજ માત્ર હતા. એવું હતું છતાં જેમ કુંભારનું એકજ ઘણું રમણિક અને મનોહર વાસણ હોય અને તે તેને ઘણું પ્રિય હોય તો પણ તેનો નાશ થવાને અને જગતના પગ નીચે કચરાવાને જેમ ફેંકવામાં આવે છે તેમ શ્રી વીરપ્રભુએ પોતાના તે વખતના બરોબરી ન થાય તેવા એકજ આત્માને ઘોર દુઃખો સહન કરવાને તૈયાર રાખેલ હતો હજારો ઘેટાઓમાં જેમ એકજ ઘેટું ડાઘ વગરનું હોય અને તે એકજ સૌંદર્યની મૂર્તિ તરીકે સૌને પ્રિય લાગતું હોય તેને માથે દુઃખનો વરસાદ વરસાવવામાં આવે તેમ શ્રી વીરપ્રભુએ હજારો જીવોના એકજ આધાર રૂપ પોતાના શરીર અને આત્માને દુઃખોનો અસહ્ય વરસાદ સહન કરવાને તત્પરતા જણાવી હતી. પૂર્વના કર્મ શત્રુને દૂર કરવાનો જે માત્ર ઉપાય હતો તે ક્રીધા વગર સંપૂર્ણ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત થાય એવું જેને જ્ઞાન હતું તેમણે તે ઉપાયથી કર્મ શત્રુ પર વિજય મેળાવ્યો અને ક્ષણિક એવા શરીરથી પોતાના પર આધાર રાખતા અસંખ્ય જીવોના આત્માને પોતાની પેઠેજ કર્મ શત્રુ પર વિજય મેળાવવામાં સહાયતા આપી ઘણા લાંબા કાળના ઘોર પાપી મનુષ્ય આત્માઓ અને ભવિષ્યમાં ઘણા કાળે જોયો પવિત્ર ન થાય તેવા વર્તમાન જીવો તે મના ઘોર ઉપસર્ગ જોઈને અને તેમણે બતાવેલા સંયમ તપ આદિ માર્ગોનું અવલંબન લઈને પોતાનું શ્રેય કરવાને સમર્થ થયા છે. જ-

ગતના ઇતિહાસોમાં પરમાત્માનું દુઃખમય જીવન એ એક અતિ ઘણા-આશ્ચર્યને ઉત્પન્ન કરનારું રહ્યું છે. અસહ્ય દુઃખોમાં પણ જેના ચક્ષુ અશ્રુ વગરના રહ્યા હતાં અને જે દુઃખ સહન કરતાં એક પણ શબ્દો-વ્યાર સરખો જેમણે કીધો ન હોતો તેમાં ખરેખર ઘણા છુપા રહી રયો સમાયેલા છે. અતિ ઘણા ઉપસર્ગોથી જેમ તેણે પોતાનું પરાત્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું છે તેમજ હજારો જીવોને પણ પરમાત્મપદ અપા-વ્યું છે. આજ માત્ર તેનું ચરિત્ર શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવ્યું છે તેજ આ-ધારરૂપ છે અને તેમાં જે રહસ્ય છે તે જોયો આજ પણ સમજે છે તેઓ-પોતાની ઉન્નતિનો માર્ગ સરળ કરી શકે છે. એ દુઃખમય ચરિત્ર સાં-ભળી હૃદય દયાદ્રી થાય છે. કર્મ શત્રુ પ્રત્યે તિરસ્કાર છૂટે છે અને તેનાથી મુક્ત થવા માટે ગમે તે સહન કરવાને શ્રેષ્ઠ આત્મા પ્રયત્નવાન થાય છે.

પ્રકરણ ૬૬.

મહાવીર પ્રભુનો એકાંતવાસ.

દરેક મહાન હૃદયને માટે અમુક પ્રમાણમાં એકાંતવાસ નિયમ હોય છે. એક સામાન્ય મનુષ્ય પ્રાણી પોતાની આસપાસ એકાંત સ્થિતિમાં આત્મિક અનુભવનો વિચાર કર્યા વગર મનુષ્ય જીવનની સપાટીમાં ઉચ્ચપદ પર આવી શકે નહિ. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આત્મિક શ્રેષ્ઠતા ખરેખર માત્ર મુદ્ધા અને સાદા જીવનથી મળી શકતી નથી, તેમજ સાહિત્યના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ તત્ત્વને અને એક બાળકની સામેની રમત ગમતને પણ આત્મિક શક્તિ એકાંત વિચાર કર્યા વગર શ્રેષ્ઠ રીતે ગ્રહણ કરી શકે નહીં. જો કે એટલું ખરું છે કે મહાન હૃદયવાળા મનુષ્યો હલકા મનુષ્યના સુખ દુઃખ કરતાં ઉચ્ચ લાગણી-વાળા હોય છે, તોપણ આપણે તેજ વખતે માનવું જોઈએ કે વિ-ચાર અને લાગણીનો એવા પણ પ્રવાહ ચાલુ રહેલા છે કે જેનો અંત માત્ર મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ આવે છે. ઘણાં મનુષ્યોમાં પ-ર્વત પર અમુક ઉંચાઈએ ચડવાની શક્તિ હોય છે, પરંતુ તેમાં એવા

પણ શિખરે! હોય છે કે જ્યાં નબળી શક્તિવાળાઓ ચડી શકતા નથી, અને કદાચ તે શિખરપર ચઢવાને શક્તિમાન થાય તો સમજવું કે તેનો માર્ગ સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં એકાંત હોય છે.

જ્યારે મહાન હૃદયના મનુષ્યોનો માર્ગ આ રીતે સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં એકાંત વાસવાળો હોય છે ત્યારે જેના હૃદયની માપ થઈ શકતું નથી તેવા વીર પરમાત્માના જીવનની ઉચ્ચતા એકાંતમાં હોય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. મહાવીર પ્રભુનો એકાંત વાસ કોઈપણ મનુષ્ય પ્રાણી કરતાં વિશેષ હતો. “હું એક છું અને માફ” કોઈ નથી ” એવા પ્રકારની જે એકત્વ ભાવના તેનેજ ખરો એકાંત વાસ કહેવાય છે. મનુષ્ય પ્રત્યેની તેની અતિ ઘણી કોમળ દયા,, પાપ મુક્ત કરવાની તેની ઊંડી લાગણી, એક કંગાળના દુઃખને દૂર કરવાવાળું જેવું કોમળ અંતઃકરણ, એક બાળકપર જેનો હૃમેશની અમીની દૃષ્ટિ, એ બધું હોવા છતાં તે ગમે ત્યાં વિચરતા અને ગમે તેટલા મનુષ્યો તેની આસપાસ હોય તે છતાં તેમહાવીર પ્રભુપોતાના આભિક્ષ્વરૂપની એકાંત અવસ્થામાંજ મગ્ન હતા. તમો જેઓ માળાપ છો તેઓનેજે વિચારો વારંવાર આવે છે, જે ચિંતા અને વ્યાધિ તમારા અંતઃકરણમાં રોજ થયા કરે છે તેને માટે ખાત્રીથી કહું છું કે તમારાં છોકરાં રાત દિવસ તમારી સાથે રહેવા છતાં કાંઈપણ જાણી શકતા નથી. તમારી ચિંતા તમારા એકાંત અંતઃકરણમાં એકાંતપણે તમેજ અનુભવો છો તમે ક્ષણવાર તેનાથી જુદા પડતા ન હો, તેમની સાથે સ્નેહથી વાતચીત કરતા હો, તેના દરેક છોકરમતના વિચારો અને લાગણીઓનો જવાબ આપતા હો, તેઓ કહે તેમ કરતા હો, તોપણ દરરોજ તમારા અંતઃકરણમાંથી હજારો બાળતો એવી પસાર થતી હોય છે જેવી કે તમારા ધંધાને લગતી, તમારી યુક્તિ અને ચોજનાને લગતી, તમારી મુશ્કેલી, ભય, આશા અને જીંદગીનો લાલ, તમારો સામાજિક સંબંધ, તમારી આસપાસ બનતા બનાવો વિગેરે સેંકડો બાળત વિષે તમારા મનમાં વિચારશ્રેણી એકાંત પછે ચાલુ હોય તેનો અંશ માત્ર પણ તમારા છોકરાને ખ્યાલ પણ હોતો નથી. આવી બાળતો વિષે તેમની સાથે વાતો કરવાનો સ્વપ્નમાં પણ તમોને વિચાર થતો નથી. અને કદાચ થાય તોપણ તેઓ કાંઈ સમજી શકે નહિ કે તમોને દિલાસો આપી શકે નહિ એક

એવી નાની દુનીઆ છે કે જેમાં તેમની લાગણીની રમત મજબુત અને અસ્થિર હોય છે પણ તેની ઉપરાંત તેમનામાં કાંઈ પણ સમજવાને શક્તિ હોતી નથી. કુટુંબમાં કોઈ અકાળ મૃત્યુ થઈ ગયું હોય અને તેના દુઃખથી જ્યારે કુટુંબના સઘળા માણસો શોક અને સંતાપમાં ગર્ક થઈ ગયા હોય ત્યારે તેજ કુટુંબના નાના બાળકો કે જેઓ મૃત્યુજીવનમાં કાંઈ સમજતા હોતા નથી, તેઓ અબાણુ-પણે આડોશી પાડોશીને ત્યાં રમતા હોય છે.

ઉપરના દૃષ્ટાંતો સહજ સમજી શકાય તેવા છે. જગતના મનુષ્યોમાં જેમ બાળકો છે, તેમજ મહાવીર પરમાત્મા આગળ બીજા દરેક મનુષ્યો તે બાળક બરોબર છે. મહાવીર પરમાત્માના શક્તિવાન, છુપા વીર્યના એકાંતવાસનું પ્રમાણ બાળક અને માબાપના ઉપરના દૃષ્ટાંતને બરાબર મળતું આવી શકતું નથી. કારણકે, બાળક અને માબાપ વચ્ચે જે એકાંતવાસનો અંતર છે, તેના કરતાં મહાવીર અને મનુષ્યોના આત્માની સ્થિતિના અંતરનું પ્રમાણ ઘણુંજ વિસ્તારવાળું છે. જેમકે તેજ બાળક જ્યારે સહેજ ઉમ્મર લાયક થાય છે, ત્યારે જે એકાંતવિચાર અને ચિંતાઓથી તે અજ્ઞાન રહેતો તે તરતજ સમજવા લાગે છે, અને તેની એકાંત સ્થિતિ પણ તેના માબાપ જેવી થઈ પડે છે, પરંતુ મહાવીર પરમાત્મા અને મનુષ્ય વચ્ચેનો અંતર એક નહિ પણ અનેક ભવ વીતી જવા છતાં દૂર થતો નથી, કારણકે જ્યારે મનુષ્ય મહાવીરપણાને પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ તેને મહાવીરના જેવી એકાંત આત્મિકવિચારણાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે, જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનું કોઈ વિરલ મનુષ્યથી બની શકે છે. વીરપરમાત્મા મનુષ્યરૂપે જગતમાં વિચરતા હતા, પણ તેના એકાંતપણાને જગત જાણી શકતું નહીં. અંધકારમાં પ્રકાશ ઝળકી ઉઠે છે. પરંતુ અંધકારથી તે પ્રકાશને જોઈ શકતો નથી, તેવીજ રીતે શ્રી વીરપ્રભુ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાને તીર્થકરપણે એકલાજ જન્મ્યા હતા, અને તેનું જીવન કોઈ પણ મનુષ્ય કરતાં ઘણું ઉચ્ચ ભાવનાવાળું એકાંત હતું; જે જમાનામાં તેઓ વિચરતા હતા તે જમાનાના જીવો કરતાં તેમનામાં અસાધારણ એકાંતપણું હતું. તેમના વિચારો, સિદ્ધાંતો, હેતુઓ, શિષ્યો, જીવનનો ઉદ્દેશ તે તે વખતના લોકોના જેવા નહોતા, તેમજ બીજી કોઈ પણ દુનિયાની પ્રભાને

મળતા નહોતા, પણ તે તદ્દન એકાંત અને સાદિ અનંત સિદ્ધ સ્વરૂપને મળતા હતા કે જે સ્થિતિ સંસારના કોઈ પણ ભાગમાં હોતી નથી. ગૌતમ સ્વામી કે જેઓ નિરંતર વીરપરમાત્માની પાસેજ રહેતા હતા અને અતિ-ઘણા પ્રેમથી તેમને આહતા હતા, છતાં મહાવીર પરમાત્માના અપૂર્વ વૈરાગ્યને અને તેના એકાંત કર્મયુદ્ધને તે કળી શક્યા નહોતા અને જ્યારે વીરપરમાત્માથી તેઓ દૂર હતા, ત્યારે મોક્ષે ગયાની હકીકત સાંભળી ત્યારેજ ગૌતમ સ્વામીને તેની વૈરાગ્યદશાનું લક્ષ્ય થયું, અને પોતે પણ રાગ તણને વૈરાગ્ય ભાવનામાં આવ્યા, અને તેજ વખતે તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ગૌતમ સ્વામિ કે જેઓ તેના પહેલા ગણધર હતા, અને તદ્દલવ મોક્ષગામી હતા. તેઓ તેમની એકાંત સ્થિતિ કળી શક્યા નહિ, તો પછી સામાન્ય મનુષ્યથી તે અંશ માત્ર કેમ જાણી શકાય ? તે શ્રી વીરપ્રભુ ટુંકા મનવાળા, હલકા હૃદયવાળા, વિકારને વશ થનારા અને અપવિત્ર જીવન ગાળનારા મનુષ્ય સમૂહમાં થઈને પસાર થતા હતા, ઘણાજ સ્વાર્થી મનુષ્યોમાં, દુશ્મનોમાં, અસંતુષ્ટ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્ય સમુદાયમાં ગમે ત્યાં તેઓ વિચરતા છતાં તેમનું હૃદય હમેશાં જગત્પર ઉપકાર કરવાની યોજનામાં અને મનુષ્ય પ્રાણીના ઉદ્ધાર માટે આત્મભોગ આપવાના રાગ દ્વેષ વગરના પ્રેમથી ભરપુર હતું. અને જ્યારે તેનું આખું જીવન પસાર થયું, અને જે મનુષ્યો પોતાના વિચાર અને વિકારના પરિઘથી બહાર જઈ શકતા નહોતા તેમની વચ્ચે તેમના જીવનનો ઘણો વખત પસાર થતો હતો છતાં તેનો અંતરંગ આત્મા પરમાત્મપદના વિચારોથી ભરપુર હતો, અને તેમની એ એકાંત સ્થિતિ તેઓ એકલાજ અનુભવી શકતા હતા. તેના અનંત શક્તિના આત્મામાં કેટલું બધું ઉંડાણ હતું કે, જેનું આસપાસના કોઈ પણ પ્રાણીથી માપ પણ થઈ શકતું નહોતું. જેમને પોતાના ખાસ શિષ્યો કર્યા હતા. તેમને પણ જેમની અંતરંગ સ્થિતિનો અનુભવ મળી શકતો નહોતો. હજારેના ટોળાની વચ્ચે તેમનો એકાંત વાસ હતો, તેમણે પોતાના જીવનના માર્ગમાં એકલાજ પ્રયાણ કરી સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, અને તેમની સાથે કોઈ પણ મનુષ્ય હતા નહિ. જેઓ તેમના વખતમાં સાથે મોક્ષે ગયા. તેમના આત્માની ગતિનો માર્ગ અલગ હતો, કારણકે દરેક આત્માને સરખા કર્મ

હોતા નથી, અને તેથી તે કર્મ' શત્રુપર વિજય મેળવવાના માર્ગ દરેક આત્માને માટે જુદા જુદા હોય છે.

એકાંતપણા વિષે જે વિચાર મેં ઉપર રજુ કર્યો છે, અને મહાવીરના જીવનની મનુષ્યપણે આત્માની એકાંત સ્થિતિ વિષે જણાવેલું છે, તેથી જરા આગળ વધીને તેમના જીવનના દુઃખના અનુભવના ચોક્કસ ભાગ વિષેની વધારે વિગતમાં આપણે હવે ઉતરીશું.

મહાવીર જીવનના દુઃખનો અનુભવ.

જો કે મહાવીરના દુઃખો તે ચ મુક આત્માના એકાંત અને ચોક્કસ માલીકીના દુઃખો હતા એમ કહેવાનો ભાવાર્થ નથી તોપણ બીજા ઘણા મનુષ્યોના દુઃખો કરતાં તે દુઃખો ઘણા જુદા પડે તેવા હતા. તેમજ તેમના દુઃખો અસાધારણ પ્રકારના અને ન સરખાવી શકાય તેવી જાતના જીલમવાળા હતા એમ પણ કહેવાનું તાત્પર્ય નથી પરંતુ જે મુદ્દા વિષે વાંચકોનું ધ્યાન ખેંચવાની જરૂરીઆત છે તે એ છે કે આ છુપા દુઃખના સહન કરનારની પ્રકૃતિ સાથે અમુક એવી સ્થિતિ હતી કે જેથી તેમના દુઃખો એવા પ્રકારના કહી શકાય કે તે કોઈ પણ મનુષ્યથી સહન થઈ શકે તેવા નહોતા. તે ઉપસર્ગમાંથી જે અમુક સત્ય હકીકત મળી આવતી તે ઉપરથી તેમના જીવનના વર્તનમાં જે શ્રેષ્ઠતા અને અદ્વિતીયપણું હતું તે માનુષિક અનુભવની શક્તિથી ન કળી શકાય તેવું હતું એમ કહેવામાં કાંઈપણ વિશેષતા જેવું નથી. તેથી કરીને મનુષ્ય જાતના ઇતિહાસમાં જે કાંઈ અનહ્રદ દુઃખોની હકીકત મળી આવે તેના કરતાં મહાવીર પ્રભુના દુઃખો મનુષ્યપણામાં તે એકલાથીજ સહન થઈ શકે તેવા એકાંત હતા, એમ કહેવામાં પણ અતિશયોક્તિ જેવું નથી.. કર્મશત્રુ સાથેના યુદ્ધમાં વિજય મેળવતા દુઃખના ભયંકર દબાણને એકાંતપણે સહન કરતાં તેણે મનુષ્યજાતને કર્મશત્રુપર વિજય મેળવવાની ઘણી કુચીઓ પરાક્ષપણે બતાવી આપી હતી. જીવનના વિચારને અનુસરીને મહાવીર પ્રભુના દુઃખો (ઉપસર્ગો)માં જે સંયોગો હતા તેમાંના મુખ્ય એક એપર અને કાર્ધક વિચાર કરવા પ્રયત્ન કરીશું.

મળતા નહોતા, પણ તે તદ્દન એકાંત અને સાદ્દિ અનંત સિદ્ધ સ્વરૂપને મળતા હતા કે જે સ્થિતિ સંસારના કોઈ પણ ભાગમાં હોતી નથી. ગૌતમ સ્વામી કે જેઓ નિરંતર વીરપરમાત્માની પાસેજ રહેતા હતા અને અતિ-ઘણા પ્રેમથી તેમને આહતા હતા, છતાં મહાવીર પરમાત્માના અપૂર્વ વૈરાગ્યને અને તેના એકાંત કર્મયુદ્ધને તે કળી શક્યા નહોતા અને જ્યારે વીરપરમાત્માથી તેઓ દૂર હતા, ત્યારે મોક્ષે ગયાની હુકીકત સાંભળી ત્યારેજ ગૌતમ સ્વામીને તેની વૈરાગ્યદશાનું લક્ષ્ય થયું, અને પોતે પણ રાગ તજીને વૈરાગ્ય ભાવનામાં આવ્યા, અને તેજ વખતે તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ગૌતમ સ્વામિ કે જેઓ તેના પહેલા ગણુધર હતા, અને તદ્દલવ મોક્ષગામી હતા. તેઓ તેમની એકાંત સ્થિતિ કળી શક્યા નહિ, તો પછી સામાન્ય મનુષ્યથી તે અંશ માત્ર કેમ બાણી શકાય ? તે શ્રી વીરપ્રભુ ટુંકા મનવાળા, હલકા હૃદયવાળા, વિકારને વશ થનારા અને અપવિત્ર જીવન ગાળનારા મનુષ્ય સમૂહમાં થઈને પસાર થતા હતા, ઘણાજ સ્વાર્થી મનુષ્યોમાં, દુશ્મનોમાં, અસંતુષ્ટ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્ય સમુદાયમાં ગમે ત્યાં તેઓ વિચરતા છતાં તેમનું હૃદય હમેશાં જગત્પર ઉપકાર કરવાની યોજનામાં અને મનુષ્ય પ્રાણીના ઉદ્ધાર માટે આત્મભોગ આપવાના રાગ દ્વેષ વગરના પ્રેમથી ભરપુર હતું. અને જ્યારે તેનું આખું જીવન પસાર થયું, અને જે મનુષ્યો પોતાના વિચાર અને વિકારના પરિઘથી બહાર જઈ શકતા નહોતા તેમની વચ્ચે તેમના જીવનનો ઘણો વખત પસાર થતો હતો છતાં તેનો અંતરંગ આત્મા પરમાત્મપદના વિચારોથી ભરપુર હતો, અને તેમની એ એકાંત સ્થિતિ તેઓ એકલાજ અનુભવી શકતા હતા. તેના અનંત શક્તિના આત્મામાં કેટલું બધું ઉઠાણ હતું કે, જેનું આસપાસના કોઈ પણ પ્રાણીથી માપ પણ થઈ શકતું નહોતું. જેમને પોતાના ખાસ શિષ્યો કર્યા હતા. તેમને પણ જેમની અંતરંગ સ્થિતિનો અનુભવ મળી શકતો નહોતો. હજારે ના ટોળાની વચ્ચે તેમનો એકાંત વાસ હતો, તેમણે પોતાના જીવનના માર્ગમાં એકલાજ પ્રયાણ કરી સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, અને તેમની સાથે કોઈ પણ મનુષ્ય હતા નહિ. જેઓ તેમના વખતમાં સાથે મોક્ષે ગયા. તેમના આત્માની ગતિનો માર્ગ અદ્વગ હતો, કારણકે દરેક આત્માને સરખા કર્મ

હોતા નથી, અને તેથી તે કર્મ શત્રુપર વિજય મેળવવાના માર્ગ દરેક આત્માને માટે જુદા જુદા હોય છે.

એકાંતપણા વિષે જે વિચાર મેં ઉપર રજુ કર્યો છે, અને મહાવીરના જીવનની મનુષ્યપણે આત્માની એકાંત સ્થિતિ વિષે જણાવેલું છે, તેથી જરા આગળ વધીને તેમના જીવનના દુઃખના અનુભવના ચોક્કસ ભાગ વિષેની વધારે વિગતમાં આપણે હવે ઉતરીશું.

મહાવીર જીવનના દુઃખનો અનુભવ.

જે કે મહાવીરના દુઃખો તે યમુક આત્માના એકાંત અને ચોક્કસ માલીકીના દુઃખો હતા એમ કહેવાનો ભાવાર્થ નથી તોપણ બીજા ઘણા મનુષ્યોના દુઃખો કરતાં તે દુઃખો ઘણા જુદા પડે તેવા હતા. તેમજ તેમના દુઃખો અસાધારણ પ્રકારના અને ન સરખાવી શકાય તેવી જાતના જીવનમવાળા હતા એમ પણ કહેવાનું તાત્પર્ય નથી પરંતુ જે મુદ્દા વિષે વાંચકોનું ધ્યાન ખેંચવાની જરૂરીઆત છે તે એ છે કે આ છુપા દુઃખના સહન કરનારની પ્રકૃતિ સાથે અમુક એવી સ્થિતિ હતી કે જેથી તેમના દુઃખો એવા પ્રકારના કહી શકાય કે તે કોઈ પણ મનુષ્યથી સહન થઈ શકે તેવા નહોતા. તે ઉપસર્ગમાંથી જે અમુક સત્ય હકીકત મળી આવતી તે ઉપરથી તેમના જીવનના વર્તનમાં જે શ્રેષ્ઠતા અને અદ્વિતીયપણું હતું તે માનુષિક અનુભવની શક્તિથી ન કળી શકાય તેવું હતું એમ કહેવામાં કાંઈપણ વિશેષતા જેવું નથી. તેથી કરીને મનુષ્ય જાતના ઇતિહાસમાં જે કાંઈ અનહદ દુઃખોની હકીકત મળી આવે તેના કરતાં મહાવીર પ્રભુના દુઃખો મનુષ્યપણામાં તે એકલાથીજ સહન થઈ શકે તેવા એકાંત હતા, એમ કહેવામાં પણ અતિશયોક્તિ જેવું નથી.. કર્મશત્રુ સાથેના યુદ્ધમાં વિજય મેળવતા દુઃખના ભયંકર દખાણને એકાંતપણે સહન કરતાં તેણે મનુષ્યજાતને કર્મશત્રુપર વિજય મેળવવાની ઘણી કુચીઓ પરોક્ષપણે બતાવી આપી હતી. જીવનના વિચારને અનુસરીને મહાવીર પ્રભુના દુઃખો (ઉપસર્ગો)માં જે સંયોગો હતા તેમાના મુખ્ય એક બેપર અને કાંઈક વિચાર કરના પ્રયત્ન કરીશું.

મહાવીરને પોતાના દુઃખોનું ભવિષ્યજ્ઞાન હતું.

જે સૌથી પ્રત્યક્ષ બાબત હતી તે એ હતી કે તેમના દુઃખો અને ઉપસર્ગો જ્યારે તેણે ભોગવ્યા તે અગાઉ તે વિશેનું શું અને સંપૂર્ણ તેમને જ્ઞાન હતું. તે દુઃખો તેમની કંટપના શક્તિની જરાએ બહાર નહોતા. દરેક જાતની વેદના અને વ્યાધિ જે તેને ભોગવવાની હતી તે ચોક્કસ સ્વરૂપે તેના અંતરમાં પ્રથમથીજ પ્રત્યક્ષ હતી અને તેના આખા જીવનમાં નજીક આવતા દુઃખોનું જ્ઞાન તેનાથી કદિ દૂર રહ્યું નથી. મહાવીર પ્રભુના એકાંતજીવનના શોક ઉત્પન્ન કરે તેવા ઇતિહાસમાં ખુલી રીતે આ બાબત જુદાજ સંયોગોવાળી હતી. તેના સંસારના અનુભવની તેની એકજ જુદી સ્થિતિ હતી કે જેનાથી સઘળા ભયંકર દુઃખ ભોગવનારા મનુષ્યો જુદા પડે છે મનુષ્યને પોતાના ભવિષ્યમાં આવનારા દુઃખોનું જ્ઞાન હોતું નથી જ્યારે વીરપ્રભુને જન્મથીજ ત્રણ જ્ઞાન હોવાથી એ વિષે જ્ઞાન હતું. જેમ દેવતાઓને પોતાને દેવ લોકમાંથી ચ્યવી જવાને છ માસ રહે છે ત્યારે પોતાની ભવિષ્યની સ્થિતિ વિષેના જ્ઞાનને લીધે ત્રાસ અને દુઃખથી ભાગ નાશ કરવી પડે છે તેમજ જે સાધારણ મનુષ્યોને ભવિષ્યના દુઃખોનું જ્ઞાન હોય તો તે ત્રાસથી તેઓ ઘેલાજ થઈ જાય એમ કહીએ તો તેમાં વિશેષતા નથી. પરંતુ એ પરાક્રમ કરવાની અને છતી શક્તિએ પૂર્વ કર્મની અસહ્ય વેદના સહન કરવાની તાકાત એકલા મહાવીરમાંજ હતી અને તેથી તેનું એકાંતપણું તેમાં પણ પ્રતીત થાય છે. મોક્ષના દરવાજા સઘળા આત્માઓને માટે ખુલ્લા છે પરંતુ જેઓ છતી શક્તિ એ અને છતાં જ્ઞાનથી તે દુઃખ પ્રત્યે અભાવ નહિ બતાવતા કસોટીમાંથી પસાર થાય છે તેમનાથીજ એ દરવાજા સુધી પહોંચીને પગ મુકો શકાય છે. દરેક મુક્ત થતા જીવની નીચે પ્રમાણે કસોટી થાય છે અને ત્યારપછીજ તે આગળ વધી શકે છે કુદરતની સામાન્ય રચના મા ભવિષ્યના દુઃખથી મનુષ્ય અજ્ઞાત હોય છે કે જેથી કરીને વર્તમાન કાળના સુખમા વિદ્ન ન આવે તેમજ ભવિષ્યના ભયંકર દુઃખની આ દગીરીથી વર્તમાન દુઃખમાં વૃદ્ધિ પણ ન થાય. આવી રીતે મનુષ્ય કે જેના જીવનમાં વ્યાધિ અને વેદનાઓ ઉપરા ઉપરી આગ્યાજ કરે છે તેને દુઃખના વખતમાં પણ અજ્ઞાન અવસ્થાને લીધે કેટલેક અંશે શાંતિ મળે તેવી કુદરતી રચના જોવામાં આવે છે, કારણકે જ્યારે

ભૂતકાળના ભયંકર દુઃખો યાદદારતમાંથી એછા થાય છે ત્યારે લોકો-
ને પોતાના સારા ભવિષ્યની કલ્પના કરવાને સ્વાભાવિક આશા રહે
છે આ હકીકત દરેક મનુષ્યના જાતી અનુભવની છે અને તેથી તેમાં
વિશેષ ખાત્રીની અગત્યતા નથી. વાંચનારાઓમાંથી એવા તો ઘણાજ
થોડા માણસો હશે અથવા ખીલકુલ નહિ હોય કે જેઓને થોડા અ-
થવા વધારે પ્રમાણમાં દુઃખ અને વ્યાધિનો પરિચય થયો ન હોય,
પછી તે દુઃખો તમારી માંદગીના હોય, કૌટુંબિક વ્યાધિ અને ચિંતાના
હોય, સગાંસંબંધીના વિયોગના હોય, સ સારમાં પોતાના નશીબમાં
નિરાશ થવાથી થયેલા હોય, ગમે તે પ્રકારનાં હોય તોપણ મને શં-
કા નથી કે તમે સઘળાઓએ તમારા જીવનમાં દુઃખ અને
દિલગીરીના પ્રસંગ અનુભવ્યા હશે. અને હજુ પણ તમારા-
માંના દરેક કે જેમને વધારે વખત જીવવું છે તેમને ઘણા
દુઃખના પ્રસંગો અનુભવવા પડશે પરંતુ તમે વિચાર
કરો કે જો તમેએ આ સઘળા દુઃખો ચોક્કસપણે અને સંપૂર્ણ રીતે
અગાઉથી જાણ્યા હોય તો તમારા અસહ્ય દુઃખોમાં કેટલો વધારો
થયો હોત ? હમેશના અનુભવમાં આવતી વ્યાધિઓની અને જીવ-
નના પ્રકાશને ચોરી જાય તેવા ભવિષ્યના દુઃખની વાત એક
ખાબુએ રાખીએ તો પણ જે દુઃખો ભૂતકાળમાં પસાર થઈ ગયા
તેનું પણ જો જ્ઞાન હોય તો કેટલો ત્રાસ થાય ? ભૂતકાળનો ભયંકર
અંધકાર કે જેમા અસહ્ય વિયોગ દુઃખો અને કમનશીબીના ભયંકર
ફટકાઓ લાગેલા છે તે યાદદારતમાં લાવી શકે તેવા મનુષ્યો કાંઈ
થોડા નર્થ હોતા, તો પછી એ ઉપરથી કલ્પના કરો કે ઘણા વરસો
અને મહીના અગાઉ તેના દુઃખો અગાઉ જાણવાને તમે શક્તિમાન
હોત તો 'શુ' 'શુ' દુઃખ થતે ? જો તમે ન ખૂટે તેવી તમારા પ્રયત્નની
નિષ્ફળતા અને તમારો ઘણીજ પ્રિય આશાઓની નિરાશાનો ત્રાસ
અગાઉથી જાણ્યો હોય તો તમારા કયા હૃદયના જરથી તેને સહન
કરી શકત ? અથવા તમારા અતિ ઘણા પ્રિય મિત્રની સાથે હમેશાં
આનંદ ભોગવતા કે તેની સોળતમાં ભવિષ્યના સુખના વરસોની આશા
રાખતાં જો કદાચ તમારો જીવનરૂપી દીવો ખુઝાઈને અંધકાર થઈ
જાય અથવા તો તમારો ઘણો વૃહાલો દોસ્ત હમેશને માટે જુદો થાય
તેવો વખત આવ્યો હોય તો તમારા સુખ અને સંતો-
ષમાં કેવો ભયંકર અંતર પડી જાય ? અને ફેલેવની જ-

રૂર નથી કે જેવું લવિષ્યકાળને માટે થાય તેવોજ ભૂતકાળને માટે પણ અને પાંચ પચીસ મનુષ્યની મંડળીમાં એક એ મનુષ્ય સુખી, નિશ્ચિત અને શાન્તિવાળા હોય એ વિષે શંકા જેવું નથી તેઓને પણ જો તેમના પર એકજ વરસમાં થનારા દુઃખના પ્રસંગ બરોબર રીતે જણાવ્યા હોય તો જરૂર તેની વર્તમાન સુખી અવસ્થા ઘણે અંશે વિદ્ન પડે આ જગતમાં તમોને કોણુ વિશેષ પ્રિય છે. એવો કયો મિત્ર, કયો બંધુ, ખંડેન, ધણી ધણીઆણી કે બાળક છે કે જેમને તમે ઘણાજ ચાહો છો અને જેમના પર તમોએ તમારી સઘળી આશાઓ રાખી છે અને જેઓ તમારા દુઃખના ભાગી થશે એમ તમે માને છો ? થોડા માસ જવા પછી તમારા હૃદયને એવી ખાતરી કરી આપવામાં આવે કે તે મિત્ર તમારી નજરથી થોડાજ વખતમાં દૂર થશે, વિયોગનું દુઃખ તમારે સહન કરવું પડશે અને તમે એકલાજ રહી જશો એ જાણવાથી તમને શું નહિ થાય? અફસોસ મનુષ્ય આત્માને આવા લયંકર દુઃખોનું અગાઉથી જ્ઞાન થાય તો આપણામાં શાંત હૃદય અને સુખી ઘર ભાગ્યેજ દૃષ્ટિએ પડશે કદાચ આવા અથવા તેને મળતા બનાવો આપણા માટે રહેલા હોય પણ કાલે શું થશે તે આપણે જાણતા નથી, આપણી અદ્વૈતશક્તિ પ્રમાણે આપણા લવિષ્ય અને આપણા જ્ઞાન વચ્ચે પડેલો પડેલો છે અને તેથી ગમે તેવા ત્રાસ દાયક વિતક આપણા પર વીતવાના હોય તોપણ તેઓ આપણી હાલની શાંતિમાં વિદ્ન કરતા નથી કારણકે આપણે તેને જાણતા નથી.

ઉપર જે એકજ વિચાર મારે ઘણો લાંબો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો છે, અને જેમાં ઘણે સ્થળે પુનરુક્તિ જેવું થયું છે, તેનું કારણ એ છે કે આપણા મહાવીરપ્રભુના દુઃખોનું એક મુખ્ય તત્ત્વ હું સ્પષ્ટ કરી શકું કે જે તત્ત્વ બીજા લખનારાઓએ જુદું પાડી સમજાવવાનો વિશેષ પ્રયત્ન કર્યો નથી. વાંચકો! તમે વિચાર કરો કે જે લવિષ્યની અજ્ઞાનતાથી મનુષ્ય જાતના સર્વ દુઃખો તેને વર્તમાન કાળે વિદ્યરૂપ નથી, તેમાં શ્રી વીરપરમાત્માના સબંધમાં ઉલટા પ્રકારે હતું. લવિષ્યનું જ્ઞાન હોવા છતાં તેમના હૃદયના બળ આગળ તે લયંકર લવિષ્ય કાંઈજ અસર કરી શકતું નથી. આપણે હમેશા માણસોને એમ બોલતાં સાંભળીએ છીએ કે જો આવી અસહ્ય સુશકેલી અને લયંકર દુઃખોની થોડી પણ અમોને ખબર હોત તો

અમો કદી પણ તેવી મુશ્કેલીમાં પડત નહિ. પરંતુ મહાવીરના દિલ-ગીરીવાળા જીવનમાં ગમે તેવી મુશ્કેલી હતી, એકજ રાત્રિના અસહ્ય અને સાંભળતા પણ ત્રાસ થાય તેવા સંગમ દેવતાના ઘોર ખાવીશ ઉપસર્ગ જેવા દુઃખો હતા. અને અસહ્ય પીડાથી ગમે તે રીતે કાન-માં ખીલા ઠેકાયા હતા, તથા ગોશાળાએ મુકેલી તેજ્જલેશ્યાનો ગમે એવો અસહ્ય તાપ સહન કરવો પડ્યો હતો, તેમજ વળી તેમના જીવનની શરૂઆતથીજ ભવિષ્યના આ સઘળા દુઃખોનું તેમને ઘણુંજ સ્પષ્ટ જ્ઞાન હતું, તોપણ તે સઘળા મિશ્રિત દુઃખરૂપ ઝેરનો ત્યાલો તેમણે શાંતપણે પીધો હતો, અને કર્મશત્રુપર વિજય મેળવી વીરપણું બતાવી મનુષ્યોને પરમાત્માની પ્રતીતિ કરાવી સાચો માર્ગ બતાવ્યો હતો. જ્યારે ઈંદ્ર મહારાજે ઉપસર્ગમાં દૈવિક સહાયતા કરવાની માગણી કરી ત્યારે વીરપ્રભુએ તેમને ના કહી હતી, અને દરેક દુઃખના પ્રસંગની સામે ચાલીને પોતે જાણી જોઈને ગયા હતા. આવી રીતે આ દુનિઆપરના શ્રી વીરપ્રભુના અદ્વિતીય જીવનની શરૂઆતથી તેઓ પોતાના અંતરંગ શત્રુપર એકાંતપણે વિજય મેળવતા બીજાઓનો ઉદ્ધાર કરવામાં નિમિત્તરૂપ થયા હતા. જીવનના અનુક્રમમાં આગળ ચાલતા દુઃખોનો જે વરસાદ વરસતો જતો હતો તે તરફ કોઈપણ ન કળી શકે તેવી તેની અંતરંગ એકાંત દૃષ્ટિ હોઈને તે બીજાઓને મુક્તિનો માર્ગ સ્વચ્છ અને સરળ કરી આપતા હતા અને જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ કે તેમને જ્ઞાન હોવા છતાં આવનારા દુઃખો વિષે કેમ ત્રાસ નહિ થયો હોય, ભવિષ્ય જ્ઞાનથી તેઓ સામાન્ય મનુષ્યજાતથી કેવી રીતે જુદા પડ્યા હશે, અને તે ઘણા દયાવાન, નમ્ર, શક્તિવાન અને તરણતારણ હોવા છતાં કોઈ ભાગ ન પાડી શકે અને કોઈ ઓછા ન કરી શકે તેવા દુઃખોનો અસહ્ય બોજો પોતાના આત્મા સાથે શામાટે વહન કીધો હશે તેનો વિચાર કરતાં કર્મની વિચિત્ર ગતિ ઈસાહિ દાખલા દલીલ વગરના મનુષ્ય જાત માટેના દિલાસાના વાક્ય સિવાય તેનો ભેદ મનુષ્યથી મહાવીરપણું પ્રાપ્ત થયા વગર પામી શકાય નહિ.

મનુષ્ય અને મહાવીરના દુઃખોનો ભેદ.

બીજી મુખ્ય બાબત એ છે કે જે મહાવીર પ્રભુના દુઃખો બીજા બધા મનુષ્યોના દુઃખોથી જુદા પાડે છે અને જે તેમની સહન શ-

કિતની એકાંતતાનો પુરાવો આપે છે તે એ છે કે તેમનાં હુઃખો તે એક ઘણાજ પવિત્ર અને પૂર્ણ હૃદયના હુઃખો હતા. મહાવીર પ્રભુએ જે સહન કીધું તે કોઈ પણ સામાન્ય મનુષ્યથી સહન થઈ શકે નહિ કારણ કે તેનો આત્મા બધા જીવો કરતાં મહાન પરમાત્મરૂપ હતો અને તેમનું હૃદય કે જેનો પરીઘ ઘણો મોટો હતો અને જે જેટલું થઈ શકે તેટલું વિશાળ હતું તે સહેલાઈથી હુઃખને ગ્રહણ કરી શકતા હતા. જેમ એક ઘણોજ ઉંડો ખ્યાલો પુરેપુરો ભરાઈ ગયો હોય, તો છલકાતો નથી અને એક વૃક્ષ કે જે ઘણીજ ઉંચાઈવાળું અને ઉંડું હોય તે જેમ તોફાનમાં ટકી શકે છે. તેમ જે જે આત્મા વિશાળ શક્તિવાળો અને ઘણાંજ ઊચ્ચપદને પામેલો હોય તેજ મહાન હુઃખો ગ્રહણ કરવાને શક્તિમાન થાય છે. એક નાના, સાંકડા, સ્વાર્થી અને વગર કેળવાએલા મનથી થોડી મુશ્કેલીઓ સહન થઈ શકે, તેના સુખદુઃખના પ્રવાહની મર્યાદા અને પ્રમાણ હોય છે, કમનશીબવાળા સામે તે એક નાની ઢાલ ધરી શકે, પરંતુ જ્યાં ઘણા મહાન હુઃખો આવતા હોય તેમાંથી તેઓનો બચાવ થઈ જાય છે. જેમ જેમ કોઈ પણ પ્રાણી ઉંચપદે ચડતો જાય છે, તેમ તેમ તેના હુઃખો અને સુખોનો વિસ્તાર વધતો જાય છે, ત્રાસ અને મોજશોખને અનુભવવાની તેની શક્તિ પણ વધતી જાય છે. એક બાળક ઘણું થોડું હુઃખ સહન કરી શકે, યુવાન માણસો કરતાં તેઓને થોડી ચિંતા, થોડી ફીકર અને થોડી મુશ્કેલીઓ આવે, એક કેળવાએલા માણસ કરતાં એક જંગલી માણસને, એક ઘણાજ વિચારવંત અને લાગણીવાળા મનુષ્ય કરતાં એક અજ્ઞાની અને મૂર્ખ માણસને ઘણી થોડી ચિંતા અને થોડી મુશ્કેલીઓ લાગે છે. ટુંકામાં જીવંતોને એ એક મહાન કાયદો છે, કે દરેક વધતી જતી શક્તિ, દરેક સુધારો, શારીરિક, માનસિક, નૈતિક કે આત્મિક જે મનુષ્ય મેળવે છે, તેને જરૂરની શિક્ષા તરીકે, વધારાની જોખમદારી તરીકે આસપાસના હુઃખો વધારે ખુદ્દી રીતે અનુભવવા પડે છે આ બાબતની ખાત્રી કરવી હોય તો કેળવાયેલા હૃદયના માનસિક અનુભવ અને વિચાર કરવાની ટેવવાળા વિદ્વાન મનુષ્યને જંગલી અને હલકા મનવાળા મનુષ્યના કુટુંબમાં રહેવાની દ્રશ્ય પાડો તેમની સાથે તે પોતાના દિવસો ગાળે, તેમની નકામી અને હલકી વાતો સાંભળે અને

તેમની જીંદગીની હસવા લાયક રીતભાતમાં રહે તેવી રીતે તે વિદ્વાન માણસને ફરજ પાડે તો પછી તે વિચારશીળ અને કેળવાએલા વિદ્વાન મનુષ્યને આવી સ્થિતિમાં વિશેષ દુઃખ અને દિલગીરી નહિ થાય? અને તેના પવિત્ર ઉંચા વિચારો અને શુદ્ધ લાગણીઓ આવી જાતના વાતાવરણમાં રહેવાનું સહન કરી શકશે? નહિજ. તેવીજ રીતે એક શુદ્ધ અને દયાળુ પ્રકૃતિનો માણસ કે જેનું અંતઃકરણ ઘણું કોમળ હોય, ખીજાના દુઃખો દૂર કરવાને અને ખીજાની માગણીઓ પુરી પાડવાને તત્પર હોય તે જે લોકો તેને ઘણાજ પ્રિય હોય અને તેના હૃદય પીગળાવે તેવા દુઃખ અને દ્રવીકતા જો રહે અથવા તે લોકોના માનસિક દુઃખની ઉપેક્ષા કરે તો તે માણસને તેમ કરવામાં પોતાની ઉદાર અને ઉપકાર કરનારી પ્રકૃતિને લીધે એવા દેખાવોથી વિશેષ દુઃખ નહિ થાય? એક દેશલક્ષ્યનો ઉમદા સ્વભાવને મનુષ્ય જાતનું લલુ કરનારની પ્રકૃતિને પોતાના દેશની કે જાતિભાઈની હૃદયશીલ થતી હોય છતાં રોકી રાખવામાં આવે તો તે કેટલું દુઃખ પામશે? એક ઠંડા કઠણ હૃદયનો મનુષ્ય કે જેને ભયંકર દીલગીરીના દેખાવોથી પણ અસર થતી નથી અને જેને જોઈને ખીજાના અંતઃકરણ ત્રાસથી રહે છે તેવા ત્રાસદાયક દુઃખોને કાંઈપણ લાગણી વગર જે જુએ છે તેના તરફ ધિક્કાર બતાવવા એ ઈર્ષ્યા વગરનો સુધારો નથી?

વળી એક વખત વધારે તમારા વિચારો એક ઘણાજ ઉંચી કે ઊંચાણી લેતાં મનુષ્ય તરફ લઈ જાઓ કે જેનો આત્મા દરેક જાતની ઉમદા પ્રકારની શક્તિઓની ખીલવણી કરવામાં મગ્ન હોય, દૈવિક, પ્રભાવનો લાગવગ મેળવતો હોય અને તેનો અંતરંગ આત્મા વિવેકબુદ્ધિથી જાગૃત થતો હોય. તેની માનસિક શક્તિ વિસ્તારવાળી થતી હોય. ઉંચા પ્રકારના સુખ વૈભવનો પ્રવાહ તેના અનુભવમાં પ્રત્યક્ષ હોય તેવા મનુષ્યને પણ જ્યારે આ દુનિયામાં પૂર્વે કદી નહિ અનુભવેલા એવા દુઃખ અને દિલગીરી ઉત્પન્ન થાય તેવા પ્રસંગોથી ત્રાસ પામે છે. આંધળો માણસ આંખના દુઃખને જાણતો નથી. ખહેરો માણસ અવાજ કરવાના દુઃખને જાણતો નથી. મરી ગયેલો અને મૂંછિત મનુષ્ય જીવતા અને શ્વાસોશ્વાસ લેતા મનુષ્યના દુઃખને જાણતો નથી અને તેથી પરમાત્માની છુપી પ્રેરણાથી શ્રદ્ધાળુ આત્મા નૈતિક અજ્ઞાત અને મોત જેવા પ્રસંગથી જાગૃત થાય છે.

માંદગી અને મુશ્કેલીઓથી પ્રકૃત્તિમાં સુધારો થાય છે મતલબ કે વિપરીત અનુભવથી માણસ ખરા ધોરણપર આવે છે પોતાની અજ્ઞાન અવસ્થામાં એક માણસ શ્રદ્ધાળુપણાના શાંતિ અને સુખને પરમાત્મા સાથેના આત્માના ઉંડા સખત અનુભવને કાંઈ જાણતો નથી પરંતુ જેવો તે ધર્મી અને દયાવાન શ્રદ્ધાળુ આત્માના ઉંડા દુઃખો જાણે છે અને પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ કરતા શીખે છે તેવો જ દુઃખની લાગણીથી જાગૃત થાય છે. ભૂતકાળના દિવસોમાં જે સઘળું સત્ય, પવિત્ર અને સાફ હૃદય તેને શ્રદ્ધા કરવાને તે માણસ યોગ્ય નહોતો કારણકે જે સઘલી શ્રેષ્ઠ બાબતો છે તે તેનાં આત્મામાંથી હવે જ પ્રગટ થઈ છે અને તેથી સઘળી જાતના પાપનું તેને લાન થયું છે. તેનું અંતઃકરણ ઘણું કોમળ થયું છે, અને ઘણા થોડાજ હલકા કામો તેનાથી થઈ શકે છે કે જેથી તેના આત્માને નુકસાન થાય છે. એક માણસ કે જે ઘણાજ આગળ વધેલો હોય અને સાધુ પદને પ્રાપ્ત થયો હોય તે જ્યારે પોતાના આત્માને ભૂલી જઈને નીચે પડે છે તથા પાપકર્મમાં રક્ત થાય છે ત્યારે તેના વિષે એક બેદરકાર અંતઃકરણ કાંઈપણ કીંમત કરશે નહિ. સત્ય અને ભલાઈના અભ્યાસમાં વીરપ્રભુના જીવનની ક્તેહનું કારણ અનુભવ વગર પણ જાગૃત આત્માથી જાણી શકાય છે. પરંતુ તેજ વખતે લાગણીના એક ભાગ તરીકે માણસની દુષ્ટતા અને નાસ્તિકપણાથી જે દુઃખ અને દીલગીરી થાય છે તેનો તેને અનુભવ થાય છે તે પોતાને માટે પશ્ચાતાપ કરે છે અને ઘણો કાળ નકામો જવા માટે તેને તીવ્ર લાગણી થાય છે અને જેમ જેમ તે વિશેષ પવિત્ર અને વિશેષ ભક્તિવાન થતો જાય છે તેમ તેમ પોતાની આત્મપાત્રના માણસોના પાપથી તેને અશાંતિ અને દુઃખની લાગણીઓ વધતી જાય છે, એક ધર્મી માણસને પોતાના છોકરાઓને અધર્મી અને અવિચારી જોઈને કેવું દુઃખ થાય છે અને એક મિત્રને પોતાના પ્રિય બંધુઓને તદ્દન નાસ્તિક અને ધર્મથી વિસુખ જોઈને કેવી લાગણી થાય છે? આ બધી બાબતો ફરીથી કહેવાની જરૂર નથી અશાંતિના કારણરૂપ છે કે જેને અજ્ઞાન અને મૂર્ખ હૃદય જાણી શકતું નથી. એ દુઃખો એવા છે કે તે આત્માની મહત્વતાની ખાત્રી આપે છે; કુદરતના એ એવા તોફાનો અને ગુચવાડા છે કે જેઓ આ જગતના નિયમથી વિશેષ ઉમદાપણું છે અને તેના અતિશ-

યના પ્રમાણમાં જેનામાં તે જોવામાં આવે છે તેનું માહાત્મ્ય તેવ્યક્ત કરે છે,

પરંતુ હવે જો આ સઘળું એજ પ્રમાણે હોય, જો જે વિચારો ઉપર જણાવ્યા તે સત્યતા ધોરણપર હોય એટલે કે આત્મા જેમ જેમ પૂર્ણ થતો જાય છે તેમ તેમ તેના દુઃખો, પાપો, શોક અને સંતાપ જે આ જગત્પર તેની આસપાસ જોવામાં આવે છે તે તેને ઘણી તીવ્ર અસર કરે છે તો પછી શ્રી મહાવીર પરમાત્મા કે જેઓ પરમાત્મપદની છેકજ નજીક છે અને માનુષિક અનુભવથી ઘણો દૂર તેમજ મનુષ્યજ્ઞાનથી પેલે પાર જેમનું જગૃત જીવન છે તેમના દુઃખો કેટલા અસહ્ય અને અસરકારક હશે? સૌથી નમ્ર, ઉમદા પ્રકારનું અને સૌથી પવિત્ર હૃદય તેમનુંજ હતું કે જે મનુષ્ય આત્મામાં હોઈ શકે નહિ, તેથી ઘોર ઉપસર્ગને સહન કરવાની યોગ્યતા આસપાસના દુઃખોની અજમાયશ થઈ શકે તેવી ખાત્રી અને આવતા દુઃખનું ભવિષ્ય જ્ઞાન માત્ર તે વીરપ્રભુમાંજ હતું કે જેની મનુષ્યાત્માને કદિ અસર પણ થઈ નહિ હોય તેના આત્માઓ આનંદ પવિત્રપણામાં હતો. ઘણા ઉંડા અને તીવ્ર તિરસ્કારથી તેમણે પાપનો પ્રતિબંધ કીધો હતો પવિત્ર સ્વચ્છ ડાઘ વગરની કુદરતી આરસીમાં થોડા પણ બહારની અપવિત્રતાથી ઝાંખ અને ડાઘ લાગે છે તોપછી જે વીરપરમાત્માએ આ પાપથી ભરેલી દેખાતી દુનીઆમાં પાપકર્મને તદ્દન અટકાવ કરીને પૂર્વના કર્મશત્રુના ઘોર યુદ્ધમાં ત્રીશ વરસ સુધી એક સરખી રીતે દૃઢતાથી સામા થઈને આખરે જીત મેળવી છે, તેની બરોબરી કોણ કરી શકે તેવું છે. મનુષ્ય જાતપર દયા અને પ્રેમ રાખે તેવો ઘણાંજ નમ્ર હૃદયનો આત્મા, પ્રાણી માત્રપર ઘણાંજ ઉદાર ઉપકાર કરનારો આત્મા જેમ શ્રી વીરપ્રભુ માણસ જાતના દીલંગીરી અને દુઃખો સામે થયા તેમ કદી દૃઢતાથી સામે ટકી શકતો નથી. ને ઘણાંજ માયાળુ અને દયાળુ પરમાત્માએ આ કંગાળ જગત્માં શા માટે દુઃખ સહન કીધા હશે, શામાટે જગત્ની દૃષ્ટિમાં આંસુઓ, દુઃખો, વ્યાધિઓ અને ઉપસર્ગો જાણી જોઈને સહન કીધા હશે? મહાવીરનું જીવન પરમાત્મપદની છેકજ નજીક હતું, અને પરમાત્મા થવાને તેમ કરવાની જરૂર હતી, કોઈ પણ સામાન્ય મનુષ્ય અંતઃકરણ એવી રીતે પરમાત્માની નજીક આવી શકવાને સમર્થ

થયું નથી, પરંતુ જેમણે વીરપ્રભુની પેઠે દૃઢતાથી કર્મયુદ્ધમાં વિજય મેળવ્યો છે; તેઓજ પરમાત્મપદ મેળવવાને શક્તિમાન થયા છે. પરમાત્મપદ મેળવવા તરફ મુખ્ય લક્ષ હોવાથી દુઃખ પણ ભવિષ્યના સુખમાં ઓછું લાગતું; કંટાળામાંથી પણ દૃઢતા રહી શકતી, દિલગીરીમાં પણ દિલાસો મળતો અને શોક અને સંતાપ સહન કરવાને પુરતું સામર્થ્ય રહેતું. પરમાત્મપદના છેકજ નજીકના પ્રકાશક વીરપ્રભુ મનુષ્યના દુઃખો અને નબળાઈમાં પણ એક ક્ષણવાર પણ નિરાશ થતા નહિ. તે પરમોપકારી વીરપરમાત્મા જેમ આકાશમાં સૂર્ય અસ્ત થવાથી સર્વત્ર અંધકાર થઈ જાય છે તેમ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થવાથી હાલ સર્વત્ર અંધકારમય જેવું લાગે છે. મોક્ષનો દરવાજો તેમના જવા પાછળ થોડાજ વખત પછી ભરતક્ષેત્રના મનુષ્યો માટે ખંધ થયો છે, અને જે થોડું ઘણું હાલના ભારે જીવોને આ લંબન છે તે તેમના શસ્ત્રો અને તેમની પ્રતિમા છે, દુઃખને જાણીને દૂર રહે તેવો મનુષ્ય સ્વભાવ હોય છે, જ્યારે દુઃખને જાણતા છતાં તેની સામે થવાની શક્તિ વીરપરમાત્મામાંજ હતી, તે રીતનો મનુષ્ય અને મહાવીરના દુઃખોનો ભેદ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેવો છે.

મહાવીરે મનુષ્યની વચ્ચે રહીને સહન કરેલા દુઃખ.

મનુષ્ય જાતના પાપ અને દુષ્ટતાને વિચાર કરવામાં મહાવીર પરમાત્માની લાગણીઓ માત્ર પવિત્ર અને દયાળુ અંતઃકરણવાળી હતી, એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વીરપ્રભુના સંબંધમાં એક ખીજ વધારે આખત યાદ રાખવા જેવી હતી તે એ હતી કે, ઘણા હલકા મનુષ્યોના નીચ કૃત્યોની વચ્ચે થઈને તે પોતાના એકાંત અને ચોક્કસ દુઃખો સહન કરતાં. મેં કહ્યું તેમ માણસ જાતની આત્મિકનષ્ટતા અને અવનતિની વચ્ચેમાં રહીને તે ઘણું જીવામાં મહાવીર પરમાત્માની લાગણી માત્ર છેકજ પવિત્ર અને જાગૃત મનુષ્યાત્માના જેવી નહોતી પરંતુ તે લાગણી ઘણા ઉંડા અને ન જાણી શકાય તેવા મૂળમાંથી નીકળતી હતી. અવનત થયેલી દુનીઆને તે વીરપ્રભુએ ઉન્નત કરવામાં કયાસ રાખી નથી, અને ચોતરફ અવનતિના ખાડામાં પડતા હજારો હલકા મનુષ્યોને પણ પોતાના ખડોને વર્ષના ટુંક આયુષ્યમાં બચાવી લીધા છે અને તેમ કરવામાં

ઘણા હલકા મનુષ્યની વચ્ચે થઈને પોતે અસહ્ય દુઃખો સહન કીધા છે. ગોવાળીઆ જેવી હલકી જાત તરફથી તેના કાનમાં ખીલા ઠોકવામાં આવ્યા તે જાણતા છતાં પોતાનું 'પૂર્વ કર્મ' ખપાવવાને સાંભળતા કંપારી છૂટે તેવું તે અસહ્ય દુઃખ તેણે સહન કીધું. જો કે વીરપરમાત્માની કૃતિ વિષે આપણે વિચાર કરીએ તો આપણા અપૂર્ણ અંતઃકરણમાં તે વિષેનો વિચાર ઘણોજ ઝાંખો અને અસ્પષ્ટ રીતે આવી શકે તોપણ આત્મિક અવનતિનું દુઃખ કાંઈક એવી લાગણીવાળું છે કે જે જાણવાને દૈવિક અંતઃકરણમાં તદ્દન અજ્ઞાન નથી.

જ્યારે જગત્પર મહાપુરૂષના અભાવે અંધકાર થઈ જાય છે, મનુષ્યની દુષ્ટ વૃત્તિ વધારે ખરાબ થતી જાય છે ત્યારે કોઈ મહા પુરૂષ જન્મ લે છે. અને હજારો જીવોનો ઉદ્ધાર કરી હજારોને માર્ગ ઉપર લાવે છે. તેવીજ રીતે વીરપરમાત્માના સમયમાં પણ ઘણા હલકા મનુષ્યો હતાં કે જેમની અવનત સ્થિતિ જોઈને દયા ઉપજે તેઓનો શ્રી વીરપ્રભુએ ઉદ્ધાર કર્યો. મહાવીરના ઘણા છુપા દુઃખોમાં એ પાપ એક ઉંડી લાગણીવાળું દુઃખ હતું કે તે મનુષ્યજાતને ભવિષ્યમાં ઘણીજ દુઃખી અને આત્મિક અવનતિના ખાડામાં પડતી જોતા હતા. ત્રીશ વરસ સુધી પોતાના રોષ રહેલા કર્મ ખપાવવામાં જે જે ઉપસર્ગો નહ્યા તેમાંથી ઉપસર્ગ કરનારનું અને ઉપસર્ગ જોનારનું તેમણે કદ્યાણ કરવામાં પોતાની અપૂર્વ દયા બતાવવામાં ખામી રાખી નથી.

કોઈ મહાન્ પ્રજાની મહાન કીર્તિ નષ્ટ થતી જે માણસ જુએ છે. ત્યારે તેને ઘણોજ આશ્ચર્યજનક ગંભીર વિચાર ઉદ્ભવે છે. અને પાછળ રહેલી તેની છુટી છવાઈ મહત્ત્વતાની દુર્દશા જોઈને તેને ઘણું ખેદ થાય છે. જ્યારે એક મુસાફર જે દેશોની રમણીક ભૂમિ અને મનોહર સ્થિતિમાં નાનપણથી રહ્યો હોય, તેની ઘણા કાળે ફરીથી મુલાકાત લે છે, જ્યારે તે અગાઉના રાજા મહારાજા અને તેની સત્તાનો વિચાર કરે છે, અને તેને નષ્ટ થઈ ગયેલું જુએ છે, અને માણસના હૃન્નર ઉદ્યોગનો નાશ થઈને માણસ જાતને ઘણી કંગાળ અને દુઃખી અવસ્થામાં તે નિહાળે છે, ત્યારે તેના અંતઃકરણમાં કુદરતી રીતે ઘણાને ખેદ અને ઉંડી અસર થાય છે, અને તે વારંવાર ઉંડા

નિઃશાસા નાખે છે. પરંતુ જ્યારે માણસ જાતની ખેદ ઉપજાવે તેવી નૈતિક અને આત્મિક અવનતીની અગાઉની સારી સ્થિતિ સાથે સરખામણી કરતાં અને તે કીર્તિ સ્થાને યાદ કરતાં છતાં તેને માટે કોઈ વિચારવંત અંતઃકરણમાં જુદોજ વિચાર આવી શકે છે. કુદરતી શક્તિની છાપ જ્યારે ઘણા હલકા અને ઉતરતા વખતમાં પણ વસ્તુઓ પર પડે છે. ત્યારે તેની સાથે મનુષ્યના વિચાર અને મહેનતની ઘણી ઉંડી યોજનાઓ તદ્દન નજીવી જેવી થઈ જાય છે. ધર્મની હાની વાય છે અને નીતિનો લોપ થાય છે ત્યારે મનુષ્યના હાથથી ઉછેરવામાં આવેલા પદાર્થોને કુદરત કેવી રીતે નષ્ટ કરે છે તે મનુષ્ય આશ્ચર્યની સાથે જોઈ રહે છે. જ્યારે મનુષ્યના આત્મામાં સર્વ અંધકાર થઈ જાય છે અને આત્મિક શક્તિ કાંઈપણ કામ કરી શકતી નથી ત્યારે કુદરત જગતની મહત્વતા અને મનુષ્યની શ્રેષ્ઠતાનો લોપ કરી તેના પર ભયંકર પ્રસંગ લાવી કેવી રીતે પાયમાલી કરે છે, માણસ જાતને ખે પગવાળા પશુ જેવા કેવી રીતે બનાવી મુકે છે તેનો વિચાર કરતાં અંતઃકરણ ઘણું ખેદિત થયા વગર રહેતું નથી. જે શરીરમાં આત્માનું રહેઠાણ છે અને જેના ચમત્કારિક કાર્યો અને શક્તિથી દેવતાઓ પણ મનુષ્ય ભવની ઈચ્છા કરે છે તે શરીરની પણ કેવી રીતે દુર્દશા થાય છે. કે જે જોઈએ હૃદય શોક અને સંતાપથી આર્દ્ર થઈ જાય છે. તો પણ આવા કમનસીબ જમાનામાં જ્યારે વીરપરમાત્મા જે સ્થળે વિચરતા હતા ત્યારે દરેક દુઃખી અને દરીદ્રી મનુષ્યના હૃદયના દિવસો આવ્યા વગર રહેતા નહિ તે પરમાત્માના પ્રભાવથી દેવતાઓ તેઓ જ્યાં વિચરે ત્યાં સવાલાખ સોનૈયાની વૃષ્ટિ કરતા હતા અને આસપાસ ચાર જોજનમાં સર્વ પ્રકારની શાંતિ રહેતી હતી.

શરીરનો નાશ થાય તે આત્માની અવનતિ આગળ નજીવો છે શરીર એ કાંઈ જીવિત પદાર્થ નથી. તે આત્માના આધારેજ રહેવાવાળો અજીવ પદાર્થ છે અને જીવરહિત હોય છે ત્યારે જોઈએ છીએ તો તે પંચ મહાભૂતનો બનેલો એક આકારવાળો પદાર્થ છે. આત્મા અનાદિ અનંતકાળે અસ્તિત્વવાળો છે અને પરમાત્મ સ્વરૂપને મળતો હોઈને ચૈતન્ય સ્વરૂપવાળો છે માત્ર જડ સ્વરૂપી કર્મના સંયોગથી તેની અવનતિ અને દુર્દશા તથા પરવશતા થએલી છે. શરીર એ પોતે વિકાર અને જ્ઞાન વગરના પદાર્થનું માટીનું પૂતળું છે, એટલે કે

નાશવંત પુદ્ગળ છે, જ્યારે આત્મા એ પોતાની છુપી શક્તિમાં પવિત્ર અપવિત્રપણું પ્રાપ્ત કરી પોતાની શક્તિથી ચતુર્ગતિમાં પ્રમણુ કરનારો અને તેમાંથી મુક્ત થનારો ચૈતન્ય સ્વરૂપી પદાર્થ છે.

ત્યારે જે પદાર્થ અમર, અજર અને પરમાત્માના જેવોજ છે, તે પદાર્થની પાંચમાલી થતી જોઈને આપણને આશ્ચર્ય નહિ થાય ? શું વીરપરમાત્માને એવા અનંત શક્તિવાળા આત્માઓની દયા નહિ આવી હોય ? નહિ; તે વીરપ્રભુએ અસંખ્ય જીવોને પરમાત્મપદ આપ્યું છે, પરંતુ જેમનામાં કર્મને સામે થવાનો શક્તિનો અંશ પણ નહોતો, તેઓજ વીરપ્રભુના પવિત્ર જીવનનો લાભ લઈ શક્યા નથી. બધા બાહ્ય પદાર્થમાંથી વીરપ્રભુની જે દૃષ્ટિ હતી, તે બીજા દરેક પ્રાણીની નજરથી છુપી અને જુદી હતી. બીજા મનુષ્યો પોતાના જાતિ બંધુઓના આત્માની અવનતિ થતી જોઈ શકતા નહોતા ત્યારે છુપા રહેલા અરૂપી આત્માઓની અવનતિ વીરપ્રભુની દૃષ્ટિ જોઈ શકતી હતી અને તેમના ઉન્નતિના માર્ગમાં મુકવામાં તેઓ ઉપકાર બુદ્ધિથી દરેક પ્રયત્ન કરતા હતા. જો કોઈ મનુષ્યને દાખલા તરીકે એકજ અઠવાડિયા સુધી પોતાના જાતિભાઈઓના અંતઃકરણની નીચે આત્માની જે હીલચાલ થતી હોય અને આત્માની જે સ્થિતિ હોય તે જાણવાની છુપી શક્તિ આપવામાં આવી હોય તો તે મનુષ્ય ખરેખર અંદરની ભય કર સ્થિતિ જોઈને ભયભીત થઈ જશે અને કાંઈ પણ શક વગર તે આ અપૂર્વ શક્તિનું તુરત રાજીનામું આપશે; પરંતુ જે જોવાને અપૂર્ણ અને અવનત મનુષ્ય શક્તિમાન નથી તે વીરપ્રભુએ પોતાના જીવનમાં નિરંતર જોયું હતું, બધા અંતઃકરણો તેના આગળ ઉઘાડા હતા અને તેથીજ તેના સઘળા ગચ્છધરોની પુછ્યા વગર શંકાઓ ટાળી ભવસાગરમાં પડતા તેમને બચાવ્યા હતા. મનુષ્યના આકાર અને મુદ્રા જોઈને તેઓ તેમની સ્થિતિ જોઈ લેતા એટલુંજ નહિ પણ માણસના અંતરમાં શું હતું તે તેઓ સૂક્ષ્મ રીતે જાણતા. અરે ! દરેક આત્માનું જાણે તેણે વાંચન કીધું હોય તેવું હતું. અને દરેક સ્થળે જ્યાં તે પૂર્વે પવિત્ર, નિર્મળ, સુખી આત્મા હોય તેને સ્વાર્થાધ મગર અને ઈર્ષાખેર તથા નાસ્તિક થઈ ગયેલો જોતા ત્યાં જો તે આત્મા ભવિ હોય તો તેને ફરી જાગૃત કરી તેના ઉદ્ધાર કરતા. ત્યારે તેમની અપૂર્વ ઉપકારની લાગણી કે જેને મારે આપ-

આ મગજમાં કલ્પના પણ આવી શકે નહિ તેની આપણે કદી શંકા લાવી શકીશું કે જે વિકાસિત કર્મ જન્ય બાહ્ય દુઃખો હતા. તેના વિષે તેને મધ્યસ્થ ભાવવાળી લાગણી થતી હતી, ખેરાં, મુંગા, પશુ પક્ષીઓ, નરકના જીવો અને અભાવિ જીવોને માટે તેને ઘણીજ લાગણી થતી હતી. જે ભયંકર ભવિષ્ય આ ભરતક્ષેત્ર પ્રાણીઓને માટે નિર્માણ થયું હતું, તેને માટે તેને શીશી લાગણીઓ થઈ હશે? તે કહેવાને કેાણુ સમર્થ છે? જેમના અપૂર્વ ઉપકારની લાગણીઓ અને મનુષ્યમંડળની વચ્ચે રહીને પોતે દુઃખ સહન કરવાનો એકજ દાખલો ખાત્રી આપશે કે વીરપ્રભુ આપણા છેલા ઉદ્ધારક હતા અને આપણા કમનસીબે તેમના સમયે આપણા જીવો કયાં જ્રમણ કરતા હશે તે આપણે જાણતા નથી. નહિતર એ ઉપકારની મૂર્તિથી આપણા પણ ક્યારનો ઉદ્ધાર થઈ ગયો હોત તેનું ઉદાહરણ હું આપવા માગું છું તે એ છે કે જે વખતે તે મહાત્મા આ સંસારમાં પોતાના છેલા મનુષ્યભવનું આયુષ્ય પુરું કરી નિર્વાણ પામવાના હતા તે છેક છેલ્લે વખતે પણ શારીરિક શક્તી ક્ષીણ થતી જતી હશે ત્યારે ભત્રી જીવોનાપર ઉપકાર કરવાની એકજ નિર્મળ બુદ્ધિથી ખરાખર સોળ પહોર સુધી ઉપદેશ આપી તે વખતે પણ હજારો જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

મહાવીર જીવનના દુઃખમય પ્રસંગો વિષે ઉદ્ભાવતા કેટલાક વિચારો.

જે વિચારોની શ્રેણી આપણે ઉપર દર્શાવી ગયા, તે પરથી બીજી પણ ઘણી સૂચનાઓ આપોઆપ ઉદ્ભવે છે. મહાવીરના દુઃખો અને ઉપસર્ગોના સઘળા પ્રસંગો દાખલા તરીકે ખુદી રીતે મનુષ્ય જીવનના ઉદ્ધારમાં અનેક રીતે સહાયક હતા, અને હજી પણ છે, કારણ કે જે પ્રસંગો આપણે જાણીએ છીએ, અને જે છુપા ભવિષ્યનું અને ન કહી શકાય તેવું સૂચન કરનારા છે તે આપણા હૃદયમાં જરૂર એવી છાપ બેસાડ્યા વગર નહિ રહે કે, ઘણા દુઃખ સહન કર્યા વગર કર્મથી મુક્ત થઈ શકાતું નથી. તેમજ તેથીકરીને ગમે તેવા અસહ્ય દુઃખના પ્રસંગે પણ મહાવીરના જીવનને યાદ કરતાં એક જાતનો અપૂર્વ દિલાસો મળે છે. દુઃખની કેટલી કીંમત છે, તે તેમના જીવનમાંથી મળી આવે છે. જે ઉચ્ચદશામાં વીરપ્રભુએ નૈતિક અને

આત્મિક મહાત્મ્યનું વાતાવરણ ફેલાવ્યું હતું, જે પવિત્ર અને દૈવિક વિચાર વાતાવરણથી જગત્નો અંધકાર દૂર કર્યો હતો તે ખરેખર મનુષ્યને ઘણાજ આશ્ચર્યમાં ગર્ક કરી નાખે તેવું અને નાસ્તિકોથી ન માની શકાય તેવું અમત્કારીક મહાત્મ્ય હતું, જાણતા છતાં જેમણે ગર્ભના, બાલપણના, અને દુષ્ટલોના ઉપસર્ગોના દુઃખો સહન કીધા અને છતી શક્તિએ તેમનો પ્રતિકાર કરવાને બદલે જેમણે ઉદ્ધાર કીધો તે શ્રી વીરપ્રભુના આશ્ચર્યજનક જીવનનો કોણ પાર પામી શકે તેવું છે. ?

તે મહાવીર પ્રભુની આવી ઉપકારની લાગણીને વધારે સ્ફુટ કરવાને તેના સઘળા દુઃખો જે અટકાવી શકાય તેવા હતા તેનાપર વિચાર કરોએ. વીર પ્રભુની માત્ર પ્રત્યેની લાગણી કાંઈ ક્ષણિક નહોતીતેમજ તેના દુઃખો અને આત્મલોગ મનુષ્ય પ્રત્યે પ્રેમની લાગણી બતાવવા માટેજ તેણે સહન કર્યા નહોતા તે એવા કાર્ય ન હોતા તેમજ એવા માણસના પણ નહોતા કે જેનો તોલ કર્યા વગર અને પરિણામ જાણ્યા વગર તેણે કીધા હોય તે સારી રીતે જાણતા હતા કે કર્મને નષ્ટ કરવાને અને તે નિર્મિત્તે મનુષ્યજગત થાય તેટલા માટે મારે અવશ્ય દુઃખ સહન કરવાંજ જોઈએ તેની ભવિષ્યની સઘળી ધાર્સ્તી ગમે તે પ્રસંગે તાદ્રશરૂપે સ્વચ્છપણે તેની સન્મુખ હતી અને તોપણ તેના જ્ઞાનમાં જેમ તે સંપૂર્ણ હતા તેમ તેમ તેમના નિશ્ચયમાં પણ તેટલાજ દ્રઢ હતા. મનુષ્યનું વીર્યબળ ગમે તેવી ગરમીમાં અને યુદ્ધની ગમે તેવી ઉશ્કેરણીમાં ઘણાજ શૂરવીરતાના કામો કરે છે; પરંતુ જો આગળથી તેમને પાતાના માઠા ભવિષ્યની ખબર આપવામાં આવે તો તે જરૂર પાતાનું પરાક્રમ બતાવવાને માટે જશે નહિ. એક દરીઆઈ મુસાફર જ્યારે મોજાઓ શાંત હોય છે ત્યારે સમુદ્રમાં આગળ વધવાને લલચાય છે; પરંતુ જો તેને તોફાનની ધાસ્તિની ખાતરી કરી આપવામાં આવે છે તો ખીજ કાંઈ પણ લાલચથી તે આગળ વધવાને ઉદ્યમવંત થશે નહિ પરંતુ વીરપરમાત્મા કે જેમણે એકવીશ હજાર વરસ સુધી શાસન જયવંતુ રહે તેને માટે ઉડા પાયા નાખેલા છે તેમણે અંધકારના મહાસાગરમાંથી પસાર થઈને ગમે તેવા ભારે તોફાનોને વિખેરી નાખ્યા છે અને તેમના આત્માપર તે મહાસાગરના પાણી ચડી

આત્મા, તોપણ એક પગલું પણ તેઓ પાછા હઠ્યા નથી. તે વીર-
પરમાત્મા પ્રત્યે જેવો જૌતમ સ્વામીનો અચળ પ્રેમ હતો અને જે
રાગ દિશાને લીધે તેઓ કેવળજ્ઞાન મેળવી શકતા નહોતા તેના જેવો
અચળ પ્રેમ દરેક કર્મથી ઘેરાએલા મુક્ત થવાની ઈચ્છાવાળા મનુષ્યે
વીરપ્રભુ પ્રત્યે રાખવો જોઈએ.

વળી વીરપ્રભુના દુઃખમય જીવનથી જેઓ ઘણા બેદકાર અને
નાસ્તિક હોય છે તેઓને પોતાના આત્મિક લાભો મેળવવાને જંગૂત
થવા ચેતવણી નથી મળતી શું ? પાપકર્મના માઠા પરિણામના તા-
દશ ભયંકર ઉદાહરણ અને જેઓ પોતાના પાપકર્મના ઘેર પરિ-
ણામને માટે બેદકાર હોય તેની મૂર્ખાઈ ભરેલી ધાસ્તી વીરપ્રભુના
દુઃખ શિવાય બીજે કયે સ્થળેથી મળી શકે તેવું છે ? મતલબ કે
વીરપ્રભુને પાપકર્મના અસહ્ય દુઃખો સહન કરવા પડ્યા તે જોઈને
દરેક પ્રાણીને એમ સહજ વિચાર થશે કે આપણા પણ શું હાલ
થશે ? તમારા આત્મા વિષે અને તેના હમેશના લાભ વિષે જો તમે
નિશ્ચિત હો તો વિચાર કરજો કે તમારા આત્માને અને વીરપ્રભુની
દુઃખમય સ્થિતિને કશો સંબંધ નથી. જ્યારે મહાન્ લડાઈમાં જે
મુખ્ય સરદાર (ચોધો) હોય છે તે ફીકો પડી જાય છે, ત્યારે બીન-
અનુભવી સ્ત્રીપાઈ ધ્રુજવા લાગે, જ્યારે ઘણાજ હોશીઆર ડાકટર
દરદને જોઈને ધાસ્તી બતાવે છે ત્યારે દરદીની આશા ઘણી થોડી રહે
છે. તેવીજ રીતે જ્યારે પરમાત્મસ્વરૂપી મહાવીરનો આત્મા પાપ-
કર્મના ઉદયથી દુઃખો સહન કરતો હોય ત્યારે જેઓનાપર પાપક-
ર્મના દુઃખો પડવાના છે તેવા સામાન્ય જીવોએ શું શાંત અને
નિશ્ચિતપણે બેસી રહેવું જોઈએ કે ? હમેશા પાપકર્મના વાતાવરણથી
ઘેરાએલા એવા આપણે તેના માઠા ફળ (દુઃખ)નું ચોક્કસ પ્રમાણ
કરી શકીએ નહિ, પરંતુ આપણી વચ્ચે મહાવીર પરમાત્માએ મનુ-
ષ્ય જીવન ગાળી પાપકર્મના ઘેર દુઃખોનો આપણને ખ્યાલ આપ્યો
છે, અને જ્યારે આપણે તે વીરપ્રભુને દુઃખ અને ઉપરાગોના પ્રસ-
ંગમાં જોઈએ છીએ ત્યારે આત્માની સ્થિતિ વિષેની કમકમાટ ભરેલી
લાગણી શું આપણને નર્મ થતી ? પાપના ભવિષ્યના પરિણામને
આપણે જોઈ શકીએ નહિ તેમજ ચોક્કસ પ્રમાણ કાઢી શકીએ નહિ;
પરંતુ વીરપરમાત્માએ પોતાના આત્માપરનો કાળો પડેલો ઉચકી

નાખ્યો હતો, અને સઘળા લવિષ્યના છુપા લેદ તેઓ જોઈ શકતા હતા. મરતી વખતે પાપી માણસની પાછળ આપણે કાંઈ જઈ શકીએ નહિ. તેમજ જીંદગીના કર્મથી તેની લવિષ્યની સ્થિતિનું આંખુ પ્રયાણ પણ કાઢી શકીએ નહિ; પરંતુ તેવા એક વીરપરમાત્મા હતા કે જેઓ જીંદગીની પછીની હકીકત પણ જાણતા હતા. એટલુંજ નહિ પણ તેઓ ચારે ગતિમાં કયા જીવો કયા કર્મથી પીડાય છે, તે જોતા અને જાણતા હતા. આ દુનિઆમાં પાપી મનુષ્યને જે ભયંકર લવિષ્ય ભોગવવાનું હોય છે તે તેની દૃષ્ટિની સન્મુખજ હતું અને જ્યારે આપણે એક બાબતે તે વીરપ્રભુને પાપી, અવિચારી અને મૂર્ખપ્રાણીને પોતાની આસપાસ સુધારતાં જોઈએ છીએ કે જે પ્રાણીઓ આ જગત્માં કાંઈજ ઉપયોગ વગરના, બેદરકાર, બાળકની રમત રમે તેવા અને જીંદગીની કીંમત ન જાણે તેવા હોય છે, તે પ્રાણીઓને શ્રી વીરપ્રભુની કૃપાથી એક બાબત આપણે જાગૃત થતા જોઈએ છીએ જ્યારે બીજી બાબતે તે વીરપ્રભુના પોતાના ભયંકર લવિષ્યને, તેની ત્રાસજનક સ્થિતિને અને કર્મશત્રુના તેના પર થએલા અતીશે ક્રોધાગ્નિને પ્રાણીઓ જુએ છે, ત્યારે તેપરથી પાપી માણસ દયા અને દુઃખની લાગણીથી પોતાના લવિષ્યને માટે ચિંતાતુર નહિ થતો હોય ? જ્યારે વીરપરમાત્માના કાનમાં બીલા ઠોકાયા અથવા એકજ રાતના ઘોર બાવીશ ઉપસર્ગો થયા ત્યારે કુદરત પણ પોતાની મનોહરતા તજી ગઈ, તે વખતે શું મનુષ્યને કર્મશત્રુની ભયંકર યાતનાનો વિચાર નહિ આવેલો હોય ? એટલું તો નિશ્ચયપૂર્વક માની લેવું કે મહાવીરના જીવનમાંથી પાપકર્મનું જે ભયંકર પ્રમાણ અને જે ભયંકર દુઃખોની ધારતીની ખાત્રી વિષે કલ્પના થઈ શકે તેટલી બીજી કોઈ પણ રીતે થઈ શકે તેવું નથી.

હવે છેલ્લો એક વિચાર મહાવીરના દુઃખોપરથી હું જે જણાવવા માગું છું તે એ છે કે મહાવીરના દુઃખોના સઘળા દેખાવોથી પશ્ચાત્તાપ કરનારો આત્મા વીરપ્રભુપ્રત્યે અતીશે નિર્મળ પ્રેમની લાગણી બતાવવાને ઉત્સાહવાળો થશે. કારણકે આપણે જાણીએ છીએ કે મહાવીર પ્રભુના સઘળા દુઃખો આગળથી જાણેલા હતા. અને જે દુઃખો તેમને ભોગવવાના હતા તેને માટે શરૂઆતથી તેના વિચારો ચાલુ હતા આ ઉપરથી તમો એટલુંજ નહિ સમજી શકો કે તમારો

શકે છે. તેના આલંબનથી આજ પણ અનેક જીવો મોક્ષ માર્ગમાં આગળ ધસતા દેખાય છે તો પછી તમારે શામાટે તેનું આલંબન નહિ લેવું જોઈએ.

વીરપ્રભુના અપૂર્વ જીવન અને અનંત શક્તિ વિષે કોઈ પણ શંકા લાવવી તે મૂર્ખાઈ છે, એક ખેડુત પોતાના પાકને માટે અનેક દુઃખ સહન કરે પોતાની શક્તિનો વ્યય કરે, તાપ અને ઊંઘ સહન કરે, અને જ્યારે અનાજ પાકી જાય ત્યારે તેની કાપણી કરવાની ના પાડે, અને પાકેલો નાશ થવા દે એવું કદિ બને કે? નહિજ કદિ નહિ. તેવીજ રીતે જેઓ વીરપ્રભુની ભક્તિ કરી તેમનાપરજ આધાર રાખશે, તેઓ શું મુકત થવાના માર્ગમાં આવી ગયા પછી પ્રમાદી થઈ બેસી રહેશે કે? જો તમો મહાવીર જીવનને તમારી નસેનસમાં રાખો અને મહાવીરનેજ આધારરૂપ ગણો તો તમારી અને પરમાત્માની સ્થિતિ વચ્ચેનો અંતર આ જગતમાં કોઈ પણ રીતે રહેવાનો સંભવ નથી. આખર જતાં મહાવીરનું મહાવીરપણું અને તમારું મહાવીરપણું એક રૂપ થશે.

પ્રકરણ ૭ મું.

મહાવીરના દુઃખોમાં મનુષ્યનો ભાગ.

જે મનુષ્યો એક સાથે મળીને અમુક દુઃખ સહન કરે છે, તેમાં ઉંડી ઐક્યતાથી દૃઢ રીતે દુઃખમાં જોડાઈ રહેવાની તેમની સ્વાભાવિક શક્તિ જોઈ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વને સરખા દુઃખોના બંધનની જેવી ઐક્યતા હોય છે, તેવી ઐક્યતાનું બંધન બીજા કશામાં જોવામાં આવતું નથી. કમનશીબી અને કગાળ સ્થિતિમાં જે ખરો અને ઉંડો પ્રાતુલાવ જણાય છે, તેવો પ્રાતુલાવ બીજે કોઈ પણ સ્થળે જોઈ શકાશે નહિ, વળી એમ દેખાય છે કે, ખ્યાર જ્યારે પરિતાપના ત્રાસજનક અને ભયંકર વખતમાં દ્રેશવાઈ જાય છે, ત્યારે કદાચ જો દૃઢ રહેતો તેવી દૃઢતાની બીજા કોઈ પાણુ પ્રસંગે વધારે સારી પરીક્ષા થઈ શકે નહિ. કદાચ મહાન અને સર્વની સરખી અ-

જમાયશમાં આપણી પ્રકૃતિનું ઉંડાણ પ્રકટી નીકળે અને એક બધાના હૃદયમાં શું છે, તે દરેકને ખતાવી આપે તો તેનું રહસ્ય આપણે અરસ્પરસ ન સમજી શકીએ તેવું ઉંડું છે, અથવા તો એમ હશે કે, દુઃખ અને હાડમારીના પ્રસંગો અરસ્પરસ ભોગવવાથીજ પ્રેમ વિશેષ દઢતર થાય છે. આ બાબતનું નિરાકરણ ગમે તે થતું હોય, તોપણ આપણે એટલું તો જાણીએ છીએ, દુઃખ અને દિલગીરીના પ્રસંગોમાં કોઈ એવો ચમત્કાર રહેલો છે, તે સરખા દુઃખીઓને જોડી દે છે, હૃદય હૃદયને અને આત્મા આત્માને દુઃખમાં સાથે મળેલા આપણે જોઈએ છીએ, પણ સુખના પ્રસંગથી માણસો એક થતા કે, જોડાઈ જતા કદી જોઈ શકાયા નથી. જેઓ પડતીમાંથી બહાર આવતા હોય છે, આશા અને નિરાશાના તોફાનમાં જેઓ સાથે મળી સહન શીળપણે એક સરખો પ્રયત્ન કરે છે, એક લશ્કરમાં જેમ ગોળીઓનો વરસાદ પડવા છતાં જેઓ એક બીજાની બાજુએથી ખસ્યા વગર એક બીજાનો બચાવ કરે છે અને ભયંકર ત્રાસદાયક ઘેરામાં સપડાયેલા થોડા ઘણા બહાદુર લડવૈયાઓ એક સાથે દુઃખ સહન કરવાને તત્પર થાય છે તેઓ જે સામાન્ય રીતે ઉડી લાગણી અરસ્પરસ એક સરખી રીતે ધરાવે છે તે ઉદાહરણો દુઃખના લાગીદાર ઘણા હોવાનો અને ચુસ્ત દઢ રીતે વળગી રહેનારા હોવાનો દઢ પુરાવો આપે છે. જો આપણે શાંત જીવનમાં પણ તેવા ઉદાહરણ શોધીએ તો એક કુટુંબ જ્યારે ઘણું દુઃખી અને દરિદ્ર હશે ત્યારે ટુકડો વહેંચીને એક્યતાથી માગી ખાવાની તેમની જે વૃત્તિ હશે તેજ કુટુંબ જ્યારે શ્રીમંત અને સુખી થશે ત્યારે ભાગ્યેજ તેવી એક્યતા જાળવી શકશે. હવે આવાજ પ્રકારના વિચારો શ્રેષ્ઠ આત્માના હૃદયમાં સરખા દુઃખી જીવોને જોઈને થાય છે અને જાણે તે દુઃખ પોતે લઈ લે તેવી લાગણી થાય છે તેવીજ રીતે જ્યારે આપણે મહાવીરના દુઃખોની હકીકત સાંભળીએ છીએ ત્યારે તેના લાગીદાર થવાની આપણને લાગણી થયા વગર રહેતી નથી. જેમ મહાવીરના દુઃખો બીજા સઘળાના કરતા વધારે ત્રાસ ઉપજાવનારા હતા તેમ તે દુઃખો ઘણા આત્માઓને વધારે ને વધારે નજીક જવાને આકર્ષણ કરતા હતા દુઃખી હૃદયના છુપા ઉડાણમાં મહાવીરના દુઃખો વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાતા અને તેઓમાં મહાવીરનો પ્રેમ વિશેષ ને વિશેષ

દ્રઢતર થતો જતો હતો દુઃખની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાયેલા તેઓ દુઃખને લોગવનાર મહાવીરના નજીકના સંબંધી થઈ જતા અને પોતે પણ તેવા દુઃખને સહન કરીને મહાવીરપણાને પ્રાપ્ત કરતા હતા ખીજા તીર્થંકરોના જીવન કરતાં મહાવીરનું જીવન જે વધારે અસર કરે છે તે માત્ર તેના ઘોર દુઃખોને લીધેજ છે. તેથી કરીને દુઃખને આ આશ્ચર્ય જેવી બાબત ગણવાને બદલે તે અનેક જીવોપર આ દુઃખમ કાળમાં વિશેષ ઉપકાર કરનારી અને સ્વાભાવિક રીતે મનુષ્યને જાગૃત કરનારી ચાહગાર બાબત થઈ પડી છે. જો મહાવીરનું જીવન મધુર અને દુઃખથી કેવળ રહિત હોત તો તેના અનુયાયીઓના તો શીર તેના જેવા ભયંકર દુઃખો આવી પડત, મહાવીર પોતે સુંદર અને સરલ માર્ગે મોક્ષ મેળવી જાત અને ખીજાઓને ઘણા ખડખડા અને કાંટાવાળા માર્ગે મોક્ષ મેળવવાનો હોત તો તે ખરેખર આશ્ચર્યકારક તેમજ ઘણા જીવોને નુકસાનકારક થઈ પડત. તેથી કરીને મહાવીરના દુઃખો ખીજા આત્માના દુઃખો સાથે મિશ્રિત થવાથી અને તેનોજ માર્ગ કંઠણ, કાટાવાળો અને ખડખડો હોવાથી ખીજાઓ તેને પગલે ચાલવાને દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા હોવાથી તે મહાવીર પોતાની સાથે ખીજા હજારો જીવોનો ઉદ્ધાર કરી ગયા છે. એકજ શબ્દમા કહીએ તો પ્રાણીઓ ઉંડો શ્રદ્ધાવાળી લાગણીથી મહાવીરના દુઃખો જોઈને તેની નજીક આવીને તેમાં લાગીદાર થવાની ઇચ્છામા પોતાના ઉદ્ધારનો માર્ગ શોધી શકવાને સમર્થ થયા છે.

પરંતુ બધા દુઃખો એવા નથી કે જેમાં મહાવીર સાથે આપણે મળીને આગળ વધીએ. ખુદી રીતે કેટલાક એવા દુઃખના પ્રસંગો હોય છે કે જેને સહન કરવામાં મહાવીરની પેઠે પોતે દિલાસો લેવાને પણ શક્તિવાન થઈ શકે નહિ. જો કે ઉપર ઉપરથી એમ દેખાય છે કે બધા દુઃખોની લાગણી બધા જીવોને એક સરખી થતી હશે; પરંતુ તેવું નથી. મહાવીરને એવી લાગણી કે તે દુઃખો સહન કરતાંજ તેના પાપ પલાયન કરી જતા, જ્યારે ખીજા પ્રાણીઓ દુઃખ સહન કરે છે તે વખતે તેઓમાં વળી ખીજા પાપ થોડા અથવા વધારે પ્રમાણમાં મિશ્રિત ભાવે પ્રવેશ કરે છે; તે છતાં પણ ઘણા મહાન આત્માઓ નિર્વિકંઠ્ય ભાવે દિલાસા સાથે ઉદ્યે આવેલા ક-

મને દૂર કરી નવા બંધથી દૂર પણ રહે છે. તેના દુઃખો સારા કરવા માટે હોય છે, પણ ખરાબ કરવાને માટે હોતા નથી, સામાન્ય અને શ્રેષ્ઠ માણસોના દુઃખોમાં આવોજ ફેર હોય છે. અલબત્ત પણ મહાવીરના દુઃખો તેઓ કેવી રીતે સહન કરતા તે સમજવાને શ્રેષ્ઠ આત્માઓ શક્તિવાન થઈ શકે નહિ તોપણ સઘળા જાગૃત અને ઉચ્ચ પદના અભિલાષી આત્માઓ જેઓ મહાવીરના પગલે ચાલવાને તૈયાર હોય છે તેઓ મહાવીરના દુઃખના ઉંડા અનુભવી થવાની યોગ્યતાવાળા થઈ શકે છે. એક પવિત્ર આત્મા પોતાના 'પાપનું' કંઈ જાતનું દુઃખ સહન કરી દૂર કરી શકે છે તેની આપણે શોધ કરીએ. ઉદ્યે આવેલા પાપનું દુઃખ ક્યાં સુધી ઉમદા પ્રકારનું અને યોગ્ય કહી શકાય. પાપના દુઃખોમાંથી કયા તત્ત્વો આપણી દુઃખી પવિત્રતાના ધોરણને નકી કરી શકે. આવા પ્રશ્નોના સંબંધમાં હું મહાવીરના દુઃખોપરથી મનુષ્યે શું વિચાર કરવાના છે તે જણાવીશ.

હૃદયના જાણીતા દોષ.

ઉદ્યે આવેલા પાપનું દુઃખ સહન કરવાનું એક ત્રાસદાયક તત્ત્વ કે જેનો સીધો અનુભવ હોતો નથી તે હૃદયના જાણીતા દોષને લગતો છે. પાપીની સાથે તે પાપના વિસ્તારની એક એવી મર્યાદા છે કે જેનાપર થઈને નિર્દોષ એવી કુદરત પણ પસાર થઈ શકે નહિ. વિશાળ હૃદયનો, મૂળરૂપવાળો, ઉદારતાવાળો મહાવીરનો પવિત્ર આત્મા મનુષ્યપણામાં જ્યાં પાપ આનંદરૂપ ગણાય છે, તે તરફ એક પગલું પણ આગળ ચાલતો નથી. પાપના અંધકારથી ઢંકાઈ ગયેલા ભયંકર ધોર પ્રદેશમાં અને જ્યાં વૈર લેનારા અંતઃકરણનો બુરસો પ્રજ્વલિત છે ત્યાં તે મહાવીર પ્રભુ કે જેમને આપણી પેઠે લાલચમાં પડી જવાની ટેવ નથી તે આપણને દોરી જશે નહિ તે સર્વજ્ઞ પ્રભુએ ગમે તે ચોક્કસાઈથી માણસના અંતઃકરણ વાંચેલા હોય, ગમે તેવી ઉંડી કંઠાવાળી લાગણીથી તેણે મનુષ્યના દુઃખો સાથે પોતાના આત્માને જોડેલો હોય, તોપણ તેમાં દુષિત દુઃખોના એવા ઉંડાણ હોય છે કે જ્યાં નિર્દોષતા જરાપણ અવાજ કરી શકે નહિ આત્મિક અવનતિ, આત્મિક માન લંગ, આત્મિક અવગુણનું જ્ઞાન, આત્મિક તિરસ્કાર, હૃદયનાં અસહ્ય કંટાળો કે જેમાં અપવિત્ર મોજશોખની યોગ્યતા

(ઈચ્છા નહિ) ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે એ વિગેરે લાગણીઓ કે જે પાપીના અસહ્ય દુ:ખોનું અંધારણુ મિશ્રિત ભાવે બાંધે છે અને માણસને લાગે તેવા ઘણાજ અસહ્ય દુ:ખો જે નક્કી કરે છે તે મુખ્ય છે અને તે છતાં એ તો ખુદ્દત્ત છે કે આવી ત્રાસદાયક લાગણીનો જરા પણ પડછાયો નિર્દોષ મહાવીર પ્રભુપર પડતો નથી. જેવો પાપનો જુસ્સો છે તેવોજ પાપનો અંધકાર છે જેના દરેક માનુષિક અનુભવમાંથી તે વીર પ્રભુ દૂર છે. મતલબ કે જ્યાં પાપના દુ:ખને લોગવવામાં સામું પાપ બાંધવાનું હોય છે ત્યાં વીર પ્રભુ હોઈ શકે નહિ પોતાના લોભની ખુશાલીની ઇચ્છામાં ઢોંગ કરવામાં આવે, વૈર લેવાની ઇચ્છામાં અંધારામાં રહીને આનંદ બતાવવામાં આવે, પોતાના હરીફની કીર્તિ સહન નહિ થવાથી ઈર્ષ્યા કરવામાં આવે અથવા દુશ્મનની હાર તરફ તિરસ્કાર બતાવવો હોય, તેમજ મહાવીર આગળ ખોટી મગફળીની ચાહનાથી અપવિત્ર લકિત કરે, નિરાશાવાળી કૃપણતા દાખવે, દ્વેષ અને અદેખાઈના ઘા મારવાની ઇચ્છા રાખે, ગમે તે દુ:ખી, એ કાંત અને ત્રાસવાળો મનુષ્ય હોય, અને મહાવીર પાસેથી દિલાસો માગતો હોય તોપણ જ્યાં સુધી તેણે પોતાના આત્માને પાપમાં જોડેલો છે અને પાપના દુ:ખને લોગવતા વધારે પાપી થયાના પરિણામ રાખે છે ત્યાંસુધી તેને મહાવીરનો મજબુત હાથ કદી મળી શકશે નહિ અને તેના પાપની સામે એકલા હુાથે તરફડીને ત્રાસ સહન કરવો પડશે. ખીજના દુ:ખો દૂર કરવાની મહાવીરની નિર્દોષ લાગણી છે એમાં શક નથી પણ જેઓ પોતાની મેળે પોતાનું મોત ઉભું કરે છે તેને અટકાવવાને કોઈ વચમાં પડી શકતું નથી. આલવિ જીવો તેવા હોય છે અને તેથી ગમે તેટલા ચડીને પણ તેઓ ગમડી પડે છે.

પાપ કર્મના ઉદયનું લક્ષ.

પાપના દુ:ખ સહન કરવામાં બીજું તત્ત્વ 'પાપકર્મના ઉદયનું' પોતાને લક્ષ હોય છે તે છે. હૃદયથી જાણીતા પાપ ખરેખર પાપના અંદરના પ્રતિબિંબ રૂપે હોય છે અને માણસના અંતઃકરણપર પરમાત્માની આંખી છાયા પડે છે તથા જે આત્મા હૃદયના જાણીતા દોષમાં પાપ વૃત્તિવાળો હોય છે તેને 'પાપકર્મના ઉદયનું' લક્ષ હોય

છે અને તેમાં પણ તે તેવોજ નાલાયક અને બીન અનુભવી હોય છે. આ જગતમાં પણ જેમ આપણી ધાર્મિક સત્યતાની કબુલાત ઝાંખી હોય છે તેમ દુષ્ટ માણસ પોતાના પાપને જાણતાં છતાં પરમાત્મા પ્રત્યે ધિક્કારની નજરથી જુએ છે અને પાપના ઉદ્વેગને જાણીને તેના દુઃખ ભોગવતાં વધારે ઘોરકર્મનો ખંધ કરતા રહે છે. અને જે તેને આત્મિક લાગણીનું ભાન હોય છે તો તેના ખરા વિસ્તારમાં તેના પાપકર્મનો પરીઘ કેટલો છે તે તેને જાણી આવે છે. પોતાના જાતિ ભાઈના ધિક્કારથી કેટલાક પાપી મનુષ્યો પોતાના પાપથી કંપે છે પરંતુ જેઓ જાણી જોઈને અપવિત્રપણેજ પૂજ્ય માખાપ કે ભલા મિત્રને મળે છે અને તેનાપર પોતાની પાપવૃત્તિની નજરથી જુએ છે તેઓની સ્થિતિ ઘણી ભયંકર હોય છે. પાપકર્મથી બિંકણ થઈ ગએલું હૃદય કોઈ મહાદેવી હાજર થાય તોપણ ડરીને નાશે છે અને કોઈ વખત માણસના ધિક્કારને સહન કરવાને ગદ્ગદ આપઘાતની શાંતિને શોધે છે. પરંતુ માણસનો પાપ પ્રત્યેનો તિરસ્કાર અને દેવીનો પ્રકોપ તે માત્ર પોતાના પાપી હૃદયનું અપૂર્ણ પ્રતિબિંબ છે. પાપી માણસ કહે છે કે મૃત્યુ પછી કંઈ ગતિ થવાની છે તે કોણ કહી શકે છે, અહીંના પાપ ત્યાં નડશે એ પણ કોણ જાણે છે પણ ખરેખર એ ઘણું દિલગીરી ભરેલું અને દયાજનક છે કે મહાવીર જે શાંતિથી દુઃખને સહન કરતા તેની પણ આવાભવાનંદિ જીવોને કંઈ પણ અસર થતી નહોતી. મહાવીરને પાપીપર દ્વેષ નહોતો તેમ ધર્મીપર રાગ નહોતો તેમજ નિર્દોષ પરમાત્માને તેવા અનેક નાસ્તિકજીવોનો એક ક્ષણવાર પણ અનુભવ થવાનું કારણ નહોતું. જે કે તે મનુષ્યની વચ્ચમાં રહેતો હતો અને જેઓ મુક્ત થવાને ઉદ્યમવંત હતા તેમને તેની દૃઢ સહાયતા હતી અને ગમે તેવા દુઃખોની સામે થવાની યુક્તિ તે ઉપકાર બુદ્ધિથી બનાવતા હતા પરંતુ તે છતાં નાસ્તિકપર તેને કશો પણ દ્વેષ નહિ થતાં તેમણે ઉપકારનો વરસાદ તે એક સરખો વરસતો હતો અને તે જેને, જેમ આવે તેમ લોકો અહણ કરતા હતા નાસ્તિકો ઉલટા માર્ગે ચાલે તેની સાથે તેને કાંઈ સંબંધ નહોતો. ગમે તેવા ભયંકર દેખાવોમાં અને જગતના દુષ્ટ પરિણામમાં તેની સામે ગમે તેવો તિરસ્કાર બતાવવા આવતો તોપણ તેની તેને જરાપણ દરકાર નહોતી એટલુંજ નહિ પણ પોતાનાજ પા.

પના ભયંકર દુઃખમાં તે કદી પણ કષાય વાળી લાગણીને વશ થઈ જતા નહિ. તેના દુઃખની પછવાડે કેવળજ્ઞાનનો સૂર્યથી વિશેષ પ્રકાશ ઢંકાઈ રહેલો હતો અને તે મહાવીર પ્રભુ બનતા હતા. કોમળ લાગણીથી તેણે એક પછી એક બધા દુઃખો પસાર કરીધા અને પોતાની આત્મિક વૃત્તિની દ્રઢતામાં અંશ માત્ર પણ અસ્થિરપણું આવવા દીધું નહિ. ભયંકરમાં ભયંકર દુઃખ વખતે પણ તેની તેવીજ દ્રઢતા હતી. તેનાપર તેજોદેશ્યા મુકી તેને બાળીને ભરમ કરી નાખવાના ગોશાળાના અતિ નીચ પ્રયત્નથી પણ તેણે પોતાની શાંત વૃત્તિને જરા પણ ગુમાવી નહોતી પરંતુ ઉલટું ઘણીજ કોમળતા અને ઉપકારની લાગણીથી તેણે ગોશાળાને મહા પાપથી બચવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો અને તેની દુર્દશાને માટે તેને લાગી આવતું હતું. ઉદ્યે આવેલા પાપકર્મને બાળનારા મનુષ્યોને આ ઉપરથી કેવું ઉચ્ચ શિક્ષણ મળે છે ? એવા પ્રભુની દ્રઢતા જોઈને તે પ્રભુના ચરણ કમળમાં ભવિ જીવે પોતાના પાપના દુઃખ સહન કરતાં પશ્ચાત્તાપ કરતાં ઢળી પડી છે. તેઓ એવીજ રટણા કરે છે કે હે પ્રભુ ? મારો આત્મા હું તને સોંપુ છું, તું તેનો ઉદ્ધાર કરજે અનેક બાહ્ય અશાંતિ હોવા છતાં તે મહાવીર પ્રભુના પવિત્ર નામમાં ઉંડી વિશ્રાંતિ હતી, નિર્દોષ શાંતિ અનુભવાતી હતી, અને તેના આશ્રયમાં હૃદયની શાંત પવિત્રતા પ્રગટ કે અપ્રગટ પણે જોઈ શકાતી હતી. 'પાપકર્મ'ના ઉદ્યને બાળવાવાળા પાપી આત્મા પ્રભુના પડખામાં પોતાના પાપી આત્માને સંતાડે તો તેના ગમે તેવા ઘોર અધિકારમય દિલગીરીના પ્રસંગમાં પણ તે પોતાનો સરલ અને સીધો માર્ગ જોઈ શકે.

મૃત્યુ પછીની ધાસ્તી.

જો કે વીરપ્રભુએ છેલા મૃત્યુને 'અનુભવ્યું' હતું, તોપણ ચાર ગતિમાં જમણ કરનારા મનુષ્યોને મૃત્યું પછીની સ્થિતિ વિષે જે ધાસ્તી રહે છે, તેના તિક્ષણ દુઃખનો ભાગી કેવી રીતે થઈ શકે ? જો મૃત્યુએ સામાન્ય નિદ્રા હોત અથવા એક પ્રકારની બેશુદ્ધિ હોત તો પાપી મનુષ્યને તેની અર્ધા ધાસ્તી ઓછી થઈ હોત ઘણી વખતે મરણ વખતનું દુઃખ પણ જીવવાના દુઃખ કરતાં ઘણું ઓછું હોય છે, પરંતુ તે વિશેષ જણાય છે, તેનું કારણ એ છે કે. પાપ તેનાપર

ભવિષ્યની ધાસ્તીની છાયા રચી જાય છે, તેની જીંદગીના પાપી કામો તેની નજર આગળ ખડાં થાય છે, અને તેથી તે પાપી માણસ મરવાને ડરે છે, મૃત્યુ પછી કેવી ધાસ્તી છે, તે વિષે મનુષ્યની ચિંતા દૂર કરો, અને જણાશે કે, મોત તેને વધારે ભયંકર લાગતું નથી. પરંતુ મરતી વખતે માણસને એમ થાય છે કે, અરે ! હું ચાલ્યો જાઉં છું, ક્યાં જાઉં છું ? તે હું જાણતો નથી, દુનીઆમાં રહીશ કે, બીજે તે તેને ખબર નથી, બધું છોડીને જવું પડે છે. એજ માત્ર તેનો પહેલો ત્રાસ હોય છે, મોત તેને ન કહી શકે તેવો છુપો અધકાર લાગે છે. પાપનો અધારાવાળો વિકાળ દૂત જણાય છે, અને જેમ જેમ મોત નજીક આવે છે, તેમ તેમ ત્રાસ વધતો જાય છે, અને અશાંતિમાં તેને જીવનમુક્ત થવું પડે છે, પરંતુ મહાવીરનું મૃત્યુ કે જેનાથી પાપે ત્રાસીને નાશી છુટ્યું હતું, તેમાં ઉપર કહેલાં તત્ત્વ નહિ હતા. તેના નિર્વાણનો સમય જરા પણ ધાસ્તિવાળો કે અશાંત નહિ હતો, તેને પરલોકની અદૃશ્ય દુનિયા વિષે કાંઈ પણ શંકા, અચોક્કસપણું, કે ત્રાસ નહોતો. જે જગત્થી તેઓ નિવૃત્ત થતા હતા, તે જગતના નિર્દય હાથમાં તેને ફરી આવવાનું નહોતું, તે જગતમાંથી તેના પવિત્ર આત્મા નિરાશા અને અધકારના દુઃખમય પ્રસંગમાંથી હમેશાં મુક્ત થઈને નિરંતર જ્યોતીસ્વરૂપી પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત થતો હતો. પરમ સિદ્ધ પરમાત્માઓ સાથે તેના છેવટના મૃત્યુ પછી તે આદિ અનંતકાળ સુધી પરમ સિદ્ધ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતા હતા. દુઃખ દિલગીરી અને કંટાળાથી ભરેલા આ સંસારમાંથી તે હમેશાંને માટે મુક્ત થઈને જ્યાં પરમ શાંતિ અને કોઈ પણ બાળતની ન્યૂનતા નથી તેવા સ્થળે જતા હતા. અરે ! મૃત્યુથી એ મહાવીરને માત્ર પોતાના મૂળ ઘેર જવાનું જ હતું. એવા મૃત્યુની દરેક ઉત્તમ જીવો ચાહના રાખે છે; કારણ કે અનંતકાળ સુધી પરદેશ ભટકી ભટકીને પોતાના મૂળ ઘેર જવાની કોને ઇચ્છા ન થાય ? આખરે ખરી શાંતિ તો પોતાના જ ઘરમાં અને પોતાના જ કુટુંબીઓમાંથી મળી શકે છે. આત્માનું મૂળ ઘર પરમાત્મપદ છે, પણ કર્મનો લમાવ્યો તે અહીંથી તહીં ભટકે છે, અને ખોટી શાંતિની શોધ કરે છે, એ કર્મશત્રુથી મુક્ત થવાય તો મૃત્યુ એ ત્રાસ નથી પણ ઘેર જવાનો માર્ગ છે. શત્રુ એ

મિત્ર થઈ ગયો છે, તેના તરફ લક્ષ આપો અને તેનાથી દૂર થવાનો પ્રયત્ન કરો, જ્યાં સુધી તેમ કરશો નહિ ત્યાં સુધી જન્મ મરણની અને સ સારના પ્રાંતિવાળા સુખની ત્રાસદાયક ધારતી ઓછી થશે નહિ અને પરવશ થઈને મૃત્યુના વિકાળ મુખમાં અનેકવાર પડવું પડશે. મહાવીરનું મૃત્યુ કેવું હતું તેનો વિચાર કરી તેવું મૃત્યુ કેમ થઈ શકે તેની શોધમાંજ તમારી ધારતીનો અંત આવશે.

પવિત્ર આત્મા દુઃખના કેવી રીતે ભાગીદાર થાય છે.

પાપકર્મ દૂર કરવાને કેવા પ્રકારના દુઃખો વધારે ઉમદા અને યોગ્ય હોય છે તેમજ કયા દુઃખો પવિત્ર અને જગૃત સ્વભાવથી જાણી શકાય તેવા હોય છે તેની હવે આપણે તપાસ કરીશું પાપકર્મ જે કે મહાવીરથી હજાર કોષ દૂર રહેતું હતું તોપણ તેના ત્રાસદાયક દુઃખ અને દીલગીરીના પ્રસંગનો તેને પણ અનુભવ થતો હતો પાપકર્મના ઉદ્વેગથી થયેલા કેટલાક અંતરંગ એવા પણ દુઃખો છે કે જે મહાવીરના જેવાજ આત્માઓ જાણી શકે અને જેટલા પ્રમાણમાં આપણે અંતરંગ આત્મા સ્વચ્છ અને પવિત્ર થયેલો હોય તેટલાજ પ્રમાણમાં મહાવીર પુરૂષના અંતરંગ દુઃખો આપણે અનુભવી શકીએ પાપના જરાપણ સંબંધથી પવિત્ર હૃદયનેજ દુઃખ લાગે છે તે દુઃખનો આપણે વિચાર કરીએ. મહાવીરે પોતાના મીશનની પૂર્ણાહુતિમાં પાપકર્મનો જે રીતે ક્ષય કર્યો છે તેનું પ્રમાણ આપણા અપૂર્ણ અંતઃકરણથી નીકળી શકે નહિ, માત્ર તે આપણી વચમાં નજીકમાં રહેતા હતા તેથીજ આપણે તેનો અંખો માર્ગ શોધી શકીએ છીએ. નિર્દોષને પણ દૂષિતની સાથે જન્મનો સંબંધ હોય તો પાપના પ્રસંગથી કરીને ક્રમે-ક્રમે તીણું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે મહાવીરના દુઃખો આપણે આગળ વાંચી ગયા છીએ તે પ્રમાણે ઘણી બાબતમાં અંકાંત હતા અને સાંસારિક જીવનમાં તેનું નામ કે નિશાન પણ નહોતું પરંતુ બીજી રીતે વિચાર કરીએ તો આસપાસના નૈતિક દુઃખોને પોતાના અંતઃકરણ સાથે વીંટાળીને પાપ સાથેના નિર્દોષ સંબંધથી દુઃખ સહન કરીને વીરપ્રભુ દરેક જગૃત આત્માને પોતાનો દૃઢ અને મજબુત દિલાસા વાળો હાથ આપે છે કારણકે જેમ જેથો આપણે મહાવીર જેવા વધારેને વધારે થતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આપણી પડતીના ચિન્હો

ઓછા થતા જાય છે, પાપના નજીકના સંબંધથી આપણે ચેતીને વધારેને વધારે દૂર રહેતા જઈએ છીએ અને તેથી આપણા દુઃખી દખાણના પ્રસંગમાં અને જગતના દૂષિત નીતિના વાતાવરણમાં આપણે આગળને આગળ વધતા જઈએ અને મહાવીરના દુઃખના ભાગીદાર બનતા જઈએ.

પવિત્ર હૃદયના અને કોમળ અંતઃકરણના સ્ત્રી પુરૂષોને કોઈ બિલત્સ વિચારથી ભરેલું પુસ્તક વાંચવાની ફરજ પાડવી તે તેને અસહ્ય થઈ પડશે તો પછી જેઓને પાપ પ્રત્યે તિસ્તકાર છે તેમને પાપકર્મના જીંદગી સુધીના માત્ર શબ્દથી નહિ પણ દરેક કાર્યમાં પણ પરિચય અને સંબંધમાં આવવું પડતું હોય તો ગમે તેવા શારીરિક ત્રાસ કરતા તેને એ દુઃખ કેટલું અસહ્ય અને ભયંકર લાગશે? પરંતુ આવી જાતની કલ્પનાવાળો દાખલો પાપમય જગતમાં મહાવીરની સ્થિતિ વિષે આપણને ખાત્રી કરાવવામાં માત્ર મદદરૂપ થાય. કારણકે તે મહાવીર પ્રભુની પવિત્રતા સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાળી અને ગમે તેવા પવિત્ર મનુષ્ય કરતાં પાપ તરફ વધારે ધિક્કાર બતાવનારી હતી એટલું જ નહીં પણ આ દુનિયાના પાપ વિષેનું તેનું લક્ષ ઘણું જ સૂક્ષ્મ અને તરત જાણી લેવાની શક્તિવાળું હતું તેની હાજરીથી જ પાપ જાણે પોતાના સઘળા જોરથી ઉછળ્યું હોય તેમ જગતને તેના પોતાના અને બીજાના દુઃખોથી બળભાગી બીધું હતું. મનુષ્યની દૃષ્ટિ લાગણીઓ પણ એવા ઘોર પાપકર્મ તરફ ધિક્કાર બતાવ્યા વગર રહી શકી નથી. મનુષ્યના અધમ આત્માઓમાં વેર અને દુર્ગુણોથી ભરેલું નર્ક જાણે સાથે મળીને ભયંકર રીતે મહાવીર પ્રભુની સામે ઉભરી પડ્યું હોય તેમ પાપકર્મે દેખાવ દીધો હતો. ઇતિહાસની ત્રાસદાયક નોંધમાં પાપકર્મ પોતાની છેક છેલી મર્યાદા ઉછળી રહેલું અને તેના સાક્ષી તરીકે એકજ વીરપ્રભુ હોવાનું હમેશને માટે લખાયેલું રહેશે. તે વીરપ્રભુની દષ્ટીમાં પાપીકર્મ ગમે તેટલા વેષ ધારણ કરીને આવ્યું તોપણ દૂર થઈ શક્યું નથી. ગમે તેટલા પ્રયત્ન અને દુર્ગુણોમાં છુપાઈને શબ્દોમાં કે સ્વરૂપમાં તે ઘોર પાપકર્મનું વીરપ્રભુ પાસે કશું કાવ્યું નથી. ગમે તેવા સારા કે નકારા વેષમાં હોય તોપણ પાપ તેનાથી છુપું રહ્યું નથી. મોક્ષની રથાચી હવા લેવાની જાણે પ્રકૃતિ બંધાઈ ગઈ હોય તેમ ગમે તેવા પાપી ઘરમાં અને દુષ્ટાચારી

મનુષ્યોમાં તે રહીને પોતાતી શ્રેષ્ઠતા જાળવી શકતા હતા અને ચોટલા માટેજ તેઓ પોતાને પાપકર્મનો ઝાંખો સ્પર્શ થઈ શકતો નહોતો તેના સંબંધમાં આવીને ઘણા સૂક્ષ્મ અને તીણા દુઃખો સાથે રહીને ધીરજથી અને બહાદુરીથી તેમણે સહન કર્યા હતા.

બીજાના પાપકર્મ જોવાથી ઉત્પન્ન થતી લાગણી.

પાપકર્મના જે દુઃખો મહાવીર પ્રભુએ સહન કરીધા છે તેમાંથી મનુષ્યને ભાગીદાર થવાનું બીજું તત્ત્વ પોતાના જાત ભાઈઓના પાપકર્મ જોઈને જે લાગણી અને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તે છે. મહાવીર પ્રભુ ફક્ત જગતના પાપકર્મને જોનારજ ન હતા પરંતુ જે પાપી મનુષ્યો તેના પ્રત્યે પૂજ્ય બુદ્ધિથી પ્રેમ ધરાવતા હતા તેમનું ભવિષ્ય સુધારવા તેઓ વિરાગીપણે પણ ઉપકાર કરવામાં સતત ઉદ્યમવંત હતા અને આ ઉપરથી જાણવું ઘણું સહેલું થઈ પડશે કે તેમના દુઃખો વિષે ઘણીજ ઊંડી લાગણીવાળા હતા. જો કે પાપકર્મના સઘળા કર્તવ્યો પવિત્ર હૃદયના મનુષ્યમાં તોફાન અને બંડ જગાવે છે તોયજી મહાવીર પ્રભુની નજીકમાં રહેનારા પ્રાણીના સંબંધમાં તેવો પ્રકાર બને તો તે દેખાવ ઘણો દુઃખ ઉપજાવનારો થઈ પડે. જેઓ આપણને પ્રિય હોય છે તેઓના પાપકર્મ જોઈને આપણને સ્વાભાવિક લાગણી થયા વગર રહેતી નથી. એક ભાઈની દુષ્ટતા અને જાતીય બ્રહ્મતા વિષે વિચાર કરતાં તેના પવિત્ર, ભક્ત અને વિશાળ હૃદયવાળા ભાઈને ઘણું તીણું અને ઘાતકી દુઃખ થાય છે. કેવા પ્રકારના સૂક્ષ્મ બંધનથી એક હૃદય બીજા હૃદય સાથે જોડાય છે અથવા એક આત્મા બીજા આત્મા સાથે કેવી છુપી રીતે મળી શકે છે તે જાણવું ઘણું આશ્ચર્ય ઉપજાવનારું લાગે છે અને જો કે એક હૃદય બીજાના સુખ દુઃખના ભાગી નહિ થતા આમ તેમ ભ્રમણ કરે તોયજી બીજાના પ્રભાવિત્વપણા વિષે કે પાપીકાર્ય વિષે તેને જાતિ અનુભવ થયા વગર રહે નહિ. ઉદાહરણ તરીકે એક પતિને કે પત્નિને પોતાની પત્ની કે પતિ તરફથી અપમાન થાય તેથી કેવું દુઃખ અને શરમ લાગશે તેના વિચાર કરો. અથવા એક દુરાચારી છોકરાને સ્વચ્છંદપણે ભટકતો જોઈને તેના ભક્ત બાપને તે વિષે કેટલું દુઃખ અને લાગણી થશે. કૌટુંબિક ધોરણમાં એક એવા પ્રકારનો સુસંપ હોય છે કે જેથી તેમાંની કોઈ પણ

વ્યક્તિ ખાકીનાઓનો વિનય સાચવ્યા વગર ચડી શકે નહિ તેમ પડી શકે નહિ અથવા માન પામે નહિ તેમજ અપમાન પણ પામે નહિ. એકજ લોહીના અને કોટુંબિક પ્રેમની ગાંઠથી બંધાએલા મનુષ્યોમાં જે છુપા કુદરતી કળાકૌશલ્યથી એક બીજાના હૃદય અસ્પર્શ મળેલા હોય તેમજ એક બીજાના વર્તનનું દરેક અનુકરણ કરનારા હોય, કુદરતી સંબંધ હોવા છતાં હજારો નજીકની યાદગીરીથી તેમાં દૃઢતા જણાતી હોય અને તેમાં લગભગ એક રૂપતા થઈ જાય ત્યારે તે કુટુંબમાં એક વ્યક્તિની ગંભીર ભૂલ વિષે જે લાગણી થાય તે વિષે વિચાર કરો. એજ કુટુંબમાં જો છોકરો ઉલટે માર્ગે ચાલે તો તેનો આપને કેટલી ઉંડી લાગણી થશે. તેની લાંબા વખતની સંભાળ અને સંરક્ષણ પછી તે છોકરો જે તેની એકજ આશા, મગફરી અને પ્રેમનું સ્થાન તે માનતો હોય તે અપવિત્ર અને અનાચાર માર્ગે પ્રવર્તે તથા તેના નિર્દોષ નામને કલંક લગાડે ત્યારે તેને કેવી લાગણી થતી હશે તેનો વિચાર કરો. જો કે તે પિતા પોતે નિર્દોષ છે, છોકરાના પાપને માટે કાંઈ તે દોષિત ગણાય નહિ તોપણ સંબંધને માત્ર લાગણીથી તેનો ભાગીદાર થાય છે. જેને એવી અસર થશે કે જાણે છોકરાની ગેરવર્તણુંકનો તિરસ્કાર અને શરમ ને માટે મારેજ નીચું જોવાનું છે. અરે એટલું નહિ પણ પોતાના પાપથી તેને જેટલું દુઃખ થાય તેના કરતાં આંધી કરીને તેને ઘણા તીણા દુઃખનો ડંસ લાગશે ખરી હકીકત એવી છે કે છેકરો પાપકર્મ કરવાને પ્રવૃત્ત થયો તેજ તેની હલકાઈમાં નબળાપણું બતાવે છે. અને બીજી રીતે ખરી વાત એમ હોય છે કે માબાપ પોતે હલકા કામો કરી પછી પશ્ચાત્તાપ કરતા હોય તોપણ તેની પૂર્વની અસરથી બીજાઓ ખરાબ થયા હશે એ વિચારથી પણ દુઃખ થાય છે.

આ સિદ્ધાંતનું તાત્પર્ય ખુલ્લું છે. મહાવીર આપણા મહાન પિતા હતા, તેણે આપણા જેવુંજ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું અને તેના હૃદય સાથે આપણા હૃદયની તેના આત્મા સાથે આપણા આત્માની એક્યતા થાય એવી તેની નિર્દોષ ઇચ્છા હતી જેમ તેના પુત્રો અને પૌત્રો આપણે તેને પિતા ગણી આપણા દુઃખો નિવારણ કરવાની પ્રાર્થના કરતા હતા અને આજપણ કડીએ છીએ તેમ તે પણ નિરાગી હોવા છતાં આપણા પાપકર્મને દૂર કરવા માટે નિર્દોષ ઉપકારની લાગણીથી ઘણા મનુષ્યોને બંધન મુક્ત કરતા હતા.

આ રીતે તે જાણે આપણા દુઃખના ભાગી થયા હોય એમજ કહીએ તો એક રીતે ખોટું નથી. જગતના સંબંધી અને સ્નેહિત્રો આપણા પ્રત્યે લાગણીવાળા હોય તો આપણે એક ભવ સુધારી શકે છે, પણ જે મહાવીર પ્રભુ અનેક ભવાંતરના પાપકર્મને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખી ભવબંધનમાંથી મુક્ત કરે તેના સંબંધની સાથે જગતના કયા સંબંધની સરખામણી થઈ શકે? મનુષ્યના ગમે તેવા દૃઢ એક્યને મહાવીર અને તેના અનુયાયીઓના એક્યનો કિંચિત્ અંશ માત્ર કહી શકાય. જે કાંઈ આપણા માટે બની આવે છે, તે તેના સાધનથી જુદું નથી. તેના સર્વ શક્તિમાન હૃદયમાં આપણું ગમે તેવું સૂક્ષ્મ દુઃખ પ્રત્યક્ષ છે, અને આપણી દુર્દશાની ઉડી લાગણીથી તે પ્રાણીમાત્રપર અનેક ઉપકાર કરવામાં પ્રવૃત્ત રહે છે. તેનાપર વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા રાખવાથીજ જાણે તે આપણા સઘળા શોક અને સંતાપનો બોજો લઈ જતા હોય, તેમ આપણે છૂટા થઈ ગયા હોય તેવો ભાસ થાય છે. આપણા અઘોર કર્મ જાણીને એક પતિ પોતાની સ્ત્રીને માટે કે એક પિતા પોતાના પુત્ર માટે જે લાગણી ધરાવે છે તેના કરતાં વીરપ્રભુનું હૃદય ઘણીજ દયા અને અનુકંપાની લાગણીથી ઉભરાઈ જતું હોય છે. જો કે તેઓ સમભાવી અને મધ્યસ્થ નિરાગી પ્રકૃતિવાળા હોય છે, તો પણ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ તેઓમાં પરોપકાર વૃત્તિ ઘણીજ વિશેષ હતી, એમ કહેવાનું રહસ્ય ન સમજી શકાય તેવું ભેદ ભરેલું નથી. વળી પોતે ઘણાજ પવિત્ર અને ઉચ્ચ-પદને પ્રાપ્ત થએલા હોવાથી દૂષિત અને પતિત પ્રાણીઓ વિષે ઉલટી વિશેષ લાગણી થઈ આવે એ સાહજિક હતું. તેની અનહદ ઉપકારની લાગણીનો પુરાવો એજ ગણી શકાય કે તેઓ છેક છેવટ જ્યારે નિર્વાણ પામ્યા ત્યારે પણ હજારો જીવોને ભવાંતરના દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાને સોળ પહોર સુધી ભવ્ય પ્રાણીઓને અતિ ઘણી ઉપકાર કરનારી ઉપદેશની ધારા ચાલુ રાખી. મતલબ કે તે એક એવું ઉદાર અને ઉચ્ચ હૃદય હતું, કે જે સમભાવે હજારો પ્રાણીના દુઃખના ભાગી થઈ તેઓના દુઃખો દૂર કરવાની પોતાની પરોપકારવાળી પ્રવૃત્તિમાંથી પોતાને મુક્ત કરી શકતા નહોતા. તેની નિર્દોષતા ગમે તેવા દુર્ગુણોને દૂર કરી શકતી હતી. તેની પવિત્રતા દુરાચારને દૂર

કરી શકતી હતી અને તેની મધુર ઉપદેશ વાણી ગમે તેવી મૂર્ખા-
માંથી મનુષ્યને જાગૃત કરી શકતી હતી. આવા પ્રકારની વ્યવહારીક
રીતથી મહાવીરપ્રભુ દૂષિતના દોષ અને દુઃખને માટે ઊંડી લાગણી-
વાળા અને જાતે દુઃખ સહન કરવાવાળા હતા.

પાપકર્મના ભોગ.

પાપકર્મના ઉદયથી મહાવીરપ્રભુએ જે જે દુઃખ સહન કીધા
તેમાં તેઓ જાણી જોઈને પાપકર્મના ભોગ થઈ ગયા હતા કારણકે
તેમ કયાં વગર તેઓ પોતે મુક્ત થાય નહિ અને બીજાઓને પણ
મુક્ત કરી શકે નહિ.

તેને માટે જીવ આપનારા અનુયાયીઓની વચમાં રહીને તેણે પા-
પકર્મના અસહ્ય ભરને પોતાની શક્તિ છતાં મૂંગે મોઢે સહન કીધું,
અને કર્મશત્રુઓએ જાણે તેનું નિકંદન કાઢી નાખવાને તૈયારીઓ
કરી હોય તેમ પોતાના સઘળા સામર્થ્યથી અને કાચા દાવાથી તે પ્ર-
ભુ પ્રત્યે ધસારો કીધો તે વખતે ઈંદ્ર મહારાજ અને બીજા દેવતા ત-
થા મનુષ્યોએ ભક્તિભાવથી પ્રભુને રખેવાળી કરવાની વિનંતિ કરી
પરંતુ તેઓ પોતે કાંઈ ઓછી શક્તિવાળા નહોતા તેથી કોઈની પણ
સહાયતા વગર પોતાની શક્તિપર અંકુશ રાખીને તેઓ પાપકર્મના
ભોગ થઈ તેને દૂર કીધા. વળી તેમાં વિશેષતા હતી કે જેઓએ તે પ્ર-
ભુને અતીશે દુઃખ દીધા તેઓ સઘળા પ્રત્યે તેમની ઘણીજ માયાળુ
લાગણી હતી અને તેમને પાપકર્મથી મુક્ત કરવાની ઉપકાર ભરી
વાણીને લાભ તેઓ આપતા રહ્યા હતા જેમકે ગોશાળાને પોતેજ
ઉપદેશ આપી જ્ઞાનવાળો કીધો ત્યારે તેણેજ તીજી ધા મારી ઉપકાર-
રના બદલામાં અપકાર કરી કૃતદનપણું કીધું, ખરું જોતાં આવા પ્રકાર-
ના દુઃખો ભાગ્યેજ સહન થઈ શકે તે છતાં તેમણે ઉલટ તેના પ્રત્યે કડ્ડણ-
જ બતાવી હતી. આપણા સાંસારિક પ્રેમભાવમાં પણ કોઈની સાથે લાંબો
વખત પ્રીતિ રહી હોય તે તૂટી જાય અથવા જેમના માટે આપણે આ-
પણા પ્રાણ પાથરવાને તૈયાર હોઈ તેઓના તરફથીજ જો આપણું અપ-
માન અને નુકસાન કે દગો કરવામાં આવે તો તેથી જે અસહ્ય દુઃખ
ધાય છે તેની બરોબરી બીજા દુઃખ સાથે થઈ શકે નહિ. એક મિત્ર
કે બાધુની અપ્રીતિ અથવા પતિ પત્ની વચ્ચેના વિશ્વાસઘાત કે જે-

ઓને અરસપરસ ઘણોજ દ્રઢ સ્નેહ અને લાગણી હોય છે તેઓનું ઉપર જણાવ્યું તેવું ઉલટું વર્તન જોઈને તેમના બલોને માટે આપણને દશગણું દુઃખ થાય છે. એક ઉદાર માયાળુ હૃદયના વૃદ્ધ માણસને માટે એક નાટકમાં એવું ઉદાહરણ આવે છે કે તે ઘણીજ તીવ્ર લાગણીથી પોતાના પુત્રને ચાહતો હતો પરંતુ તે દુષ્ટ અને ઘાતકી પુત્ર તરફથી તેના વૃદ્ધ પિતાને ઘા મારવામાં આવ્યો. હવે તે ઇજા પામેલા વૃદ્ધ માણસના હૃદયમાં કેવી કોમળતા અને ઊંડી લાગણી હતી તે શબ્દોથી કહી શકાય નહિ પ્રથમ તો તે વૃદ્ધ માણસને ઘા લાગ્યો ત્યારે તેને એકાએક આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. જે તે પોતાના સઘળા પ્રેમથી ચાહતો હતો, અને આ સંસારના સઘળા સુખો જેમણે પોતાના તે પ્રિય પુત્રને સોંપી દીધા હતા તેનાજ ઘાતકી હાથથી વિશ્વાસઘાત કે દગો થયો હશે એ વિષે તો તેને સ્વપ્ન પણ નહોતું; પણ જ્યારે એ બાળત પુરાવાથી સાબીત થઈ ત્યારે તેને ઉલટું વધારે તીણું દુઃખ થવા લાગ્યું, ન રોકી શકાય તેવો તિરસ્કાર તેને છુટ્યો અને તેના અંતઃકરણમાં તે ઘણા ગુસ્સાથી અને દીવંગીરીથી આશ્ચર્યકારક દિલાસાની શોધ કરવા લાગ્યો પણ જ્યારે એક પછી એક જુદી જાતની લાગણી પસાર થઈ જાય છે અને પોતાની ભૂલનો વિચાર કરવાને મન નિવૃત્ત થાય છે ત્યારે દુઃખ અને પશ્ચાત્તાપના અસહ્ય બોજથી તેનું અંતઃકરણ કંપે છે, અને તે કંગાળપણાથી તેમજ અતિશે નિરાશાને લીધે તેને ઘેલછા લાગુ થાય છે અને તુટેલા હૃદયવાળો તે બિચારો વૃદ્ધ તુરંતજ મરણને શરણ થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે છેલ્લા પ્રત્યેની અતીશે પ્રેમની લાગણીથી તે છોકરાના પાપને માટે તેને પોતાની જાતનો આખરે ભોગ આપવો પડે છે.

પરંતુ જે ઘણા મનુષ્યો નાસ્તિક થઈ પ્રભુના વચનનો અનાદર કરે છે અને પોતાની જાતને હમેશને માટે અંધારા ખાડામાં નાખે છે તેઓને માટે પરોપકારી મહાવીર પ્રભુ ઊંડી લાગણી ધરાવે છે તેમનું અપમાન કરવામાં આવે તોપણ તેમની લાગણીમાં ફેર પડતો નથી. તેઓ કદી પોતાની શક્તિનું જોર બતાવી કોઈને સમજાવતા ન હતા, અને તેથી તેનો આદર સત્કાર ઘણું સ્થળે ન થાય તોપણ જેઓના ઉદ્ધાર થાય તેમનો ઉદ્ધાર કરવો એજ માત્ર તેની રાગદ્રેષ વગરની

ધૃતિ હતી. પાપીને પણ તેઓ માયાળુપણે બોલાવતા અને તેની યોગ્યતા પ્રમાણે તેને ખરા માર્ગમાં લઈ જતા હતા.

હવે આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે મહાવીર પ્રભુની લાગણી અને તેમણે સહન કરેલા દુઃખો કુદરતના ઐષ્ટ ઉમદાપણાની નિશાની છે અને તેના બની શકે તેટલા ભાગીદાર થવામાં મનુષ્યને શરમ નથી પણ મહત્વતા છે. જો કે મહાવીર પ્રભુના મહાન્ દુઃખોના ભાગીદાર થવાને તેના કોઈપણ અનુયાયીઓને માટે અશક્ય હતું તોપણ તેવા પ્રકારની ઉંડી લાગણીથી દિલગીરી ઉત્પન્ન થાય તે પણ પોતાનો જાતી ભોગ આપવાની સારી તૈયારી કરેલીજ ગણાય કારણ કે દરેક ગેરવિશ્વાસના કાર્યમાં તેઓ વીરપ્રભુમાં દ્વરથી પણ પૂર્ણ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવા કરાવવાને તત્પર હોય છે. સામાન્ય વિચારથી મહાવીરના દુઃખો ગમે તેટલું જુદાપણું બતાવે છે તોપણ તેમાં કેટલા એક એવા વિચારો છે કે જેથી મનુષ્ય અને મહાવીરનો સંબંધ આ બાબતમાં ઘણો નજીક લાવી શકાય. તે વીર પરમાત્મામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવાથી મનુષ્ય પોતાના પાપકર્મથી છૂટો થાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે મહાન્ આત્માની સાથે મનુષ્યો એટલા બધા સહાનુભૂતી વાળા થાય છે કે જેથી કરીને તેઓ પાપકર્મની આંખે થઈને તેમાં કંતેહમંદ થાય છે. તેથી કરીને મહાવીરના જીવનનું જેટલું અનુકરણ થઈ શકે અને તેના દુઃખના ભાગી થઈ શકાય તેટલું હિતકર અને આનંદને ઉત્પન્ન કરનારું છે તમારે એક સામાન્ય સત્યને વળગી રહેવું કે તમારામાં પણ મહાવીરપણું છે. મહાવીરના દુઃખના વળતરમાં જેટલો કડ્યાણુનો માર્ગ છે તેટલો બીજા મનુષ્યના ગમે તેવા સુખના પ્રસંગમાં રહેવાથી રળી શકશે નહિ. સાંસારિક રતેહ પણ આપણને શીખવે છે કે પ્રીતિવાળું હૃદય દરિદ્રતા અને મુશ્કેલીથી કંટાળ્યા વગર ઘણાંઓને સહાય કરે છે. તેમજ વળી બધાંઓ નમ્રતા અને જીંદગીના સુખવાળું જીવન ગાળે એવી ચાહના રાખે છે. સામાન્ય મનુષ્યને માટે જ્યારે એ પ્રમાણે છે ત્યારે જે વીરપ્રભુને આપણે અતિ ઘણા પૂજ્યભાવથી માનોએ છીએ અને જેઓનું જીવન પારમાર્થિક અને નિઃસ્વાર્થ છે તેના પગલે ચાલવાને, તેના દુઃખોના ભાગીદાર થવાને કેટલી વિશેષ ઉંડી લાગણી અને ખુશાલી થાય ?

અને જો તે મિશ્રિત પ્રેમ, માન અને પૂજ્યભાવ કે જે મનુષ્યના હૃદયમાં ઘણી શ્રેષ્ઠ રીતે હોઈ શકે છે, જો મહાવીર પ્રભુની ભક્તિ તમારા છુપા આત્મામાં આત્મપ્રેત થએલી હોય, તો જે માર્ગથી મહાવીર પ્રભુએ કર્મશત્રુના ચુરેચુરા કરી નાખ્યા તેનો અનુભવ તમોને મળવાથી તમારા ગમે તેવા દિલગીરીના પ્રસંગમાં તમોને કેટલો આશ્ચર્યકારક હર્ષ ઉત્પન્ન થશે ? મનુષ્યથી મહાવીરના જેવું ન બને એમ માની કદાચ ઉપરની હકીકત અતિશયોક્તિવાળી લાગતી હશે તોપણ એટલું તો નક્કી છે કે ઘણા અંતઃકરણમાં કુદરતી રીતે સત્ય લાગણી ઉછળતી હોય છે અને તેવા માણસો મરતી વખતે પણ કાંઈપણ અધીરાઈ વગર એટલુંજ કહે છે કે “ મારા કર્મના દુઃખ મારેજ લોગવવા જોઈએ માટે જેટલું દુઃખ આવવાનું હોય નેટલું ભલે આવે, તે સહન કરવામાંજ મારું કલ્યાણ છે ”

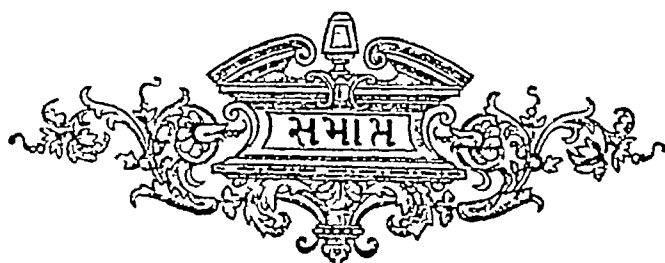
તમો મહાવીરપ્રભુના દુઃખના જેટલે અંશે વિશેષ ભાગીદાર થઈ શકો તેટલો તમો વિશેષ આનંદ માનો. કારણકે મહાવીરના જે ઉપસર્ગોની હકીકત આપણે જાણીએ છીએ તે મહાન્ આત્માની એક મજબુત સાબીતી છે. ઉચ્ચપદ પ્રાપ્ત કરવાની જે ગુપ્ત દુનીઆ છે, તેમાં ખુશાલી અને સુખ એ ઉમદા સ્વભાવની ખરી નિશાની નથી. ઘણી ખુશાલીના ખુશનુમાં પ્રકાશ કરતાં મનુષ્ય પ્રકૃતિને ઉચ્ચપદ તરફ દોરો જનાર ઘણું ઉંડું કારણ દુઃખ અને દીલગીરી છે. ઘણાં આનંદ કરતાં ઘણું દુઃખ ખીજી દુનિઆમાં શ્રેષ્ઠ પદને આપનારું છે. દૈવિક નિરાશાના ઊંડાણમાંથી ઘણી વખતે આંસુઓના વરસાદ વરસે છે. ને દુઃખ, કલેશ, અને કાળ કદને સહન કરવાથી મહાન્ તીર્થંકર મહાવીરપ્રભુ જેવા પોતાના આત્માને મુક્ત કરી શક્યા તે દુઃખ વિષે વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે સુખ અને શાંતિથી મહાન્ પદ મળે એવું કુદરતનું બંધારણજ નથી. આજ પણ આ જગતની સપાટીપર એવા દુઃખી અને દિલગીરીના પ્રસંગો મળી શકે છે કે, જે પરથી વિચારવંત મનુષ્યને ઘણા આશ્ચર્યની સાથે એવા નિશ્ચયપર આવવું પડે છે કે મોટા થનારાઓ લગભગ બધા દુઃખ અને સંતાપનેજ આભારી છે. રમશાન ભૂમિને વિષે એક બાળક વિચાર વગર આનંદથી રમશે, પણ વિચારવંત મ-

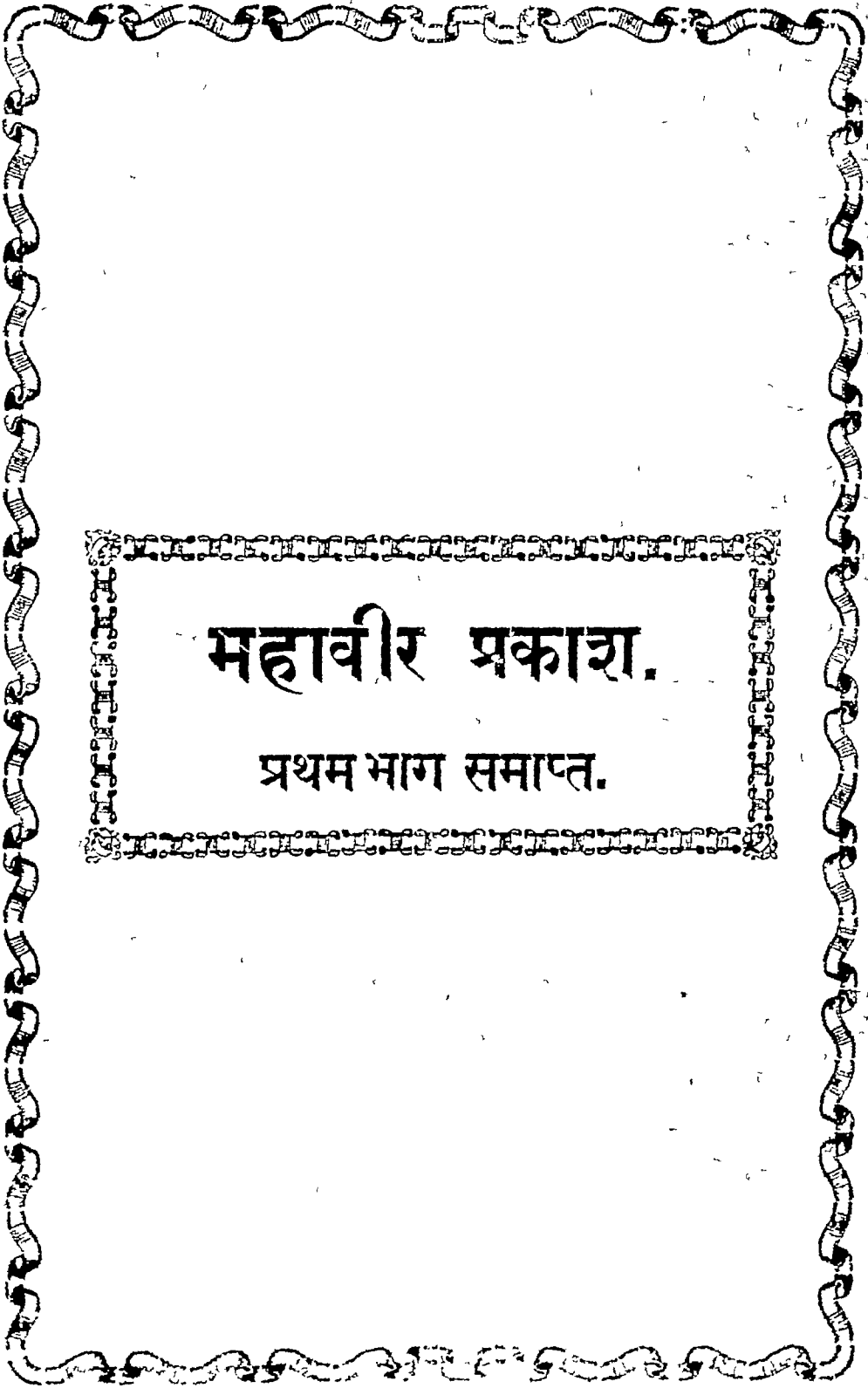
નુખ્યને ઉડી લાગણી અને દુઃખથી અનેક વિચારોની પરંપરાઓ ઉત્પન્ન થશે. યાદ રાખવું કે બાળકના આનંદના ભાગીદાર થવા કરતાં આ દુનિયા છોડી ગએલા મહાન્ પુરૂષોના દુઃખના જવાબદાર થવું વધારે સારું છે. કેટલાએક એવા નકામા અને ખોટી મોટાઇવાળા માણસો છે કે જેઓ, કઠોરતા અને સ્વાર્થીપણાને વશ થઈને પશુની ઉપમાને યોગ્ય પોતાનું જીવન કરી દે છે, અને જગત્માં જે નાશકારક મોહિની છે, તે તેમને અંધ બનાવી ખરા માર્ગપર આવતા અટકાવે છે.

જેઓ એક વખત દરિદ્રી હશે તેઓ બીજી વખત રાજા થશે પરંતુ મહાવીર પ્રભુએ જે રાજ્યપદ મેળવ્યું છે તેની સરખામણી ચક્રવર્તીના કરોડો વર્ષના રાજ્ય સાથે પણ થઈ શકે તેમ નથી. તે રાજ્યનો કદી અંત આવવાનો નથી માટે મહાવીરની પેઠે આપણે દુઃખ સહન કરીશું તો મહાવીરના જેવુંજ રાજ્યપદ ભોગવીશું. તેના જેવા દુઃખથી આપણી પણ તેના જેવીજ મહત્ત્વતા થશે. પવિત્ર અને અંધ વગરના દુઃખ સહન કરવાની તમારી યોગ્યતા તમારી પરમપદને પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતાનો પુરાવો અને પ્રમાણ છે. કઠોર સુર સાંભળીને જે કાન વધારે દુઃખિત થયેલા હોય છે તેજ કર્ણુ મધુર સ્વરનો સાથી વિશેષ આનંદ અનુભવી શકે છે. જે હૃદયમાં દુઃશ્મનોનાં દૂરના ઘણા ઉંડા ઘા લાગેલા હોય છે તેઓજ ખરી મિત્રતાના પ્રેમનો ખરો આનંદ અનુભવી શકે છે. આ અપૂર્ણ અને ઇંદ્રજાળ જેવા જગત્માં આત્માને જે જીવમ અને સંતાપ સહન કરવા પડે તે એક એવું શાંત ભવિષ્ય અને ન કદી શકાય તેવા આનંદનું ચોક્કસ ધોરણ દર્શાવે છે કે જે બીજી પૂર્ણ અને સત્યતાવાળી દુનિયામાં સંપૂર્ણ ક્ષતેહમંદીથી આ સંસારનો દુઃખી આત્મા પરમસુખને અનુભવી શકે છે. પાપ કર્મના ન રોકી શકાય તેવા સ્પર્શથી તમોને જે દુઃખ થતું હોય તે પરથી તમો તમારા ચળકતા ભવિષ્યનું અનુમાન કરી શકશો. જ્યારે તમે આ દુનિયાના અતિશે દુઃખ સહન કરી મુક્ત થશો અને મિશ્રિત ભાવ વગરના શુદ્ધ પ્રેમ અને પવિત્રતાના વાતાવરણમાં તમે આ વશો, જ્યારે પાપકર્મનું નામ કે નિશાન રહેત્રા પામશે નહિ, ત્યારે તમે સમજી શકશો કે પાપકર્મના દુઃખને સહન કરવું તે હમેશના

સુખને પ્રાપ્ત કરવાનો મુખ્ય અને જરૂરનો ઉપાય છે. હવે મહાવીર પરમાત્મા કે જેઓ જગત્પર મહાન્ ઉપકારના કરનારા છે, તેમની સાથે જે આત્માઓ પાપના પંજમાં સપડાઈ ગયા છે, અને ઉલટો માર્ગ ગ્રહણ કરે છે, તેને માટે તમોને ઘણી ઊંડી લાગણી થવી જોઈએ. કારણકે ભવિષ્યમાં તેમાંના ઘણા આત્માઓનો મારી પેઠે ઉદ્ધાર થશે, તેઓ પણ ઉચ્ચપદને પ્રાપ્ત કરશે, અને તમો સર્વે મહાવીર પ્રભુના જેવાજ પરમાત્મા થઈ એક સ્થળે સિદ્ધિપદને શોભાવનારા થશો, તેથી જેમ મહાવીરના આધારે તમારો ઉદ્ધાર થાય છે, તેમ તમારા આધારે ખીજા પાપી જીવોનો ઉદ્ધાર થાય તેવી ચાહના રાખો; કારણકે દુઃખના ભાગીદાર થનારાઓ પરમ સુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

महावीर प्रकाश.

प्रथम भाग समाप्त.

